

Sütő Éva

ÉRMELLÉK, SZERELMEM

Nagyvárad
2013

Partiumi füzetek

73

Sütő Éva

ÉRMELLÉK, SZERELMEM

Honismereti riportsorozat
(2008-2013)

Sütő Éva

ÉRMELLÉK, SZERELMEM

Honismereti riportsorozat
(2008–2013)

Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság

Varadinum Script Kiadó
Nagyvárad, 2013

A sorozatot szerkeszti:
DUKRÉT GÉZA

Szöveggondozás:
MIHÁLKA MAGDOLNA

Fedőlapon: Búbos kemence az érkörtlvényesi tájházban.
Hátlapon: Kazinczy egykori szülőháza Érsemjénben,
Korabeli Bihar vármegyei viseletek,
A „bor útja” – „a só útján”.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SÜTŐ, ÉVA
Érmellék, szerelmem / Sütő Éva. – Oradea: Varadinum
Script, 2013
ISBN 978-606-8307-41-1
913(498-35 Bihar)

Készült

a Bihar Megyei Tanács,
az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete
és az Erdélyi Kárpát Egyesület '91
Nagyvárad – Bihar
támogatásával.

Készült a nagyváradi LITERA PRINT nyomdában.
Tel.: 0732-115.445; e-mail: literaprint@gmail.com

A HÍDŐRZŐK IDEJE

Az Ér síkságán, két műemlék templom árnyékában, részben dombokkal tarkított vidéken lapul egy kisváros, amelyet az Érmellék érdekességeként évszázadok óta Székelyhídnek neveznek. A település nevét még a tatárjárás előtti időkben, 1217-ben említik a krónikák, amelyekben székely fegyveresekről és Lukács nevű hadnagyukról is szó esik. Egy legenda szerint a székelyeket még a 10. század végén telepítették ide, az Ér hídjának őrzésére.

Ahogy a látogató közelít a kisváros északi bejáratához, olyan érzése támad, mintha nem is az Ér mentén járna, hanem máris a Cserháti dombok lábai alatt poroszkálna. A dombok egyik legmagasabb pontjáról a római katolikus templom néz le, a dicsőségesebb időköt is megélt településre. Toronyórája méri a mérhetetlent, és időközönként rá-rászól a városlakókra: vigyázni kellene, mert az emberi élet korlátok közé rendeltetett, ám keze munkája által belophatja magát a halhatatlanságba, ha igyekszik. Nyomatékkal még kondít is rá párat, és az ég felé emeli szép kései barokk kupoláját.

História

Székelyhídat tehát a 13. század elején említik először a Váradi Regestrumban, Zekulhyda néven. Első ismert birtokosa a Gutkeled nemzetségből származó Dorog fia, Péter volt, az ő idejükben nyert a település vámszedési jogot is. 1402-ben az albisi Zólyomi család tagjai szereztek meg a települést, akik a 14. század végére az addig igénytelen kis falut várossá fejlesztették.

1417-ben a Zólyomiak Zsigmond királytól országos vásárjogot nyertek Székelyhídnek (Gyertyaszentelő Boldogasszony napján tartották), majd hamarosan hetivásár tartására is jogot szereztek. 1460-ban engedélyt kaptak arra is, hogy az Ér egyik szigetén fa- vagy kővárat építsenek, négy bástyával, falakkal, sáncokkal és más szükséges épületekkel együtt.

Ezt a várat 1514-ben Dózsa seregei lerombolták és a birtokos Zólyomi család négy tagját is megölték. A Zólyomiak után a székelyhídi uradalom és tartozékai a Rákócziak birtokába került. Kilencven év elmúltával ismét felépítették, majd 1661-ben a törökök újra szétverték.

1664-ben, a vasvári békében (a Vas megyei Vasváron 1664. augusztus 10-én kötött békeszerződés, amely az 1663-1664-es török elleni háborút zárta le) elrendelték a lebontását, majd 1665-ben fel is robbantották.

Anyagából gróf Dietrichstein János – Mária Terézia főkamaraása – 1750–1760 között felépíttette a mai kastély nyugati szárnyát. A Dietrichstein-kastély (későbbiekben házasság útján Stubenberg), valamint a kései barokk stílusú római katolikus templom ma is ott magasodik a város fölött. Közvetlenül előtte, az egykori városi piacon – bár földem nélkül, lerombolva –, a Stubenberg Gusztáv által 1840-ben építtetett magtár áll még, amely nélkül talán már el sem lehetne képzelni Székelyhíd arculatát.

Árpád-kori romokon

A vár építése utáni évtizedben kezdték el a mai református templom építését, gótikus stílusban, a 13. századbeli román építészeti stílusjegyeket magán viselő ősi Árpád-kori templom romjaira. Az 1460 utáni toldások már a gótika jegyeit viselik. Eme másik istenháza az évek során többször is leégett. Tornyát 1792 és 1796 között építették. A templom falában van elhelyezve Zólyomi Tamás 1588-ból való sírköve. Régi veretes oldalbejáratánál császári emléktábla, amely József főherceg 1902-es évi látogatását örökíti meg, aki a helyi tűz-

oltó testület laktanyájában tett vizitációt. Ilyen és ehhez hasonló márványba vésett történelmi momentumok fényesítik a kistelepülés múltját. Ki hitte volna, hogy maga I. Ferenc József császár is megfordult egykoron az Ér-parti kisvárosban? Pedig 1890-ben egy hadgyakorlat során a Stubenberg-kastély adott szállást az uralkodónak, mely esemény emlékét szintén kőbe gravírozták.

A kőművesek ideje

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés után Románia határát Székelyhíd mellett húzták meg, amit a második világháború utáni szerződések is szentesítettek. Székelyhíd fejlődésében nagy visszalépést jelentett a múlt század közepe, amikor a közigazgatási átszervezések után felszámolták, mint önálló közigazgatási központot és Margittához csatolták. Egy újabb átszervezés következtében községközpont lett. Így kerültek hozzá a „végek” is: Nagykágya, Csokaly, Hegyközszentmiklós, Érolaszi és Érköbölkút.

2004. február 23-án kapta vissza városi rangját, bár egykori dicsőségét igencsak megtépázta az elmúlt kilencven év.

Igaz, a Zólyomi-várat is kilencven év után építették újjá...

Hídőrők kerestetnek!

A 21. század eleji Zekulhyda hídjai őrizetlenek. Bejöttek rajta minden nemzetek. A végek vársáncaiban épülgetnek ugyan már a bástyák, sőt vissza-visszatűzzük rájuk lobogóinkat is. Még az egykori koronaőrök nimbusza is éledezik olykor. Azonban elkelnének a hidak őrzői is – mondogatják a Cserhádi dombok, Ér-parti síkmezők lakói.

Zekulhydára leszállott újra a turul is. A madár tudja, hol a fészke.

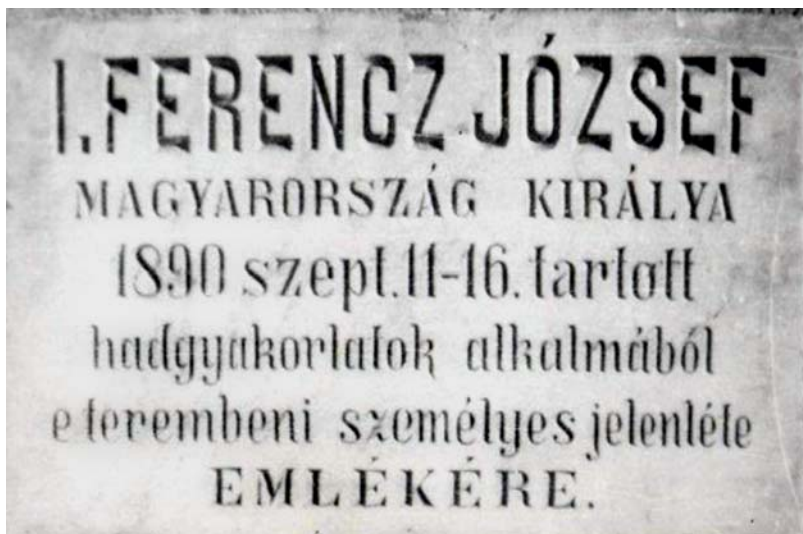
Múlt század eleji székelyhídi
turul-szobor a városközpontban

A Stubenberg-kastély arculata az 1800-as évek végén

Székelyhíd egykori piactere

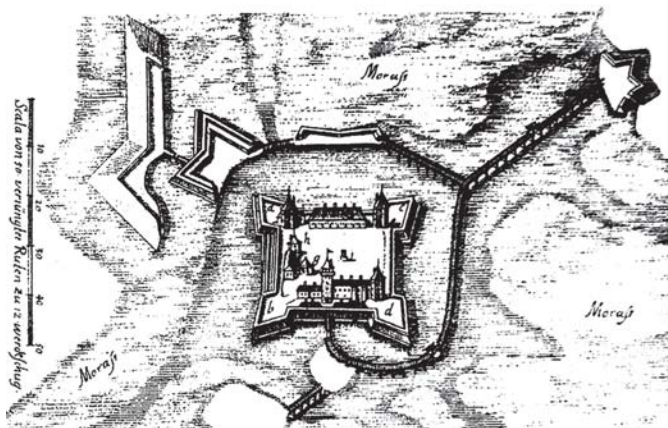

A császár látogatását is kőtábla őrzi

Az Árpád-kori alapokon álló templom

Abbildung der Föftung Seckelhit; vor der Demolrung Anno 1665

Az egykori Zólyomi-vár. Szicha Lukács György, a lerombolással megbízott mérnök 1665-ben készített metszete

A József főherceg látogatását megörökítő márványtábla a református templombelső falán

Eredeti kövek a református templom hajdani sekrestyebejáratának ajtókeretében

A LEGENDÁK NEM HALNAK MEG

Kevés olyan kistelepülés létezik az Érmelléken, amelynek nevéhez annyi történelmi esemény és legenda fűződik, mint Székelyhíd. Már az is a misztikum határát súrolja, amint egy település a mocsár kellős közepén nyer létjogosultságot magának. Az Ér egyik szigetére épült vár kicsinyített mását ma is őrzik a Zólyomi-templom udvarán. A legendák nem halnak meg.

A legenda szerint a székelyhídi templom a várral egy időben épülhetett. Bár a település egyházi életének első írásos emlékei még 1291-ből származnak. A 13. század utolsó negyedében – valószínűleg még 1291 előtt – emelt épület alapfalai az 1994-ben történt felújítás alkalmával váltak láthatóvá: az összefüggő alapok lehetővé tették a teljes alaprajz rekonstrukcióját. Ez a korábbi épület egy négyzetes szentélyű, tizenegyszer hétméteres hajóterű, jellegzetesen késő Árpád-kori kegyhely volt. A gótikus templom a tizenötödik század második felében épült rá. Fennmaradt faragott kövei mutatják az építmény igényességét. A felújítások alkalmával a meglévő faragott köveket felhasználták. Így a portikusz déli bejárata felett látható a Zólyomi család nemesi címere, az átlótt nyakú sassal (griffmadárral). A legenda szerint ez a hatalmas madár pusztított az Érmellék szigetén és mocsaraiban. Zólyomi Tamás pintérével (kádár, hordókészítő) kádat készítetett és kihelyeztette a mocsárba. Ebben állt lesben, megfogadván Istennek, ha lelövi a madarat, templomot emeltesse tiszteletére, arra a helyre, ahová le fog esni. A hiedelem szerint a madár a mai református templom helyére zuhant átlótt nyakkal, éppen úgy, ahogyan a Zólyomi-címerben látható – meséli Gavrucza Tibor nyugalmazott lelképítész.

A templom

Legrégebbi részét tehát a 13. században építették román stílusban. Az 1460-ból származó, állítólagos Istennek tett fogadalom utáni idők toldásai már a gótika jegyeit viselik.

Ekkor a templomot egyszerre két irányban kezdték el bővíteni: lebontották szentélyét és egy kissé északi irányba eltérő tengelyű, szabálytalan tízszög öt oldalával záródó új, gótikus szentélyt építettek a román kori hajóhoz úgy, hogy a déli csatlakozásnál meghosszabbították az átlós támpillért. Nyugat felé pedig mintegy kilenc méterrel toldották meg a hajót, így az egy 21 méter hosszú és mindössze 7 méter széles aránytalan belső terű építménnyé vált.

A szentély kétsüveges boltozat volt, amelynek zárókövei ma is láthatóak. Az egyik, az északi falba beépítve, a Zólyomi-címert ábrázolja, a már említett címermadárral.

A felújítások idején előkerült a sekrestyeajtó kőkerete is, amelyet a portikuszi bejáratba dolgoztak be. A padló felújításával láthatóvá váltak az egymás mellett sorakozó sírkamrák. Az úrasztala alatt egy téglából kirakott kripta található, ez a Zólyomi család temetkezési helye. Ennek a zárlapja az 1588-ban elhunyt Zólyomi Tamást ábrázolja, amelyet felújításkor az északi falba rögzítettek.

Millenniumi újraszentelés

Az évek során a templom többször leégett. Tornyát 1792–1796 között építették fel. A déli portikusz 1808-ban épült. 1810-ben pedig elkészült a barokk stílusú szószék is.

A keleti karzaton 1820-ban készült műemlék orgona található, amelyet utoljára Molnár József mester újított fel.

Az 1895-ben beolvasztott harang Mária felirata és a Boldogasszony-napi országos vásár arra enged következtetni, hogy a középkori egyház védőszentje Szűz Mária volt.

Az 1996-os Magyar Reformátusok III. Világtalálkozója kívül-belül, illetve bútorzatában, padlózatában megújult a

templom. 1996. augusztus 4-én szentelték fel újra. Az eseményen Tőkés László akkori püspök hirdetett ígét.

Ez a második, ősi templom tehát Székelyhíd városának mai istenháza. A gyakori átalakításokkal vesztett ugyan eredetiségéből, de azért egyes részletei még ma is nagyon értékesek. A legenda pedig él, még akkor is, ha Zólyomi nem az alapjaitól elkezdve emelte Istennek, ígérétehez híven.

Kuriózum

A székelyhídi református templomban két órával késik a déli harangszó. A harang emberemlékezet óta déli 12 óra helyett 14 órakor szólal meg. Ám ekkor sem a győztes nándorfehérvári ütközet emlékére kongatnak, hanem az ebédidő végét jelzik. Az érmellékiek szerint már őseik is eszerint alakították hétköznapijait. Ezen már nem is akar változtatni senki. Mint köztudott, a keresztény világ templomaiban a nándorfehérvári csata - 1456 - győzelmére zúgnak fel minden délben a harangok. Székelyhíd, feltehetőleg a Föld egyetlen olyan keresztény települése, ahol ez másképpen van. Amikor Gavrucza Tibor lelkipásztortól eme kuriózum felől érdeklődtünk, elmondta: „ez egy régi egyezés a római katolikusokkal. Ők harangozták a delet, a mi templomunk meg a pihenő végét. A mezőn dolgozók ekkor kezdtek neki újra a munkának. A Zólyomi-templomnak ez egy olyan jellegzetesége, amely híressé és különccé teszi még ma is a nagyvilágban.”

Egy idős helybéli bácsika szerint olyan, mint a székelyhídiak. Valamivel mindig eltérnek az átlagtól.

A templom stílusához illő madaras csatornafej a bejáratnál - Gavrucza Tibor lelkipásztor (ma már nyugalmazott) ötlete alapján készült

Címer a portikusz felett

A híres Zólyomi-templom

ÍGY MÚLIK EL A VILÁG DICSŐSÉGE!

Köztudottan minden település jelenét és jövőjét, annak múltja határozza meg. Érmihályfalva letűnt idejének dicsőségéről is rengeteg épület, síremlék és dokumentum regél.

A 20. század elejéig sok legendás hírű földbirtokos család vetette meg az Érmelléken eme település hírnevét. Azon túl, hogy hírhedt, kikapós grófok, földbirtokosok és gazdag, kutyabőrös kisnemesek viszontagságairól is szólt a múlt század eleji fáma, sokat tettek a település fejlődéséért is. Köztudott, hogy ahol sok volt a földbirtokos, ott befektettek, jótékonykodtak, kastélyokat, templomokat építettek, iskolákat tartottak fenn és jól-rosszul, de biztosították a hozzátartozó falvak megélhetését is.

Kaffka Margit, aki szintén érmelléki születésű író volt, egyik híres regényének – *Színek és évek* – szavai szerint, itt a lápvidéken ezek voltak a „nyersnyakas zsombékos nemzettségek”. Ilyenekké érlelte őket az idő az évszázadok folyamán.

Fényes idők

Az érmihályfalvi Kovács Rozália helytörténeti munkájából tudjuk – *Nagy családok, fényes idők Érmihályfalván* –, hogy a 19. századtól errefelé az itt letelepedett, közismert nagy családok között voltak a Stubenberg grófok, valamint a Szlávyak is. Utóbbiak katolikus családok lévén, nagy szerepük volt a katolicizmus visszaállításában ezen a vidéken. A Szlávyak építették a településen 1818-ban a katolikus kiskápolnát. A

reformációt követően akkor még nem volt temploma a megmaradt, kislélekszámú katolikus gyülekezetnek. Rajtuk kívül a Bernáthok, a Lovassok, a Bujanovicsok, a Sillyék, a Czeglédiek is híres nagy famíliák voltak ezen a településen. A Mátray, a Zumpfe, a Kocsár, a Pete család is valamennyien itt hagyták nyomaikat az utókor számára. A mihályfalvi temető nyitott történelemlékönyv az idelátogatóknak. Itt békésen nyugszik a kiegyezés előtti és utáni történelem egyaránt. A fent említett családok közül egyedül a Bernáthok temetkeztek a református templom alatti sírboltba.

Ezek birtokaihoz és kúriájukhoz az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után a Bujanovics család jutott hozzá, mely család eredetére nézve, horvát származású nemesi família volt. A közhiedelem szerint Jókai a Bujanovics-testvérekről mintázta a Kőszívű ember fiai című regény szereplőit. Az államosítás idején a kúriát a katonaság vette birtokba, majd 1968-ban orvosi rendelővé, illetve kórházzá alakították át. Csodás angolparkja azóta kipusztult. Csak néhány famatuzsálem hirdeti dicsőségesebb múltját. A mihályfalvi temetőben található családi sírboltba utoljára Bujanovics Edéné (szül. báró Kemény Mária) földi maradványait szállították haza és tették le az ősi kriptába, 2006 novemberében.

Az államosítást követően a Stubenberg grófok Ausztriából ideszármazott ágának kastélya, a hozzá tartozó épületekkel együtt az Állami Gazdaság (Gostat) tulajdonába kerültek át. A grófi fészek így alakult át irodaházzá, majd az újabb változásokat követően teljesen átépítették. Jelenleg az Egészségügyi-Szociális Központnak ad helyet.

A gróf idejében még szőrme- és paprikagyárként is üzemelt, így sok embernek biztosított megélhetést már a múlt század elején is.

Élő emlékezet

A Mátray család is nagy köztiszteletnek örvendett Érmihályfalván. Miután V. Ferdinánd 1842-ben mezővárossá nyil-

vánította a települést, az első gyógyszertár alapítója Kosztká János volt. Tőle vette át 1856-ban Mátray István. Ez az épület ma is áll, homlokzatán az eredeti felirattal, az alapítás évével és nevével.

A Sillye család eredete a 13. század közepéig nyúlik vissza, de 1811-ben íratott az Arad vármegyei nemesek sorába. A család egyik neves tagja, Sillye Gábor 1848-ban Hajdúböszörmény képviselője volt, majd Kossuth kormánybiztossá nevezte ki. Megszervezte a Bocskai-huszárezredet, illetve az 52-es és 53-as gyalogezredet. Tölténygyárat és hadikórházat alapított. Sillye Gábor a hajdúság első történetírója volt egyben. 1882-ben megjelent művében, a *Hajdúkerület történetében* összefoglalja a hajdúvárosok történetét. Hajdúböszörményben utca, emléktábla és múzeum őrzi emlékét.

A Lovass is legendás hírű nagycsaládnak számított Érmihályfalván. 1848. május 23-án Kossuth Lajos felhívására, Lovass Dániel adományát Hegyesi Márton hadikrónikás is feljegyzi, az 1848-ról írt könyvében: *„Legszebb volt Lovass Dániel áldozata, ez maga 1 lovat, 8 ökröt, 220 köből rozstot és 70 köből zabot adott kamat nélkül határozatlan időre a hazának.”*

A hajdani mondén Mihályfalva

Bármennyire is kisvárosnak számított Érmihályfalva, az úri körökben itt is folyt a mondén élet. Egyik legszebben leírt esemény Rhédey Júlia és Fráter Béla 1855-ben kötött esküvője volt. Rhédey Júlia, Rhédey Lajos gróf és nagyajtai Cserey Heléna leánya tizennyolc éves korában ment férjhez. 1855. augusztus elsején esküdtek örök hűséget egymásnak Érmihályfalván. De esküvője nem szülei házában történt, hanem Gencsynénél, vőlegénye rokonánál. Szülei nem vettek részt a szertartáson. Az esküvőt özv. Gencsy Pálné, Kazinczy Amália, a költő és nyelvújító Kazinczy Ferenc 1806-ban született unokahúga rendezte. A szertartás a református templomban folyt le, mely után Gencsyné a násznépet villásreggelire hívta vendégül.

A lakodalmas menet Érmihályfalváról nehéz, színes se-lyemkendőkkel és kokárdákkal díszített négyes és ötös fogaton hajtattott át Érsemjénbe. Elöl a fiatal pár, négyes feketével. Técsői Móricz Béla könyvében szerepel, hogy a zenét a régi úri világ közkedvelt muzsikusa, a hírneves Boka Samu szolgáltatta. Técsői felsorolja továbbá azokat a hírességeket, akik a násznépet alkották, sőt még a nyoszolyólányokat is mind név szerint említi.

Az esküvő részleteit még hatvan év múltán is emlegették az újságok. 1915-ben a Nagyvárad című Bihar megyei lap részleteket közölt belőle, a pár gyémánt lakodalma alkalmával.

Fráter Béla és Rhédey Júlia házasságából kilenc gyermek született. Közülük a nyolcadikként, 1872-ben Fráter Loránd, aki a család érsemjéni kúriájában látta meg a napvilágot.

Stubenberg Pál gróf is a kikapósabbak közé tartozott. Szemtanúk szerint kedvenc helye a Nemzeti volt. Ez az épület ma is áll. Jelenleg játékgárként üzemel a város központjában, a Városházával szemben. Ezt a vendéglőt a Schwarz család működtette, és nagy előszeretettel látogatta az akkori főúri világ színe-java. Kovács Sándorné Kerepesi Mária szemtanú így mesél azokról az időkről: „Kislány koromban díszes főúri batárok és egyéb fogatok kerekeitől volt hangos a Nemzeti előtti tér. Mintha most is látnám a Stubenberg Pál gróf úri fogatát, amint odagördül a macskaköveken. Nagyon kellett ám előle dugdosni a lányokat, mert igen szerelmes természetű ember volt...”

A Lovassok egyik felmenőjéhez is fűződik szerelmi románcc. Ők sógorságban álltak a semjéni Fráterekkel. A fáma szerint Lovass Dánielt (1876–1936) gyöngéd szálak fűzték egy Felker Róza nevű mihályfalvi leányzóhoz. Eme románcc emléket még őrzi egy ládafiából előkerült régi közös fotográfia és a szerelemből ajándékozott csodálatos medál.

Visszatérve Kaffka Margit *Színek és évek* könyvéhez, e táj embere sok gyönyörű tomboló, dacos és keserves virtussal van megáldva, illetve megverve.

„Sehol annyi színe-illata nincs a szónak, nincs annyi hátmegette, ha kurtán és jelentőséggel ezer fojtott érzésből kipattan; sehol nem

rejtezik olyan szép gögbe a bánat, sehol az emberek úgy egy életet áldozni, egy-egy percnyi felülmaradásért nem tudnak, mint itt (...) az ősi lápvidék, a megbolygatatlan nádak-erek kerítette tájon” (...). „Tudom, e vidéken termett mindig a legtöbb nóta: és sehonnét annyi igric, verselő, literátus, híres ember nem került, mint a mi vármegyénkől, minden időn.”

Mátray István gyógyszerész obeliszkje

A mai is álló Kosztka-Mátray-gyógyszertár egykori épülete – ma bank

Régi idők románca, Lovass Dániel Felker Rózával (bal első sor)

A Lovass-ház oromzata

A KOSSUTH-PÁRTIAK

Érmihályfalvi 1848-as szabadságharcosok emlékezete

A múlt század derekán, amikor még esténként az érmelléki lápok férfiereit összehozta a pipaszó, fel-felcsendültek a régi Kossuth-nóták is. Még száz esztendő távlatából is csak halkan, csak maguknak sírták a kesergőt, és azzal a meggyőződéssel tekintettek fel a tornyos ágy fölötti képkeretekből lovaikat ugrató nagybajuszú nagyapákra, hogy 1848-hoz fogható hőskor és dicsőség tán sose lesz többé a nemzetben.

A múlt század derekán nem csak az akkor élt nemzedék, de több érmelléki híresség is feleleveníti az 1848-as szabadságharcról hallottakat. Köztük Sass Kálmán (1904–1958) érmihályfalvi 1956-os mártír lelkész írja az 1944-ben általa létrehozott Üzenet című református közlönyben: *„Nádfedeles házikókban, jobb módú gazdák házában éppen olyan otthonos Kossuth Lajos bekeretezett képe, mint a papok, tanítók házaiban. A saját fotográfiájuk jól megfér a Kossuthé mellett. Vajon miért tiszteli a magyar nép Kossuth Lajos személyét? Szerintem azért, mert a magyar népben tudott hinni, a magyar népi lélekre mert építeni. Azért, mert a magyar nép ősi vágyainak, szabadság szeretetének, emberi volta elismerésének, élete szociálisabb elrendezésének szárnyat tudott adni. Hogy terveiből, elgondolásaiból kevés valósulhatott meg, azért a magyar nép sohase őt okolta, hanem azokat, akik miatt keserű száműzetésben kellett élnie-halnia. Igen, Kossuth Lajos minden propaganda ellenére él és élni fog örökké a magyar nép lelkében, és pedig annál erőteljesebben, minél inkább tér vissza népünk önmaga lényegéhez, idegenmentes magyarságához.”*

Dr. Andrásy Ernő (1894–1968), az Érmellék utolsó polihisztora így ír egy 1957-ben kelt feljegyzésében: *„Bőven maradt emlékezete annak, hogy a szabadságharc leverése után a Mihályfalva határában levő láperdőben rejtőzködő szabadságharcosokat miként táplálta a község népe. A község annyira átitatódott a 48-as szabadságszellemmel, hogy sokan ma is Kossuth-pártinak tartják magukat.”*

Mihályfalvi szabadságharcosok

Kovács Rozália érmihályfalvi helytörténész gyűjtéséből származó adatok alapján az 1848-as szabadságharcban részt vett érmihályfalvi törzstisztek, századosok, főhadnagyok, és egyéb magas rangú tisztek között szerepel Gencsy Pál nemzetőr alezredes is, aki később a Bihar megyei lovas nemzetőrség őrnagya lesz. Októbertől egy 350 főnyi lovascsapat parancsnoka a Bánságban. Bernáth Gedeon nemzetőr őrnagy 1848 szeptemberétől a 2. bihari nemzetőr zászlóaljjal részt vesz a délvidéki harcokban. November elején a nagybecskereki táborból Bihar megyébe tartva, az aradi császári várórség fogságába esik, innen testvére, József, fogolycserével szabadítja ki. 1849. január végén az érmelléki nemzetőrök parancsnoka lesz, a biharpüspöki népfelkelő táborban. Osváth Ferenc hadnagy a Nagyváradon alakuló 27. honvédszászlóaljnál. 1849. januártól főhadnagy a 14. Lehel huszárezrednél. Később századparancsnok a 7. Reuss huszárezrednél a bácskai hadtestben. Bernáth Gyula 1848 júniusában önkéntes a Debrecenben szerveződő 10. zászlóaljnál. A nyári délvidéki harcok során tizedessé léptetik elő. Később a 23. majd a 63. zászlóalj főhadnagya lesz.

Bernáth Kálmán 1848 augusztusától közvitész a debreceni önkéntes nemzetőröknél. Később a 28. honvédszászlóaljhoz kerül. 1849-től főhadnagy a Tiszai Hadsereg 64. zászlóaljában. Bernáth Kálmán Borosjenőnél teszi le a fegyvert.

Bernáth József

A család bihari ágának megalapítója, Bernáth László és Bónis Zsófia 1768-ban született fia, Gedeon volt. Feleségével, Boronkay Anna-Máriával 1790-ben esküdtek, a ma is álló érköbölküti református templomban. Ők költöztek Érmihályfalvára, ahol a családnak birtoka volt. Együtt építették azt a ma is álló úri lakot, és alakították ki annak híres parkját, amelyet a kiegyezés után elpereltek tőlük a Bujanovicsok. A kastély az államosítás után városi kórházként működött. Ma üresen áll. Több mint húszéves restitúciós per után került ismét Bujanovics-kézbe.

Bernáth Gedeon gyermekei Lajos, Teréz, József, Gedeon és Vince voltak.

Az érmihályfalvi szabadságharcosok legkiemelkedőbb személyisége, Bernáthfalvi Bernáth József (1801–1860) volt. Élete összefonódott Bihar vármegye politikai életével, szabadságharcával. Előbb Bihar vármegye tiszteletbeli, majd tényleges szolgabíróvá nevezik ki. 1837–1841 között az érmelléki járás főszolgabírójaként, majd 1839-től a pozsonyi országgyűlés érmelléki követeként szerepel. 1842–1845 között bihari alispán.

1848. március 22-től Bernáth József Bihar vármegye állandó közcsendbi bizottmányának lesz a tagja, majd a bihari ellenzék a székelyhídi választókerület népképviselőjének választja meg. 1848. május 27-én Várad díszpolgárává nevezik ki.

Tagja volt az országgyűlés Bécsbe küldött száztagú küldöttségének is. Bihar vármegye önvédelmi harcának szervezésében is tevékenyen részt vett.

Amikor Gedeon testvére osztrák fogságba esik, Kossuth személyes rendeletében hatalmazza fel az aradi tábor parancsnokságának segítségül vételére. Idézet a rendeletből: „(...) Bernáth József képviselő úr felhatalmaztatik az Országos Honvédelmi Bizottmány által, hogy nevezett Bernáth Gedeon őrnagy szabaddá tétele végett minden oly módokat és eszközöket alkalmazhasson,

melyek a haza érdekével nem ellenkezőek (...). (Kelt: Debrecenben 1949. január 20-án)."

A rendelet alapján sikerült nyolc hónapi fogság után, három magas rangú osztrák tiszttel kicserélni.

A szabadságharc leverése után előbb Pesten, majd Josefstadtban raboskodott. Kötél általi halálra és jószágvesztésre ítélték. Ezt a halálbüntetést később életfogytiglani fegyházra változtatták, amibe azonban felesége, Kurányi Amália és fia, Kálmán nem nyugodtak bele. Két és félevesi fogság után, 1852 végén kegyelmet nyertek részére.

Az utókor emlékezete

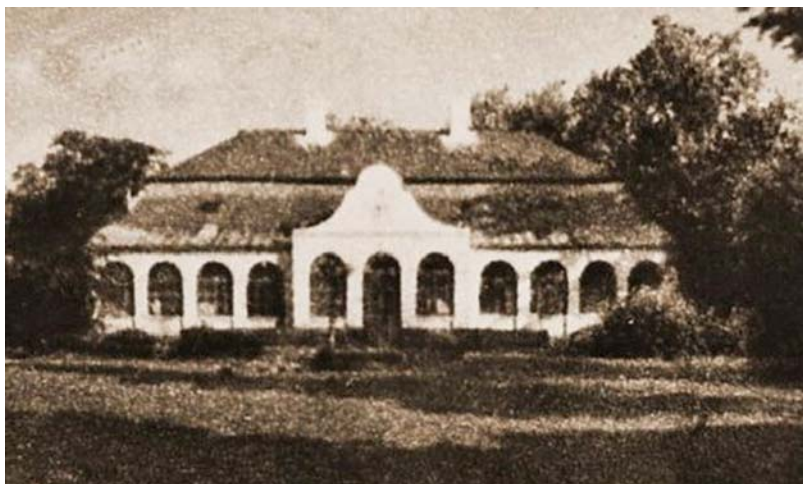
Fogságból való szabadulása után Bernáth József egészsége megromlott, vagyonát elkobozták, anyagi gondjai megsokasodtak. Mint említettük, a Bujanovics család zálogvisszaváltási perrel az érmihályfalvi birtok tekintélyes részét megszerezte. A család csődbe jutott. Az 1861-es országgyűlést, ahol már ismét képviselői szék is várta volna, nem érte meg. 1860. március 14-én szélütés érte és meghalt. Az érmihályfalvi református templom alatti kriptába temették, ahol a család többi tagja is nyugszik.

Kovács Rozália helytörténész, aki 2000 óta foglalkozik a Bernáthok történetével, számos helytörténeti konferencián ismertette az érmihályfalvi ágról gyűjtött adatait.

A város, amelynek hírnevét gyarapította, nem felejtette el hősét. Néhány éve a helyi református egyházközség által alapított iskola felvette a nevét. Az épület külső falán tábla őrzi emlékezetét, ahol a mai Kossuth-párti generáció minden évben elhelyezi a kegyelet virágait. Ilyenkor kigyullad annak a lármafának a tüze is, amelyet a Bernáth-kastély híres kertjéből mentett át ide az emlékezet.

A kastélyépítő Bernáth Gedeon

Az 1790 körül épített érmihályfalvi kastély

Bernáth Kálmán (1827-1873)
1849-ben vezérkari százados volt

A Bernáth József Református Iskola

Emléktábla az iskola falán

Az érmihályfalvi református templom alatt található
a Bernáthok családi sírboltja

SZENT ANTAL KÖPÖNYEGE ALATT

Érmihályfalván a katolikus hitre vonatkozó első írásos dokumentumok a tatárjárás utáni időkből származnak. Az akkori imádság háza a Bércen állott (a templomdomb), amely a mai református templom alapja – derül ki Bunyitay Vince (1837–1915) Bihar megyei egyháztörténész kutatásaiból. Azóta, mintegy 110 esztendeje, már egy másik torony is közvetíti Istennek a helybéliek panaszát és mutat utat a hazafelé tartóknak.

A mohácsi vész után Érmihályfalva lakossága rövid időn belül áttért az új hitre. A Bércen magasodó templom átépítésére 1892-ben került sor, de az északi oldalában ereklyeként megmaradt a régi kegyhely falának egy darabja.

1818-ig a katolikusoknak nem volt templomuk a helységben. Ekkor építtetett számukra kápolnát a Szlávy család, amely még ma is áll, és amelyet még abban az esztendőben, szeptember 27-én, Csáky László nagyprépost meg is áldott. A tavaly évi restaurálás (2011) után szeptember utolsó vasárnapján szentelték újra. A kiskápolnában nem miséznek azóta, hogy a Kis- és a Nagy-Derík találkozásánál megépült a kései gótika helyi fellegvára, a Szent Antalnak ajánlott római katolikus plébániatemplom. Addig az egyházközség közel száz éven át, adminisztratív szempontból Érkeserűhöz tartozott. 1911. szeptember 20-án lett önálló plébánia. Első kinevezett plébánosa Szőke János, aki mint egykori keserűi pap, sokat fáradozott az építkezési munkálatokban és a hívek lelki közösségének újraszervezésében.

Az „óhit” új alapköve

Györfi József érmelléki esperes írja az Érmihályfalváról szóló kismonográfiában, hogy dr. Schlauch Lőrinc bíboros, váradi püspök teszi le 1901-ben a templom alapkövét. Utóbbinak az 1902-ben bekövetkezett halála után – Fetser Antal apostoli kormányzó püspök támogatásával –, tovább folytak a munkálatok és 1904. október 9-én Palotay László nagyprépost szentelte fel az új kegyhelyet.

A római katolikus plébániatemplom tervezését és munkálatait a debreceni Gábor János és társai végezték.

Mintegy 110 esztendeje négy „isteni hangszer” hívja szentmisére a híveket a toronyból. Mind a négyet Novotny Antal temesvári harangöntő készítette. Az első 238,5 kilogrammos, ezt dr. Wolafka Nándor kisprépost, debreceni plébános adományozta a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. A második 105, ezt a nagyváradi Király György és neje, Batiz Erzsébet ajánlotta fel Arpád-házi Szent Erzsébet emlékezetére. A harmadik 46, a negyedik 30,5 kilogrammos. Az előbbit Horváth János és neje, Szolingen Vilma – Érseléndről – adományozta Szent János evangélista nevének adózva. A legkisebb toronylakót Gáspárdy Gyula és neje, Vida Terézia, Szent Teréz tiszteletére adományozta az egyházközségnek.

A nagyharangokat és az orgonasípokot 1918-ban háborús célokra elkobozták, amelyeket tíz év múlva pótoltak újra a hívek adományából. 1928-ban két harangot vásároltak Hönig Frigyes aradi mestertől. A 285 kg-os nagyharang felirata: *„Majer Antal ap. Kormányzó hitközségünk nemes szívű jótevője és Szőke János esperes plébános új szent templomunk első lelkésze idejében a hitközség gyűjtéséből a Dr. Wolafka Nándor debreceni prépost plébános által adományozott, a világháborúba elvitt harangunk pótlására öntötte Hönig Frigyes Aradon 1928.”* A második, 138 kg-os harang felirata: *„A hitközség gyűjtéséből öntötte Hönig Frigyes Arad 1928”*.

A szentségek őrzői

A szentélyben lévő fafaragásos, neogótikus főoltár volt az első legjelentősebb adomány a templom bútorzatát illetően. Utóbbit Kubacsek Katalin úrnő Budapestről rendelte Nagy Nepomuk Jánostól, a temesvári oltárkészítőtől. A hajó bal oldali részében egy kisebb oltárról a Szűzanya szobra néz le a hozzá fohászkozóra. Utóbbit 1880-ban készítették Münchenben. A gyönyörű hársfából készült szobor a hajdani Szőke János esperes szerzeménye. A Jézus szíve oltár a hajó jobb oldali sarkában őrzi a szeretet törvényét, végül a portikusz utáni bal oldalon a védőszent, azaz Páduai Szent Antal oltára található, mellette Szent Ritának, a reménytelen és kilátástalan életek védőszentjének szobra.

A hajóban a bútorzat barna színű, mint a védőszent csuhájának színe. A szentélyben mintegy két évvel ezelőtt még egy fehér színű szószék is szolgálta a szent evangélium hirdetését. Magasba nyúló tornyocskák mellett, a tízparancsolatot tartalmazó két kőtábla tisztelettel parancsolóan figyelmeztetett az emberi létet mederben tartó törvényekre. A 2010-es belsőtéri restauráció után, sok helybéli katolikus ellenkezése ellenére, lebontották. A csúcsíves papszék is fehér színű. A hetvenes évek elejéig fehér áldoztató rács is kerítette a szentélyt, amely iparművészeti remekműnek számított.

A szentélyből nyíló sekrestye falán egy régi, öt darab kis rézharangból álló fali csengő jelzi a szentmise kezdetét. Fogója gyönggyel kirakott. Utóbbi Krupa Mihály és neje, Gulecska Mária adománya 1904-ből.

Akik a falakról néznek le az élet panaszosaira

1931-ben Fekete Jánosnak, az érmihályfalvi kéményseprő cég vezetőjének adományából kezdték el a templomhajó kifestését, amellyel Muhics Sándor nagyváradi mestert bízták meg. A szentély falait pedig Pirk János, Fekete Károly és

Oraviczai Szabó István alkotásai díszítik. Ők a híres nagybányai festőiskola mesterei. A főoltár mögött és mellett, Páduai Szent Antal történetéből vett életképek elevenednek meg. A mennyezeten a négy evangélista őrzi a templom békéjét. A hajó szentély felőli falán pedig a damaszkuszi úton haladó keresztény üldöző Saulus (a későbbi Pál apostol) megtérése, valamint annak római missziós útjából vett képek láthatók.

2011 szeptemberében kettős évfordulót ünnepelt a Szent Antal-templom: a 110 évvel azelőtti alapkövetését, illetve a 100 éves önálló plébániát. Sőt, a hozzá tartozó kiskápolnaszentelőt is Szent Mihály havában ejtették meg. 193 esztendővel azelőtt szintén egy szeptemberi napon vált felszentelt kegyhellyé.

A menni készülőket és a hazaérkezőket itthon marasztaló templomtornyok a Móka menti kisváros oltalmazói is egyben. Azért magasodnak az ég felé, hogy utánanézzenek kóborgó fiaiknak és visszaszólítsák őket oda, ahol a szent keresztséget kiszolgáltatták számukra.

A Szent Antal-templom

Jézus megkeresztelkedése (ismeretlen festő)

A főoltár és mögötte a híres freskók

Szent Antal, a protektor, előtte Szent Rita szobra

Templombelső – karzattal

A LEGRÉGIBB ISKOLAÉPÜLETEK ÉRMIHÁLYFALVÁN

„Elvész a nép, mely tudomány nélkül való”

Sass Kálmán (1904–1958) Érmihályfalva 1956-os mártír lelkésze az *Elvész a nép, mely tudomány nélkül való* című, iskolákkal foglalkozó munkájának bevezetőjében írja: „Az iskola az egyház veteményes kertje (...), amilyen a gyermekeink nevelése, olyan az egyházunk jövődjé”.

A történelem folyamán sokszor bebizonyosodott már, hogy a betű, az anyanyelv, a kultúra, s ezek műhelye – az iskola – marad mindig a nemzet megtartója. Az utóbbiakat hivatott bizonyítani az Érmellék eme nagy szülőtte is, aki életével fizetett a kommunista rezsim idején tett hasonló hitvallásáért. Nevéhez iskolaalapítás is fűződik. A témához tartozó adatok Kovács Rozália mihályfalvi helytörténészről származnak. Az alábbiakban, a teljesség igénye nélkül néhány olyan régi tanintézet történetével ismerkedhetünk meg, amelyek eddig talán sok mihályfalvi előtt is ismeretlenek voltak.

Református iskolák, óvodák régen és ma

A Móka partján a legrégebbi „iskolaház” a Nagy-Deríkon, azaz a mostani Márton Áron utcán állt-áll. Régebben Kerekeskúti iskolaként forgott közszájon, ma ez a Bernáth József Református Iskola. Annak idején ez arra a telekre épült, melyet az egyház az 1600-as évek végén a Pásztor Kovács családtól zálogosított el, majd kifizette érte a vételárat. Ám az egyház

tulajdonába véglegesen mintegy 50 évnyi pereskedés után került. Mint arról már többször is írtunk, az 1800-as évek elején a lelkészlak is állott az udvarán, maga Kuthy Lajos író is itt született, Kuthy Sándor, akkori református lelkész fiaként.

A templomdombi iskola, ahol ma az Aranykapu református óvoda működik, az 1700-as évek közepén épülhetett, melyet 1860-ban bővítettek, amikor hozzáépítettek még egy tanteremet és egy tanítói lakást. Az utóbbiakat 1937-ben bontották le és építették újjá.

Sass Kálmán, az említett iskolatörténeti munkában részletesen leírja 1937 nyarának történetét, az iskolaépítést: *„A hívek kilenczted része teljes lelkesedéssel állott az új iskola megépítése teroiveinek keresztülviteléhez. Aki nem tudott pénzt adni, jött ingyen gyalog munkásnak, a szekeres gazdák pedig felajánlották igájukat minden felmerülő fuvar ingyenes megtételére. Hogy a munka anyagiak híján semmiképpen el ne akadjon, az egyház elad a Jókerti homokterületből 9 hold földet 70 ezer lejért, s az ebből befolyó összeget is hozzácsatolja az építési költségekhez. A püspökség is a megígért jóakarató segítséget valóra váltotta (...). A kisfiúiskolát és tanítói lakást legelőször lebontották (...) az alapkövetétel után megkezdődött Sionunk várának építése (...) Naponta 50–60 szekér hordta a téglát, faanyagot, cserepet (...) ugyancsak serényen folyik a munka a kántortanítói lakáson is, amit teljes egészében kijavítanak...”*

Az állami nevelő intézetek szükségessége

1934-ből és 1938-ból már más felekezeti iskolákról is vannak adatok. Ekkor a református iskolák mellett katolikus és zsidó iskola is működött. 1934-ben a Kisújvároson, az Állami Elemi Népiskolában öt, a Tótfalun (az utóbbiak Mihályfalva városrészei) egy, a szakiskolában két tanerővel és összesen 627 növendékkel működtek a tanintézetek. A református fiú- és leányiskolát – a Nagy-Deríkon és templomdombon – 230 tanuló látogatta. Tanítók: Tóth Zsigmond, Karsay Ida, Pálffy Gizella és Pálffy Irén voltak. A római katolikus fiú- és leány-

iskola a katolikus templom mellett volt 60 tanulóval, akiket Betuker Elek oktatott. Az ortodox izraelita fiú- és leányiskola a mai Kálvin utcán (a református templommal szemben) 120 tanulóval működött.

Az Érmihályfalvai Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola az 1942–1943-as tanévben nyitotta meg kapuit. Igazgatója Kotormán István okleveles középiskolai tanár volt. Az iskola igazgatósága által kiadott Évkönyvből derül ki az iskola keletkezésének története is. Trianon előtt az Érmelléknek szerves kapcsolata volt a Debreceni Kollégiummal, de ez után minden kulturális lehetőségtől megfosztották a környéket. A középiskola hiánya régi fájdalom volt az Érmelléknek. 1942 tavaszán Sass Kálmán lelkipásztor kezdeményezésére Berényi Sándor községi főjegyző ajánlásával, a vallás- és közoktatásügyi miniszter előbb fiú-, majd ezt kiegészítendő, polgári leányiskolát is engedélyezett.

Az Állami Polgári Fiú- és Leányiskola

Az 1944–1945-ös iskolai évből Kozák Mária harmadik osztályos tanuló bizonyítványa igazolja az Állami Polgári Iskola létezését, amelynek akkori neve: Érmihályfalvai Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola volt, igazgatója pedig Székelyhídi Ágoston.

A háború után a kollégium megszűnt, de a gimnáziumban mintegy 300–400 gyermek megmaradt. A tanárok jó része elmenekült. Sass Kálmán ekkor hívta meg Balaskó Vilmos lelkipásztort igazgatónak és a szobrászművészként ismert öccsét, Balaskó Nándort tanárnak. Balaskóék 1946 őszén költöztek Érmihályfalvára.

Észak-Erdély újbóli Romániához csatolása után már két-nyelvű bizonyítványt állítanak ki. Az iskola neve: Gimnaziu de Stat cu Limba de Predare Maghiară, Valea lui Mihai. Magyar megnevezése: Érmihályfalvai Állami Magyar Tanynyelvű Gimnázium. A bizonyítványokat pedig Balaskó Vilhelm director – igazgató jegyzi.

**A legrégebbi felekezeti „iskolaház”.
Ma a Bernáth József Református Iskola**

**Az egykori ortodox izraelita fiú- és leányiskola a Kálvin utcán
- a Haider - ma elemi iskola**

Az 1937-ben átépített templomdombi tanintézet
- ma Aranykapu református óvoda

Az egykori iskola a Tótfalun. Ma a sérült gyermekeknek szolgál
óvoda gyanánt

A hajdani Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola
- a mai „szobros iskola”

Leányok a Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola
udvarán 1940-ben
(Mindkét régi fotó az Érmellék 2009 Fotóklub fényképmúzeumából való.)

AZ ÉRMIHÁLYFALVI GIZELLA-MALOM

A kisváros egyik legmagasabb pontján emelkedik egy, akár ipartörténeti ritkaságnak is beillő hatalmas épület. Óriási kerek téglakéménye ma is úgy kémleli az eget, Isten gabona érlelő szándékát fürkészve, mintha a lába alatt elterülő létesítmény öreg masináinak létjogosultsága csak ettől függne mind e mai napig. Pedig már fél évszázada hallgatnak itt a „malomkövek”.

Az 1800-as évek végén elkezdődő gyors iparosodás Érmihályfalva életét is gyökeresen megváltoztatta. Magyar, valamint zsidó iparosok népesítették be az Érmelléket. Itt vertek tanyát a pénzesebb vállalkozók, hisz a vasút kiépítése után, ez a kisváros tűnt a legalkalmasabbnak az áruszállítást illetően. A 19. század végén már iparkamara is működött az Ér-parti kistelepülésen, később pedig megalakult a Kereskedelmi és Iparbank Részvénytársaság is. A pezsgő gazdasági élet az 1930-as évekig tartott, amikor a kialakuló világgazdasági válság az itteni vállalkozásokra is rányomta bélyegét. Csak azok maradtak életképesek, amelyek szolidabb anyagi alapokon állottak.

A Gizella-malom – hála a jó üzleti érzékkel rendelkező gazdájának – túlélte az akkori recessziót.

Az életnek szentelt házak

Glück Benő 1871-ben született Tokajon. Huszonkilenc évesen elhatározta, szerencsét próbál a Monarchia északi

területein, és vállalkozásba fektet egy békés városkában, ahol abban az időben még nem nagyon akadt konkurencia. A Kolling-testvérek hasonló vállalkozása csak később jött létre. Az utóbbiak által, a vasútállomás közelében épített malom – hála egy ügyes kezű vállalkozónak, aki a rendszerváltás után is lehetőséget látott benne –, ma is üzemel. A Glück által épített Gizella nevű hengermalom az 1950-es évekig adott kenyeret és kenyérnekvalót a mihályfalviaknak, valamint a környékbeli embereknek. Feljegyzések, illetve idős emberek visszaemlékezései tanúsítják, hogy napi négy vagon gabona őrlésére is alkalmas volt, ellentétben a Kolling-féle malommal, amely ennek a teljesítménynek, csak a felét hozta. A kisváros lakói számára azonban mindkettő az „életnek szentelt házak” szerepét töltötték be. Hisz a búzát megtermő áldott föld után, a malom volt a második legszentebb helye a kenyér keletkezésének – tartották róla az idős emberek.

A tűzvész

Nem volt elég a világot próbáló 1930-as évekbeli gazdasági válság, még 1936-ban egy ismeretlen eredetű tűzvész is elpusztította a gabonaőrítő egy részét. A malomtól számítva a negyedik házban lakott dr. Andrassy Ernő és családja. A híres érmelléki polihisztor és orvos egyik családtagja, Andrassy Kata elmondása szerint (a mihályfalvi helytörténészek jegyezték fel szavait), akkora tűz pusztított a malom belsejében és annak melléképületeiben, hogy utca hosszan locsolták a házakat és a csűröket, hogy megakadályozzák a tűz terjedését. Ezt követően Glück egyik fiának, Józsefnek sikerült újjá építenie a létesítményt. Azonban új üzleti tervei voltak az építményt illetően. Porcelán- és kerámiagyárat létesített az egykori malom épületében. A termelést vezető Sütő László nevezetű mester – aki utólag Debrecenben telepedett le –, járatos lévén a termelés folyamataiban, nagyban hozzájárult a gyár minőségi termeléséhez. Ennek ellenére nem volt szerencsés vállalkozás, mivel az értékes alapanyagot, a kaolint, messzi földről

kellett hozatni a gyártáshoz. Ezért ez az üzlet nem volt kifizetődő, hamar tönkre is ment.

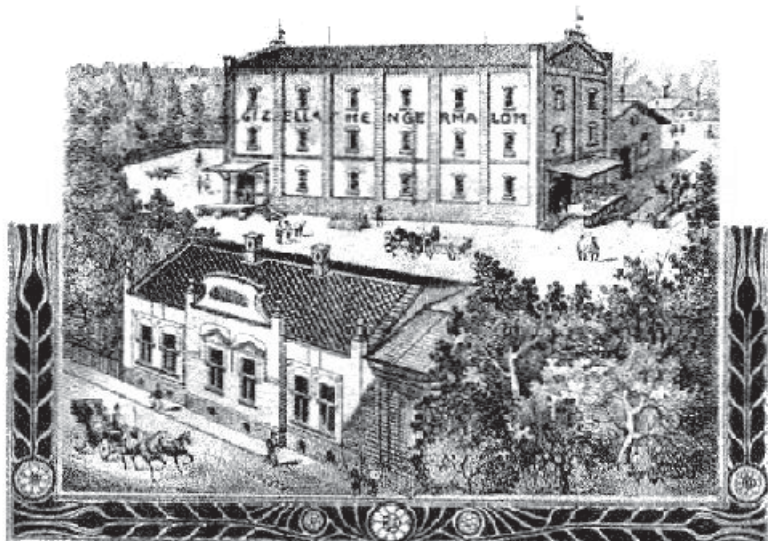
Újra malom és olajütő

Az 1940-es évek végére visszaállt a létesítmény régi rendeltetése. A gabona mellett ezúttal olajat is préseltek. Ebben az időben a gépek zökkenőmentes működéséért a helyi Kerepesi József gépészmestert bízták meg. A mihályfalviak még emlékeznek a háború utáni ínséges időkre, amikor a gyerekek meg-meglátogatták az olajmalmot, néhány kipréselt „magpogácsáért”, amit Józsi bácsi juttatott ki nekik – néha a tulajdonos hallgatólagos beleegyezésével –, éhségüket csillapítandó. A második világhégest követő éhség nem ismert könnyőriületet, de a „magpogácsa” – ahogy azt a helyi kis éhezők nevezték – sokszor lett kenyérpótló és tápláló étel a gyermekgyomornak.

Tegnap őssznépi tulajdon, ma közpréda

A Gizella-malom sem került el a kommunista államosítás folyamatát, bele is rokkant, mint megannyi jól menő érmel-léki vállalkozás. A malomalapító család az ezt követő időszakban Kanadába telepedett le. A gabonaőrlőnek és az olajütőnek újra megváltozott a rendeltetése. A proletárdiktatúra „hozzá-értő” vezetői hamarosan tettek arról, hogy az egykori „burz-suj” hatalom nyomait eltöröljék. Az egykori malom kétszintes óriáscsarnokának az 1960-as évektől elkezdődően sok ren-deltetése volt. Raktárhelyiség, vasöntő- és galvanizálóműhely lépett az őrlő hengerek helyére. A közvagyonná minősített városszimbólum, még ilyen minőségben is sokáig biztosított kenyeret a kisváros néhány családjának. Az úgynevezett '89-es változások után még mindig működött benne néhány magán-vállalkozás, de azóta folyamatosan pusztul az állaga. Tégláit építőanyagként használja a roma lakosság, akárcsak a hajdani

Stubenberg-féle kastély, illetve a sokáig romos állapotban leledző Szenkovics-iskola mozdítható épületanyagát. A malom vasból készült váza, illetve régi öntöttvas alkatrészei is valamelyik ócskavastelepre vándoroltak. Mára már csak egy fantom épület Érmihályfalva szívében.

Glück Benő

A Gizella-malom - múlt század eleji illusztráció

A főépület manapság

Egy régi fénykép a múlt század közepéről.
A jobb oldalon Kerepesi József egykori gépészmester

Öreg kémény

A romos főépület belseje

KENYÉR ÉS FÉNY AZ ÉRMELLÉKEN

Az Érmelléken kevés olyan ember mondhatta el magáról egyszer is, hogy megörökítették képmását egy templom falán. Pedig Érmihályfalván a Szent Antal tiszteletére épült római katolikus templom mennyezetén a négy evangélista közül az egyik id. Kolling György, a gőzmalom és áramfejlesztő-telep megalapítójának fényképe után készült. A freskó Szabó István munkája. A család történetéről először Szalai Ilona mihályfalvi könyvtárostól, helytörténeti adatgyűjtőtől hallottunk, de Szilágyi István is írt róla Érmihályfalva első kisonográfiájában. Az utóbbiak szerint Kolling György az 1890-es évek körül költözött Németszentmihályról (Temes megye) Érmihályfalvára, három gyermekével, Adolffal, Árpáddal és Jolánnal. Itt alapította meg a malmot és a villanytelepet, melynek következtében itt előbb volt villanyvilágítás mint Nagyváradon.

Az Érmellék dicsősége

Kolling György és családja nagyban hozzájárult a település iparosításához, valamint a villamoshálózat kiépítéséhez. A malmot a későbbiekben a fiaival együtt üzemeltette, akik közül az egyik villamosmérnök volt, így döntően hozzájárult a cég felvirágoztatásához. A Kolling család révén a község nagy részében már 1907-ben villanyvilágítás volt. Mi több, 1910 után szintén a Kollingoknak köszönhetően már Székelyhídon is égtek a lámpák. E két település közvilágítását a

későbbiekben is ők biztosították. A malom számos molnárnak, gépésznek, villanyszerelőnek és segédmunkásnak adott kenyeret. Kolling Árpád gépészmérnöki diplomát szerzett és bátyjával együtt vezette az ipartelepét. A Révai Lexikon szerint a történelmi Magyarországon Mátészalka után Érmihályfalván volt először közvilágítás.

A hazatérőkért

Egy települést – madártávlatból – általában a templomtornyok határozzák meg. Mihályfalván régóta magasodnak az ég felé ezek a könyörületért esdeklő harangházak. Az érmelléki kisváros hazafelé igyekvőinek más támpontjaik is akadtak. A Glück Benő által néhány évvel korábban alapított Gizella nevű hengermalom kéménye legalább olyan messzire ellátszott, mint a helység egyik legmagasabb pontjára épült református, vagy a valamivel lentebbi katolikus templom tornya. Akik a vasúton közelítettek a település felé, először ezek az objektumok tűntek fel a láthatáron. Később a Kollingmalom kéménye is messziről mutatta a hazafelé igyekvőknek az utat. Bár néhány évvel ezelőtt eltűnt a láthatárról, jelenlegi gazdája döntött így sorsáról. Az országút felől érkezőknek az érkörtvélyesi úton, a Szabó Antal alapította téglagyár kéménye szolgáltatta a hazatérés örömét. Így a Móka partjára épült városka egy évszázadon keresztül az égtájak minden irányából hazahívta elszármazottait. Annál is inkább, mivel ezek a létesítmények akkor még szebb jövőképpel kecsegtették a munkáskezeket.

Isten malmái

A Földön a malmokat Isten eszközeiként tartották számon az emberek. Az önnön testéből enni adó Úristen lélekszínű lisztje évezredek óta az emberiség alapvető tápláléka. A harangzúgás után az őrlő malmok dohogása, zakatolása

volt minden település legszentebb hangja. A malmok gépezeti és molnárai Isten áldásának tartották a fehér őrleményt. Bár a Kolling-malom teljesítő képessége csak félfannyi volt, mint a Gizella-malomé, mégis nagyon sok embernek biztosított kenyeret – minden értelemben –, Érmihályfalván és az Érmelléken. A Kollingokról a helytörténészek nem sokat tudnak. Az államosítás után a család külföldön gyökeresedett meg. A malom melletti telep áramfejlesztő minősége a múlt század közepe táján szűnt meg. A malom viszont megőrizte rendeltetését, mind a kommunista világban, mind napjainkban. A gazdag iparmagnás egyik fia az érmihályfalvi temetőben alussza örök álmát. A kenyér- és fényteremtők igaz nyugalmaival.

Molnárak és gépészek a múlt század elejéről

Az egykori áramfejlesztő telep egy régi mérőórája

Kolling György és Fia
 gőzmalma, növényolajgyára és villamosműve
 az érmellék legregőbb és legnagyobb ipartelepe
VALEA LUI MIHAI. Telef. 16.

— — — — —

Ajánlja vám és műdőlő malomát mindenkorú termény
 őrlésére. Licenztől a bányái malomokóval egyenrangusok,
 nagy liszthozam, esékély korpa, arátalék.
 Olajmalma a legtöbb olajat préseli ki.
 Villamosműve szállít villamos
 áramot világításra, fő-
 lére, vasítás és
 motor kias
 esék-
 és

Kérjék a nagyérdemű közönség parlagását.

Egy régi Kolling-reklám a múlt század közepéről

Az egykori főépület mai arculata

Kollingok az érmihályfalvi temetőben

TÖVISEK ÉS VIRÁGOK

A nemzetek történetében a fényes idők nem csak a megnyert csatákkal kezdődnek és végződnek. Az elvesztett háborúk méltósággal való viselése is dicsőség, nem is kicsi. Magyar nemzetünknek inkább az utóbbiakban volt többször része, ki is tanulta azt méltósággal viselni a századok folyamán.

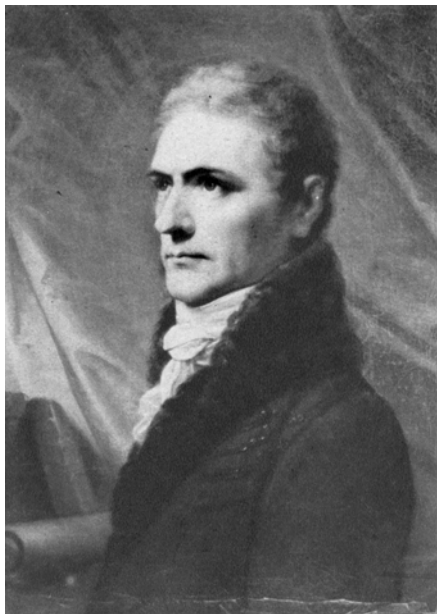
Ha csak a huszadik századot nézzük, van-e még olyan ország a történelemben, amelyet annyifelé daraboltak volna, és nemzet, amelyet annyifelé hordott volna szét a szél, mint a magyar? A nyolcvanas évek elején, amikor a kommunista terror a tetőfokára hágott Romániában, egy érmelléki ház tornácán egy Doberdót megjárt nagybajuszú, kisenemesi család sarja pipázott. A fiatalok épp a magyar határon átcsempesztett István a király című rockoperát hallgatták, amikor csendben megjegyezte: „Koppány felnégyelésével kezdődött, bizony! Na, fel is négyeltek minket alaposan a történelem folyamán. Testvérvért ontott a magyar, az átok mindig rajta lesz.” Ezzel a meggyőződéssel tért meg őseihez, de csak miután meghagyta a mestergerenda titkát a családban arra érdemesnek. Mert minden valamire való család rejtegetett a nemzet dicsőségéből egy darabot, ha többet nem is, legalább annyit, amennyi a mestergerenda mögött elfért.

Így rejtegették elődeink ezen a földön szobraikat, dokumentumaikat, címereiket, s ha már kevés volt a jó öreg tetőtartó, még mindig ott volt az istenháza, amely több esetben is megálljt parancsolt a legádázabb pogánynak is. Az egyházaknak nem egy esetben volt érték- és történelemmentő szerepük. A kommunizmus drákói módszereivel szemben dacoló felekezetek, a temető- és falupusztító politika ellenére

is tudtak sírokat, emlékműveket átmenteni az utókor számára. A századok folyamán csak is ilyen hozzáállással maradhattak fenn a nemzeti örökségünket képező épületek, szobrok, zászlók, dokumentumok, sírok.

Érsemjénben is így maradt meg a Fráter Loránd által állíttatott 1907-es Kazinczy-szobor. Ennek is a Trianont követő években sokáig a helyi református egyház viselte gondját, odafigyelő gondos szemek rejtegették, ahhoz, hogy most ott állhasson a falu főterén. Kazinczy Ferenc (1759–1831) költőt és nyelvújítót mindig tövises és virágok között ünnepelték szülőfalujában, hisz szobrának felállítása után alig egy évtized elmúltával, ünnepek nélküli viszontagságos idők jöttek mind az Érmellékre, mind megannyi elszakított területre. Neves szülötte halálának századik évfordulóján, 1931-ben még pisálkol a lendület a nemzetben, még összegyűlnek a lépvidék lakói, eljönnek a közméltóságok is magyarhonból, de 1945 után már tilos az effajta megmozdulás. 1989 után kezdenek újra előkerülni a nemzet ereklyéi, így Érsemjénben is először 1991-ben kelnek újra életre a legendák. Számba veszik ismét a még fellelhető értékeket, és újra talapzatára kerül a híres szülött szobra is.

Csorba Sándor helyi történész elmondása szerint, lelkes semjéniek Fráter- és Kazinczy-emlékszobát hoztak létre, először a szobor melletti volt fiúiskolában. Majd a falu harmadik nagy szülötte, Csiha Kálmán (1929–2007) püspök halála után, a felbecsülhetetlen anyagok átkerülnek a mai helyükre. Így jön létre a Kazinczy–Fráter–Csiha-emlékház, amelyben több száz dokumentumot és emléktárgyat adtak össze a rokonok ismerősök, barátok. (Szerk. megj.: létrehozása első sorban Balázsi József polgármesternek köszönhető.)

Kazinczy Ferenc,
„a magyar nyelv apostola”

Kazinczy egykori szülőháza

A nyelvújító szobra 1931-ben még állt

Az egykori Roxin-kúria. Ma Kazinczy-Fráter-Csiha-emlékház

AHOL KAZINCZYT KERESZTELTEK

Most arról a műemlék számba menő templomról szólok, amelynek legrégebb köveit az Árpád-korra datálják. Ebben a szent hajlékban keresztelték meg 1759-ben a magyar nyelv és irodalom egyik legkiemelkedőbb alakját, Kazinczy Ferencet (1759–1831) is. A templom történetét éppen három esztendővel ezelőtt, az Érsemjénben zajló VI. Partiumi Írótábor alkalmával hallottam és jegyeztem le, az imádságházának akkori lelkipásztorától, Fülöp Jánostól.

A híres és különleges templom, amelyről az alábbiakban szólunk, a település központjában magasodik. Körülötte öreg fák őrzik az Úr eme földi felségterületét. A lombok közül égbenyúló torony alatt egymásra tevődtek a történelemmel terhes évszázadok, hisz a jó öreg égbetekintő ellátott az ország-útig is, ahol jöttek-mentek a határokkal kufárkodó hatalmasságok. A viszontagságos 20. században csak az ide-oda csatolt kistelepülések templomtornyai maradtak igazán szabadok. Átnézhettek bármikor a demarkációs vonalakon túlra is...

Bejegyzés az „igazi kegyességű” Fráter József főkurátor idejéből

Az érsemjéni református templom történetéről egy 1790-es egyházi matriculában (anyakönyvben) ez olvasható: *„A templom égetett téglából készült, igen régi épület, amint ezt abból is gyaníthatni, hogy az ajtók felei faragott kőből vagynak”.*

A templom jelenlegi állapotát nagyjából egy 18. századi bővítés során alakították ki: *„1780-ban renováltatott kívül s belül,*

adatoán hozzá két tornác vagy portikus, különös hűséget és szorgalmatosságot mutatva mellette akkori főkurátor, igazi kegyességű Fráter József úr és vicekurátor Sári Ferencz.” Mai alakzatát 1795-ben nyerte el, amikor is „a templom napkeleti része 5 öllel bővített meg”.

A 19. század végén, 1892-ben az egész épületet tatarozták. Az egykori javítási, építési munkálatokat a főbejárat melletti tábla jelzi: „Ezen templom északi része építettett 1795, és a déli része újjátatott 1805 évben. Javítottatt 1860-ban. A templomtorony újból kijavítottatt és festetett 1892. évben az ev. ref. hívek költségén”. A tetőzet 1938-ig zsindeyes volt. A torony és a templom bádogozását 1914-ben, illetve 1938-ban végezték el. A 20. század során több ízben is renoválták. 1956-ban kívülből megújult. 1989–1990-ben a templom külső restaurálása is megtörtént, 1996-ban pedig a belső javítási munkálatokkal is végeztek.

Égbenézők

Az egykori templom, egészen 1776-ig torony nélkül állott. A hajdani feljegyzések szerint, Mária Terézia engedélye alapján, az északra eső részén, kőalapra fatornyot emeltettek a hívek. Miután ez a fatorony az idők folyamán elavulttá vált, a templom nyugati részén egy egyszerű harangláb szolgált hírvivőnek, egészen 1846-ig. A mostani torony alapkövét 1846. szeptember 1-jén tették le. A megkezdett toronyépítési munkálatokat az 1848-as forradalom és szabadságharc szakította félbe. A fennálló gazdasági és politikai viszonyok miatt csak 1858-ban folytatódttak tovább a toronyépítési munkálatok. 1858. június 1-jén a kőrakás bevégeztetett, július 27-én a két harang is helyére került. 1858. augusztus 22-én fejeződtek be a munkálatok, amikor Szméták János vállalkozó a templom tornyára a gömböt is felhelyezte.

A toronyban két régi harang is lakott. A kisebbiket 1693-ban, míg a nagyobbikat 1744-ben vásárolta az egyházközség. Az első világháborúban sajnos mindkettőt elvitték és beöntöt-

ték. 1924-ben sikerült új harangokat öntetni az egyházközség, illetve az Érsemjénből Amerikába elszármazott hívek adományaiból. Mindkét harangot az aradi Hönig Frigyes harangöntőmester formázta és „hangolta fel”.

Ami szokatlanul szép

A templom ékessége és érdekessége a mívés munkával készült, a református templomokban ritkán fellelhető díszített szószék. A templomi feljegyzések szerint a 19. század elején a helybéli id. Ványi Mihály ajánlást tett az egyháznak, hogy a templomban lévő szószéket a maga költségén kifesteti és megaranyoztatja. Ez a munka 1807. augusztus 10-én készült el. A faragások és bemetszések arannyal és gyöngyház színű olajfestékekkel lettek kiszínezve. A szószéken három festmény található. A mellvéd az Úr színeváltozását ábrázolja. Az oldalsó festményen Mózes van megörökítve a kőtáblákkal, míg a háttámban lévő képen Jézus és a samáriai asszony találkozása látható. A műalkotó nevét sajnos senki nem örökítette meg.

A templom másik ritkasága egy 1847-ben készült műemlék orgona, amely eredetileg a szalacsi római katolikus templom számára készült. Ezt az érsemjéni egyházközség 1870-ben vásárolta meg, de sajnos, kikezdte az idő vasfoga, és felújításra vár. (Szerk. megj.: a restaurált orgonát 2013. március 17-én avatták fel.)

Az érsemjéni műemlék templom

Az Úr színeváltozását ábrázoló festmény a szószék elülső részén

Úrasztali kanna
1698-ból

Égbenező

Egy régi fotográfia az 1900-as évek eleji lelkeszlakról

AMI A FALAKBÓL ÁRAD

A kúriák általában olyan épületfajták, amelyek a legmélyebben juttatták kifejezésre az arisztokratikus társadalom vidéki életvitelét. Nemcsak lakóházként szolgáltak, de sokszor adtak otthont a művelődési életnek is. A kúriák a vidéki köznemesség kulturális színterei voltak, ahol felolvasóesteket, vagy akár könnyed hangvétellű összejöveteleket, bálakat is rendeztek.

Bármennyire is jelentéktelennek számított az Érmellék mondén világa, az úri körökben itt is folyt a nagy élet. Fényes esküvőkről, leányszöktetésekről és háromnapos dínomdánomokról szólt a fáma. A hajdani lapok ugyanúgy beszámoltak az urak bolondériáiról, ahogyan azt ma is teszik a bulvármagazinok. Az Érmelléken minden kisebb településen volt ilyen ihajcsuhaj, annál is inkább, mivel alig volt falu ezen a tájon, ahol ne állt volna, vagy ne állna mind a mai napig egy-egy igazi főúri fészek. Érsemjén sem volt sereghajtó a mondén élet történéseiben, hiszen az Érmelléknek egyik olyan települése, ahol a nótáskapitány Fráter Lorándnak köszönhetően, szinte hetente összeverődött a környék legbohémabb társasága. Mert ki ne tudná már manapság, hogy Fráter Loránd is ebben a békaszótól hangos kisfaluban látta meg a napvilágot.

Fráter Béla úri laka

Ez a szebb időket látott Fráter-fészek a falu központjában áll ma is, a református parókia mellett, szemben a községháza épületével. A kúriát nagyon sokszor átalakították az

évszázadok folyamán. Eredetileg a Péchy – egykori semjéni földbirtokos – családé volt, majd Fráter Béla és felesége, Rhédey Júlia tulajdonába került. Az udvarházat a 19. század elején klasszicista stílusban építették.

Manapság ritkán épülnek olyan családi házak, amelyek elütnek a hétköznapi stílusú, rideg sablonosságtól. Ez talán a finom részletekre való igény hiányának tudható be. Az épületeknek egy különös kisugárzást, személyiséget kölcsönöz, ha kicsit nagyobb műgonddal, apró részletekbe menően tervezik meg. Az utóbbi udvarház az állami levéltár adatai szerint 552 négyzetméteren feküdt és tizenhárom szobás volt. Előtte oszlopos portikusz és kocsifelhajtó mutatott utat a hazatérő gazdának és vendégnek egyaránt.

A kúria államosításakor a még itt élő családtagokat deportálták, vagyonukat elkobozták. Ebben az időben Fráter Loránd neje, Plausz Lenke lakott itt leányával, Borbálával és unokájával, Máriával. Katalin nevű nagynénjük is itt élt és az internálás után ide is tért vissza meghalni. Az államosítás után postának, óvodának, könyvtárnak, szolgálati lakásnak és gazdasági épületnek is használták. Ma minden díszítésétől megfosztva, elvesztette eredeti építészeti értékét, és lepusztultan várja a helyreállításával járó szebb jövőt.

Fráter Loránd udvarháza Újsemjénben

Ez a szép árkádos ház a Loránd-tagban – ma Újsemjén vagy más néven Feketefaluban – található és ma is áll. Maga Fráter Loránd (1872–1930) építtette a szamosújvári szolgálata utáni időszakban. Az udvari falazat előtt, pilléreken nyugvó árkádos folyosó fut végig, a kései barokk építészet és a helyi hagyományoknak megfelelően. Az államosítás óta iskola működik benne. A nótáskapitányt ennek a kúriának az udvarán ravatalozták fel, és innen búcsúztatták rokonai, barátai, ismerősei. Egy régi felvételen híres muzsikusok és prímások állnak ravatalánál, hogy méltóképpen vegyenek búcsút Érmellék híres nótaszerzőjétől.

A Roxin- és a Szunyogh–Fuchs-kúriák

A Roxin-udvarház – azaz a mai Kazinczy–Fráter–Csiha-emplékház – műemlék értékű épület. Nem egyszer említettük már az évek folyamán, milyen fontos szerepet tölt be a mai Érsemjén életében. Építtetésének pontos idejét nem ismerni, annyi azonban bizonyos, hogy építtetője és egyben első birtokosa Krajnik Ödön volt. 1917-ig az ő tulajdonát képezte. Ekkor Schell Bauschlatt Ferenc vásárolta meg, akinek 1920-ig volt birtokában, ugyanis ebben az évben Roxin Tivadar tulajdonába ment át. A második világháborút követő években a lakás a Mojt családé lett, 2005-ben tőlük vásárolta meg az önkormányzat a hármasszobás emlékház kialakítása céljából.

A másik épület – a Szunyogh–Fuchs-kúria – is majdnem eredeti formájában maradt fent. Az épületéhez famatuzsálemekkel tarkított kéthektáros liget is tartozik. Eklektikus (építészeti stílusok keveredése), mint az érmelléki kúriák általában. Az utóbbit a Szunyogh család építtette a 19. század második felében. 1910-től Fráter Emma révén a Fráterek is birtokolták, majd 1923-tól Lovass Adalbert tulajdonába került. 1925-től Fuchs Pál volt az utolsó gazdája, akitől 1966-ban vette el a román állam. Ezt követően a jobb szárnyához hozzáépítettek egy újabb részt, amely változtatott kissé eredeti stílusán, valamint a belső teret is többször átalakították. Fuchs Pál leszármazottainak hosszú pereskedés után sikerült visszaszerezniük elállamosított jussukat. Utóbbit a semjéni önkormányzat megvásárolta a családtól.

A Csiha család barantói udvarháza

A határátkelő felé vezető úton – a Barantón – még létezik egy Semjént meghatározó gyönyörű ingatlan, ahol a falu harmadik nagy szülöttének bölcsője ringott. Ez is eredeti formájában fennmaradt udvarház. A hozzá tartozó tanyát 1916-ban vásárolta Csiha Sándor és neje. A kúria 1922–1924 között épült fel. 1949-ben államosították, ezt követően itt

voltak a szomszédos Érmihályfalva állami gazdaságának irodái. Az 1989-es változások után került vissza Csiha Kálmán, az Erdélyi Református Egyházkerület néhai püspökének birtokába. Azóta is a család visel rá gondot.

A semjéni nagy családok ősi fészkeiről szóló adatok szerint – amelyek zömében Dukrét Géza *Épített örökségünk Bihar megyében* című könyvéből származnak –, tehát adtak ám az idő tájt is a látszatra.

Valamennyi udvarház fehér falaiból áradó béke és nyugalom, maga a történelem, a mindent megtartó erő, ahonnan a nemzedékek táplálkoznak. Csak annyi a mienk, amennyit a múltunkból meg tudunk őrizni.

A Szunyogh-Fuchs-kúria

A barantói Csiha-kúria

A Fráter Béla-kúria a múlt század elején ...

és az államosítás után. Ezen a képen a múlt rendszerben a postai hivatalt szolgálja

A nótáskapitány újsemjéni árkádos udvarháza 1930 előtt, amelynek udvarán felravatalozták

Ugyanaz az épület ma iskolaként működik

MIRŐL ÁLMODNAK AZ ÉRKENÉZI ROMOK?

Az Érmellék jótékony szelei hol betakarják, hol leporolják a kistelepüléseken zajló hajdani nagy élet nyomait. A kenézi homokdombon szunnyadó romok is mintha csak jelre várának a nagy nyári verőfényben. Szelíd alkonyokon, furcsa nagy szárnyú madarak köröznek felettük. Lehet a turultelepülések szent madarainak védőszárnyai azok.

Az Érkenézi és Okányi Szlávnyak ősi fészke ott magasodik a faluszéli piederstálon, körbenőve az Érmelléken honos fűrtös virágú akácfaakkal. Alatta fűvel benőtt út kígyózik. A jó fülűek még hallani vélik a kocsi zörgését is, melynek hajtója távoztában vagy közeledtében, meg-megsuhintja ostorával négyesfogatú büszke lovait. Az 1800-as évek hangulata az évszázadok elmúltával is belengi a tájat, még akkor is, ha a történelem nem mindig intézte jól a dolgait. A kenézi uradalmiak kastélyából mára csak egy várbástyaszerű „őrszem” maradt a dombokon.

A Szlávnyak

A birtokos nemes család eredetét a családtörténeti adatok alapján a 17. századig vezetik vissza. A család akkor élt ősenek, Jánosnak (született 1674-ben) két fia született: Pál és György. Szlávny Pálnak, az érkenézi ág alapítójának első nejétől, Perényi Kata bárónőtől tizenkét, a másodiktól egy gyermeke származott. Pál unokája, Tivadar és annak családja az érmihályfalvi temetőben nyugszik. A család okányi ágának

megalapítója György volt. Az ő ivadéka volt a legrangosabb, legszebb pályát befutó fiú, Szlávy József.

A koronaőr

A család legdicsőségesebb tagja tehát Szlávy József volt, aki 1818-ban született Győrben. Tanulmányai végeztével, udvari kamarai szolgálatba lépett – előbb Bécsben majd Budán –, a magyar királyi kamaránál, ahol csakhamar titkár lett. A szabadságharc kitörését követően osztrák fogságba került. Két év után szabadságát visszanyerve, visszavonult a közéletből. 1861-ben lépett ismét hivatali pályára: 1865-ben Bihar vármegye főispánja, 1867-ben belügyminiszteri államtitkár és országgyűlési képviselő, két évre rá pedig kereskedelmi miniszter. 1872-ben miniszterelnökké, majd belső titkos tanácsossá nevezték ki. A Lipót-rend és a Szent István-rend nagykeresztjének kitüntetettje. 1879-ben már a képviselőház elnöke, majd közös pénzügyminiszter. 1882-től koronaőr, s a főrendiház alelnöke, majd Vay Miklós halála után elnöke. 1884-től a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjaként tartották számon.

Az érkenézi erőd

Az 1700-as években épülhetett várszerű kastély régi felvételeit, valamint annak lakóira vonatkozó feljegyzéseket az érsemjéni Csorba Sándor történész bocsátotta rendelkezésünkre. A kastély egykoron, stílusában egy keleti mesebeli palotához hasonlíthatott. Mintha egy délspanyol erődöt költöztettek volna a kenézi aransyárga homokmezőkre. A pompázatos építmény kissé ki is rítt az alföldi kastélyok közül. A csín, ami egykoron körülvette eme káprázatot, a mai napig szóbeszéd tárgya e vidék lakói között. A családot a környék legrangosabbjai között tartották számon. Az Érmellék egyik legnagyobb mecénásai voltak. Ők építették az érmihályfalvi

templompótló kápolnát is, mely a mai napig ott áll a Tótfalut (Mihályfalva egyik negyede) a Kis-Derík (Pázmány Péter) utcával összekötő terecskén. A kápolnát 1818-ban ajándékozták a mintegy negyven lélekszámból álló katolikus felekezetnek.

Lujza néni meséi

Kovács Lujza néni 1882-ben született. Földjei egy része a semjéni útra nézett. Abban az időben még kevés ház tarkállott Érmihályfalvának eme részén. A Móka-parti kaszálók lenyúltak a „Csíkfolyásig”, amelyek mellett a jó fekete földek is bőséggel jutalmazták a jó gazda keze munkáját. Leánya, Eszter mesélte, hogy Lujza néni az ötvenes évekbeli meséiben még emlékezett a század eleji semjéni úton robogó négyfogatosokra, amelyek a Szláv, illetve a Fráter uraságokat hozták-vitték. Nagy volt ám a forgalom azon a köves úton. És nagy volt a Stubenbergerek felé vezető sikátoron is, mely éppen arról az útról kanyarodott fel a kastély felé. (A mai Oncsa sor sarka.) Az út mentén szorgoskodók sokszor láthatták a gyorsfutárok háts lovait is, melyek leveleket továbbítottak a települések között.

Szerelem – futárral

Az 1800 évek végén a kenézi kastélyban élt Szláv Gizella hajadon is, aki később Fráter Gáspár mihályfalvi orvos jegyese lett. Egyik levelében, mely 1885. december 13-án kelt, így ír vőlegényének: *„Kedves Gáspár! Én is ma kaptam nővérétől, Blankától levelet, amelyben engem testvéri szeretetéről biztosít. Nagyon jól esik nekem azt tudni, hogy szívesen és örömmel fogadnak családjukba. Kedves Gáspár, nevezzen engem Gizellájának, és nem fogok érte haragudni, ha maga úgy jobban szereti, hát maga most sincsen meggyőződve az én igaz érzelmeimről? Nem hiszi, hogy maga nekem úgy, mint eddig és ezután is mindig Kedves*

Gáspárom lesz... Most nem írok többet, mert a gyorsposta elkésik, és majd eltéved a nagy hóban. Mindenkor szívesen lesz látva, csak jöjjön - elvárja és szívesen üdvözli jegyese, Szlávay Gizella." És a gyorsposta sokszori fordultával Fráter Gáspár házasságra lépett Szlávay Gizellával, mely házasságból született Margit nevű leányuk és Jenő fiúk. Fráter Jenőről, még feljegyezték, hogy a második bécsi döntés után, 1940-1944 között Érmihályfalva főszolgabírója volt.

A romok álma

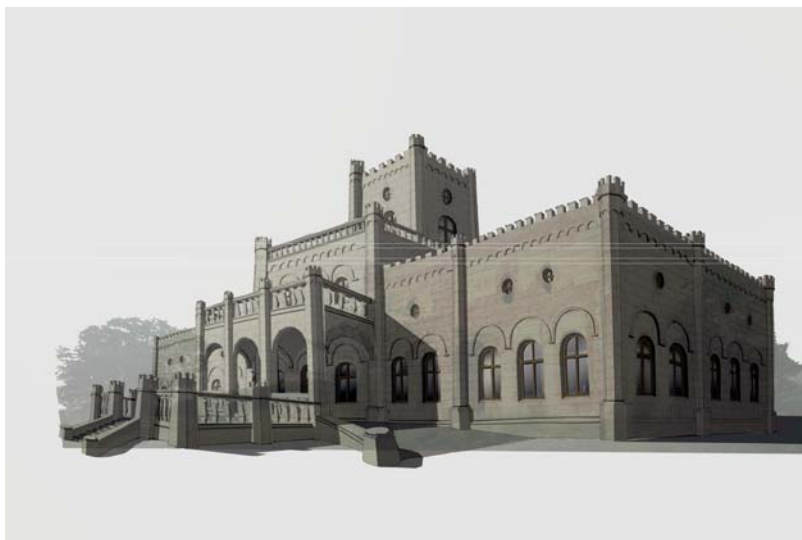
A dicsőséges idők elmúltával Érkenézben megállt az idő. Miután vasfoga elvégezte munkáját, nyugalom borult a tájra. Csak néha hallani egy-egy vakolatdarab leszakadását a még álló bástyaszerű „őrszemről”. Amúgy nagy csendesség van a régi turul-faluban. A romokat „álomfogó” gyanánt őrzik az Érmellék homokkötő akácfái.

Az „őrszem”

Üdvözet Érkenézből

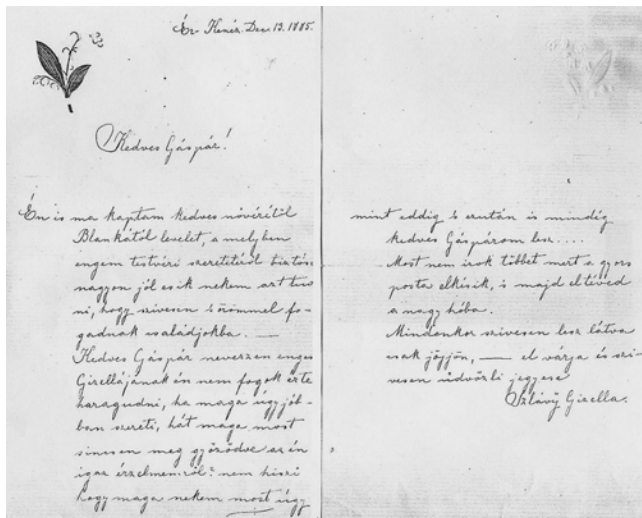
A kastély rekonstruált formája

Szlávy József koronaőr

Szlávy Gizella és Fráter Gáspár két gyermekével, jobbról Fráter Jenő,
érmihályfalvi főszolgabíró

Szlávy Gizella levele

A nevükhöz fűződő érmihályfalvi kápolna

AHOL AZ UTAK VÉGET ÉRNEK

Ha szóba kerül valahol Érselénd, a tájegység egyik legjellegzetesebb faluja jut az emberek eszébe, mely falucska szerencséjére vagy szerencsétlenségére kívül rekedt a vadkapitalizmus minden viszontagságán. Eme település határában tán még az Ér is komótosabban folyik, mint másfelé. A „végeknek” számító román-magyar demarkációs vonal menti kistelepülés határában még az utak is véget érnek...

Érselénden valahogy az ősz is szelídebb, mint máshol – szokták mondogatni a mezítlábas öreg nénikék, akik a deszka-kerítések mögül diót vagy szőlőt kínálnak az éppen arra járó idegennek. Úgy tartják, az indián nyárban még várhat a lábbeli, hisz meleg a föld, a talp meg úgy is tarlóhoz edzett. Bár a kertek alól már avarillat somfordál a verécéig, azonban a sárgába zörgő diófa- és szőlőleveleket még instálják a szelíd szelek, hogy szállanának már alá utolsó csepp nedveikkel megszentelni a drága földet, mely fogva tartja az erre valósiak lelkét.

Az erre valósiak lelke

A főtéren a falu díszje, a görögkatolikus templom áll.

A gyülekezet már 1992-ben visszaszerveződött, igaz, akkor még csak 21 lélekszámmal. Duma Alexandru esperes-plébános tartja össze az egyházközséget, illetve visel gondot a történelmi időkről tanúskodó templomra is, amely már 1750 óta díszíti a terecskét. Kezdetben az Úrnak felszentelt hajlék is nádfedelees volt, nem csak a torony alatt megbúvó seléndi házak. A hozzátartozó paplacról feljegyezték, hogy 1892-ben

épült és az akkori nyilvántartás 1160 görögkatolikus lelket tartott számon. Mára szintén a falu legnagyobb gyülekezetének számít, ugyanis a tíz esztendővel ezelőtti népszámlálás adatai szerint 995 lakosból 528 román és magyar ajkú görögkatolikus hívet számláltak. Duma esperes számolt be arról is, hogy az itteni szolgálata kezdetén, a lelkészlak felújítása volt az első lépés, majd ravatalozót is építettek a temetőben. A templom nemrégiben megrepedt, hangja vesztett harangját, mintegy két esztendeje cserélték ki. Az új harang alatt óra is méri Érselénd idejét, amely sehogyan sem akar elszállni a falu felett, bármennyire is öregszenek a deszkakerítések.

Merre tart a falu?

A tavalyi népszámlálás azt mutatta, hogy az Érmellék legtöbb településén – mint egyébként várható is volt –, a szaporulatban a roma lakosság viszi a prímet. Az Érsemjénhez tartozó érseléndi adatokról legutóbb Balázi József polgármester számolt be. Húsz éve 164 román, 529 magyar, 15 német, 307 roma és 4 más nemzetiségű lakta Seléndet. Tíz esztendővel ezelőtt 995 lakosból 486 magyar, 232 román és 252 cigány lakost tartottak számon. A fennmaradó, mintegy 20 polgár más nemzetiségűnek vallotta magát. Legutóbb 894-re csökkent a falu lakossága, amelyből 371 magyarnak, 201 románnak, 319 cigánynak, 1 németnek és 2 ukránnak vallotta magát.

Ha összevetjük ezeket az adatokat, nyilvánvaló, hogy a cigányokkal szemben nem csak a magyar ajkú lakosság mutat csökkenő tendenciát, de a román ajkúak is.

A nemrégiben felújított és felszerelt iskolában már csak elemi osztályok működnek, zömében roma gyerekekkel. Így esik meg néha, hogy nagyszünetben a második osztályos Józsika egy kölyökkutyát cipel a karján hazafelé, mert az eb valahogy mindig a katedra alá „jön lakni”. A tanító bácsi viszont nem díjazza az „új osztálytársat”, így Józsika mindannyiszor kénytelen hazavinni a bogárszemű Fülest, aki az Istennek sem akar otthon maradni nélküle.

A romákat a baptista egyház és a magyarországi szabadkeresztények istápolják. Úgy hallik, nekik köszönhetően jó irányba kezd változni az itteni romaközösség életszemlélete.

Bagaméri ereklye

A kis lélekszámú református nyáját 2005 óta Oroszi Kálmán lelkipásztor terelgeti, aki dióhéjban tömörítve ismer-teti a helyi felekezet viszontagságos létét.

Mint mondja, önálló egyházközségként utoljára a 18. században említik, ezt követően a határon túli Bagamérhoz csatolják. Ez az állapota Trianonnal ér véget. A lelkipásztor említ egy ma is létező úrvacsorához használatos, mintegy 300 esztendőős ónkannát, amelyet Túri János 1713-ben öntet a bagaméri gyülekezet számára. Eme ereklye ma is az érseléndi gyülekezet tulajdonában van.

1934-ben Orosz Lajos érkeserűi lelkész szervezi újra a helyi fiókegyházat, majd 1936-ban elkészül az első imaház is, az akkor még 193 tagot számláló egyházközség számára.

A gyülekezetet anyaegyházközséggé a székelyhídi esperes-lelkész, Gavrucza Tibor szervezi 1990-ben, aki egy holland segélyszervezet támogatásával kezdi el az új, tornyos imaház építését is, amelyet később Csiha Kálmán érsemjéni születésű, erdélyi református püspök szentel fel. Az imaház és a parókia, a jelenleg Érsemjénben szolgáló Csákiné Simándi Márta idejében nyeri el mai formáját, aki 2003-ban teszi hozzá a maga részét az Istennek szentelt hajlékhoz.

Jelenleg 55 református léleknek szól a toronyban lakó, 1936-ban öntetett harang.

Oroszi tiszteletestől megkérdeztük, mikor keresztelt utoljára gyermeket ebben a különös hangulatú szép helyiségben, ahol a bútorzaton és a szószéken még érzik az erdélyi erdők egyedi illata.

„Három esztendeje tartottak itt utoljára gyermeket kereszt-víz alá” – mondta Isten seléndi szolgálja.

A falu névjegye

A krónikák 1163-ban említik először Érseléndet Zerend, Serend formában. 1339-ben villa Selend, majd 1416-ban Selindnek nevezik. A 19. században lett Ér-Selénd, ám a bihari nyelvjárásban később is csak Selind maradt. Egykoron a település földesura a váradi káptalan volt, majd a Fráter család birtokait is itt említik. Egyetlen nagy szülöttéről találtunk feljegyzést: Farkas János festőművészcseréről, aki 1897-ben született Érselénden, meghalt 1966-ban Budapesten. A mester a Münchener Művészeti Akadémia éve alatt gyalog járta végig Itáliát. Gyermekkorát és tanulóéveit nélkülözésekkel küszködte végig, ám a munka gyümölcse mindig beírta, még ha érmelléki is a fája, ugyanis képeinek értéke, mint ahogy az lenni szokott, post mortem váltak világhírűvé.

Farkas János falujában minden csütörtökön szekér formájában mobil-turkáló érkezik a térre, és a 21. század elején, sok hasonló, nélkülözésekkel küszködő kisgyerekeknek ebben a nyomorbazárban vásárolnak téli lábbelit és kabátot.

Mitől szép?

A faluban, mint minden érmelléki kistelepülésen, amelyeket elkerültek a befektetők, vannak hiányosságok. De van szépen felújított orvosi rendelő is, újjá varázsolt iskola, vannak papjai, templomai, amelyek harangjai még imára hívnak és jelzik az ebédidőt az aratóknak. Megkérdeztük Oroszi Kálmánt, aki helytörténeti dolgokban is jártas, mitől szép ez a falu?

„A több mint negyedszázados templomától, a régi sírkertektől, a felekezetek közös karácsonyaitól, az emberi léptékektől, még akkor is, ha néha keservesek a hétköznapiak” – fogalmaz a reformátusok fiatal pásztorja.

Igy őszidőben csak nő a varázs, még akkor is, ha mind-ezek már nem látszanak a lélekszikkasztó túlélésért való hadakozások miatt.

Oroszi Kálmán lelkipásztor

A református imaház

Nagyszünet a megújult iskolában

Józsika

Az orvosi rendelő

Az 1750-ben épült görögkatolikus templom a falu főterén

Jellegzetes seléndi porta

Turkáló az utcán

AZ EGYKORI NÁDFEDELES TEMPLOM ÉRSELÉNDEN

A rendszerváltás óta Erdély-szerte kitartóan épülgetnek a görögkatolikus gyülekezetek. Eme országrész északi részében, ehhez a felekezethez egykoron szépszámmal tartoztak magyar hívek is. Jelenleg, ahol sikerült újra gyökeret verniük, ott az együtt élő románoknak és magyaroknak ugyanaz az istenháza szolgál az evangélium hirdetésére.

Az elmúlt húsz esztendőben a görögkatolikus gyülekezetek nagytöbbsége nem jutott dűlőre a kommunista rendszerben államvallásként számon tartott ortodoxok által birtokolt javaikat illetően. Így, új templomokat és lelkészlakokat voltak kénytelenek építeni maguknak. Érselénd az egyik olyan kiváltságos gyülekezet, amely már 1992-ben meg tudott újulni, igaz, csak 21 lélekszámmal, de ma is ugyanabban a templomban dicsérik az urat, mint 1948 előtt. Ugyanis ebben az említett esztendőben váltak az ortodox egyház részévé. Jelenlegi plébánosa, Duma Alexandru esperes keze munkája meglátszik a történelmi időkről tanúskodó templomon, mely már 1750-ben állt. Az istenháza történetéhez hozzátartozik, hogy ezekben az években még nádfedél borította. A hozzá tartozó lelkéshiatalról feljegyezték, hogy 1892-ben épült és 1160 lelket tartott számon az akkori felekezet. Ha azt vesszük, mára a kistelepülés legnagyobb gyülekezete, hiszen a legutóbbi népszámlálás idején 900 lakost jegyeztek a faluban. Ebből 2005-ben 528 román és magyar görögkatolikus hívet számláltak. Duma esperes elmondása szerint a lelkészlak

felújítása volt az első lépés, majd a ravatalozóra került a sor. A gyülekezet kapott ugyan segítséget az Érsemjénben székelő közösségi önkormányzattól, két ízben is. Először 2002-ben segítették a gyülekezetet 1500 lejjel, majd 2008-ban 5000 lejjel. A nemrégiben megrepedt, régi kiszolgált harangot is az elmúlt időszakban cserélték ki. Az új „hírnök” ünnepélyes avatójára június 21-én, vasárnap délelőtt, a szent liturgia után kerül sor – tudtuk meg Duma esperestől, aki minden érdeklődőt szeretettel vár az eseményre, és aki maga is aktívan részt vállal a falu társadalmi életében, hisz csak közös munkával és kitartással lehet előre lépni.

Egy kuriózum: 1912-ben készült fotó az akkori paplacról

KISKEREKI SZELÍD ARCA

Aki nem az Érmelléken született, az nem ismeri e tájegységnek eme érthetetlen varázsát, mely bármelyik földrészről hazahozza hűtlen elszármazottait. Igaz, a mocsári ember nem is tud messzire szakadni a nádastól, a sárgahomoktól, a vasárnap déli harangszótól. A lápok nyáresti muzsikája, az eső verte föld szaga korlátokat tud szabni a világgá menőknek.

A templomtornyok úton-útfélen az egekbe kiáltják az érmelléki kislelők létjogosultságát, s mint tilalomfák állnak a világi törvények és rendelkezések útjába, melyek évtizedek óta munkálkodnak az utóbbiak pusztulásán. Így hát a torony árnyékában megbúvó, alig néhány utcás falucskák megpróbálják élni mindennapjaikat. Még nyáridőben is füstölnek a kémények. A nyári konyhákban izzik a régi csikospór a jó venyige-túztól, fő rajta a tejjel habart zöldpaszulyleves, sült a kaprosbéles. Az illatokra megélnékülnek a szemek, és hálával tekintenek a földre, mely kiszakította testéből mindezeket a „földi jókat”, majd az égre is, hogy mára is kiharcolta az Úristen.

Érmenti nosztalgia

A „nagy, álmos, furcsa árok” partján halódó kislelők lakói még emlékeznek azokra az időkre, mikor örülni lehetett annak is, hogy szép a tengeri a kertben, nő az aprómarha, a malacka az ólban, jól eresztett a domb, tele a présház sajtolnivalóval. Október elején, benépesedtek a régi érmelléki pince-sorok, amelyek hetedhét országszerte híresek voltak nedűik-

ről. Borosgazdák mustrálgatták egymás borait, teltek a lopók, csurrantak a csapok. Vannak-e még olyan ódon téglarengeltegek kerek e világon, mint amilyen a szalacsi, a székelyhídi, a kágyai, a diószegi, az asszonyvásári, az érkeserői vagy akár a kiskereki pincesorok? Ahová a mai napig beinstálják az arrajárót, véleményt mondani egy kis jó otelló borról. Ma-napság a kereki Botos-kerti, valamint az Öreg-hegyi pincék mellett barangolót már a látvány leveszi a lábáról, nem is kell ahhoz megízlelni a hegy zamatát. Századokon keresztül, eme veretes, virtustápláló építmények falai között, vajon hány szerelmi románcot sirattak el, e sajátos vidék bús magyar férfijai?

„Kiskereki betyár csárda”

Talán a főút felől közelítők nem is tudják, a betyárvilág egyik legendás történetét megörökítő nóta tárgya, hajdanában éppen ezen az útszakaszon állt. Ez az útmenti csárda éppen jó helyen vert tanyát, hisz a pincesorok marasztaló tudata, nem utolsósorban a közeli szőlődombok menedéket nyújtó ága-boga, jól jöhetett a betyárnak. A mocsár meg éppenséggel eltartotta, ha sokáig állt lesen a zsandár. Nagy múltú község ám Kiskereki! Átszántott rajta tatár, török, német. Templomfalai nagy történelmi eseményeknek tanúi. A falut már a tizenharmadik században Egyházaskerekiként emlegetik a történelmi okiratok. A falu történetének legnevezetesebb eseménye - Bocskai fejedelem és hajdújainak - a német seregek felett aratott 1604-es győzelme volt, mely dicsőség Kiskereki határában esett meg. Az Ér - a bújkáló patak - olyan, mint a partjain lakók. Meghúzódik, ám túléli a századok viszontagságait.

„Végképp eltörölni”

A hetvenes-nyolcvanas évek apró falucskái naponta megélték a faltörő szerkezetek és földgyaluk rémálmát. Itt az Érmelléken is ki voltak jelölve a halálraítélt kistelepülések. Előtte évekig nem részesültek „kormánypénzekben”, enyészetre ítéltettek. Ezek a kisfalvak ma is isszák a levét ennek a barbár eljárásnak, hisz képtelenek felzárkózni, megfelelni a mai előírásoknak. A rendszerváltás utáni hatalom is mintha tovább gyakorolná ezt a pusztító folytonosságot. A régió településeinek adóiból soha nem jut vissza annyi pénz, amennyivel legalább a túlélésre lehetne gondolni. Kiskerekiben sincs ez másképp. A falu előjáróival beszélgetve kiderül, a település lakóinak nagy hányada egy jobb megélhetés reményében elvándorolt. Szerencsés esetben visszajönnek, visszagyökereznek, házat építenek, és hihetetlen szívóssággal megpróbálnak a felszínen maradni.

Jó az Isten

Szombat délután van, langyos vénasszonyok nyarában leledzik a táj. A falu idős emberei kint ülnek a kapuban, beszélgetnek, fűzik a szót. A templomdomb aljában helyi menettáncosok gyakorolnak, ez is nagy látványosság a kéréses tenyerű, tisztességben megőszült öregeknek. Afelől érdeklődünk, milyenek a nyugdíjas évek, vannak-e fiatalok, s ha vannak, hogy lehet boldogulni a mai Kiskerekiben. Az idős emberek csak legyintenek. Mint kiderül, nekik se jobb, se több nem jutott egy életen át, mindegy milyen rendszer jött. Az ifjúság meg most verekszi meg a maga harcát, a maga életéért, igaz elég keserves módon. A világ már csak ilyen volt mindig errefelé. „De jó az Isten, jót ad” – hangzik a túlélés reménysége és megmutatják a termésüktől roskadó gyümölcsfákat, s a vetést is dicsérik az Úrban.

Lélek József

A kiskapu előtt, a gyékényszéken üldögélő Józsi bácsi nyolcvanon felül van. Hétvégeken Székelyhídról várja haza a családot. Ebben a foglalatosságban segít neki Lélek Margit néni is, aki viszonylag még jobban bírja magát. A Székelyhídra szakadt családtagok és a Magyarországon szerencsét próbáló unokák nem feledkeznek meg róluk. Hetente lejönnek Kerekibe meglátogatni őket. Lélek Józsi bácsi ilyenkor nagyon örül nekik és az édességnek is. Elmeséli hogy hajdanában kerékgyártó volt, harminc évig bognároskodott az egykori kollektív gazdaság műhelyében. Ők itt születtek Kiskerekiben. Nem is tudtak volna máshol élni. A vén diófa is itt vert gyökeret az udvaron. Az ember hasonlatos hozzá. Ott terebélyesedik, ahol élni szeret. Kérdezzük, milyen az élet manapság Kerekiben. Margit néni siet a válasszal: „Lehetne már egy kis jó is, de csak a jóisten tud teremteni a semmiből...”

Van valami az Érmelléken...

A szombat délutáni langyos melegben feljárjuk a falut és annak határát. A mocsári ember keze munkája még látszik a házakon. Olykor felújítják a nádfedeleket is, de a hagyományos lápvilágra jellemző élet nyomai lassan eltűnedeznek. Csak a legendák és a mesék élnek tovább a falvakon. E tájegység fura, cserkész nemzedéke hozzáadódott a szegénység hagyta lehetőségekhez. Kerekiben is úgy tarják, van valami az Érmelléken, ami nem ereszti messzire az embert. Úgy meg van mákonyosodva ettől az egyszerű földtől, hogy a világvégéről is hazatalál a káka, a sás, a nád világába. Ha nem másért, hát meghalni.

Régi pince a falu bejártánál

Veretes, férfivirtust tápláló építmények

Kiskerekire jellemző téglából épített kapufők, góréval az utcafronton

ASSZONYVÁSÁRÁN ALKONYODIK

Asszonyvására az Érmellék egyik legágrólszakadtabb települése, ahol leginkább fog a magyar, pusztul az érték.

A régió eme legrégebb falujában csak a templomtornyok hirdetik még a vergődő életet, amely csökönyösen kapaszkodik a lepusztult tájba.

Boldog-Asszony-Vására, azaz Forum Reginae. Az 1203-ban említett település egy kis törődéssel talán az Érmellék legszebb falva lehetne. Bizonyára kevesen tudják, hogy hajdan a Székelyhíd felé vezető út két oldalán „az Ér-vizén innen” terült el. Ez volt az egyik utcája – a Malomgáttó –, ahol hajdanában az Ér patakon vízimalom is működött. A másik, a mostani falu bekötőútján épült, majd a krónikák szerint az 1241-es tatárdúlást követően, a megmaradt lakosság behúzódtott a mai dombok közti katlanba, ahol 1261-re épül fel újra a mai napig élő falucska. Neve számtalanszor változott az idők folyamán, de a „királynő” birtokára utaló elemek évszázadokig fennmaradtak. Nem úgy, mint Szalacs, Vasad, Érbogyoszló és Piskolt (Szatmár megye) esetében, mely falvak Asszonyvására mellett a honfoglalás idején az Érmellék színe-javát képviselték. Ebből kifolyólag az Árpád-házi királynék tulajdonait képezték. Asszonyvására a 13. században még vásári és vámszedő joggal is rendelkezett. Manapság egy lepusztult, elhanyagolt faluképet mutat az arra járó idegeneknek.

Ember ütötte rések

A dombok között megbúvó falucskában megrokkant te-tejű házak, térdre rogyant kerítések fohászkodnak a világgá

ment gazda szorgalmas kezei után. A pusztuló portákat lasan benövi a bodzabozót, vagy az Érmellék homokkötő csodafája, az akác. Néhol orgonasarjak terítik be az elhagyott kerteket, portákat, mintegy kárpótolva a hajdani rendet a természetes szépséggel. Tavaszelőn még pusztább, még lelembosabb a világ Asszonyvásárán. A falut átszelő hatalmas árokban már szólnak a békák, emlékeztetvén a hátramaradtakat: csak itt ilyen szép a békanász csodálatos, léleknyugtató, itthon marasztaló zenéje. Az árkon átívelő régi, árvizek rongálta hidakat újakra cserélte a Kiskereki önkormányzat, mely településsel a falu községet alkot, Érkeserűvel egyetemben. Alóluk már elbujdosott ugyan a domboldalról lezúduló haragos víz, de az egyre inkább teret követelő „Ér-vizén inneni” mocsári nemzetség énekére, a gólyafészkek minden évben benépesednek a kihűlt kéményeken, mintegy válaszképpen a kihalt életre. A természet tudja a rendet. A tavasz közeledtével lassan helyre áll az elementáris erőszegte harmónia. Csak az ember ütötte réseket nem képes pótolni semmi.

Történelmi utak méltatlan sorsa

Néhány év telt el azóta, hogy először zötyögtünk végig a falu utcáinak kráter nagyságú gödrein. Igaz, a bódító orgonaillat terelgette ugyan figyelmünket a tengelypróbáló földútról, de egy, még járhatónak mondott szakasz után már hiába valóan küszködött a jármű. Meg is adta magát egy-kettőre, ezért gyalog folytattuk a falunézőt. Az akkor frissiben megválasztott Nyíri Sándor polgármester elmondása szerint, a durva felhőszakadások mosták járhatatlanná az amúgy is évszázados utakat, amelyeken emitt-amott mutatkozik még egy vékony, hajdani kavicsréteg. Az önkormányzat nemegyszer meghirdette már az elmosott hidak cseréjét az utak javításával együtt. A közelmúltban valóban ki is cserélték a nagy árkon átívelő vízelvezetőket, ám a helyiek járművei még mindig ott rostokolnak az utcasarkokon. A sár ragadós, a

gödrök nem lettek kisebbek azóta sem. Az Árpád-házi királynék egykori birtokán, a méltatlanul elhanyagolt történelmi utakon haladva, még mindig keréknyi mélyek a gödrök. A falu elkerülhetetlen fátuma fenyegetően ott lebeg a régi Fráter-kúria romjai felett.

Az enyészet határán

Egy meleg nyári napon, amikor ismét az út menti vágatokat kerülgettük, valami nehéz málnaillattal elegyített történelmi levegő ült a tájon. Boldogasszony havában templombúcsúra készült a falu. A Fráter Pál által, az 1800-as években a premontrei rendnek adományozott udvarház előtt, kocsi-feljáró nyomai tanúskodnak egy hajdani forgalmas életről. Az augusztus délutáni békelepte romok felé vezető utak, egy hajdani módos élet utolsó bizonyítékai ezen a helyen. A széthordott építőanyag senkinek nem hiányzik. A puszta falakon kívül már semmi nem utal a hajdani dicsőségesebb életre. „A kastélyok és a nádfedeles házak között elvész a különbség az enyészet útján” – ereszti felénk útravalónak egy falubeli idős ember a bölcsességet.

Az asszonyvásári Fráter-kúria kálváriája

A restitúciós törvények útvesztőiben olyan épített örökségünkhöz tartozó épületek enyésztek el, amelyeket soha többé nem lehet pótolni. Ezen az Istentől amúgy is elfeledett vidéken – az Érmelléken –, őseink kéz- és lábnyomait lassan benövi a gyom. Reményeink szerint, kivételt a Fráterek asszonyvásári kúriája fogja képezni. Jó esély van rá, hogy romjából feltámadjon.

A krónikák és Kordics Imre helytörténész adatai szerint Fráter Pál 1582-ben Báthory István fejedelemtől kapta adományképpen Boldog Asszony Vásárát (Forum Reginae). Fia, Fráter István 1600 körül kastélyt épít magának a települé-

sen, melyet mintegy 250 esztendő múlva a birtokkal együtt egy későbbi Fráter Pál (1807–1867), Bihar vármegye főjegyzője, 1848-ban a premontrei rendnek adományoz. A mára már romos asszonyvásári kastélyon kívül, Fráter-kúriákat Érsemjénben, Gálospetriben és Cséhtelegen találni még.

A mindenkori hatalom megnyilvánulásai

A múlt század közepe táján elkezdődött kommunista államosítás után az akkori rendszer által elkonzervált impozáns ingatlanokban vagy katonai laktanyákat, vagy termelészövetkezeti irodákat rendeztek be. A lényeg, a hatalom fitogtatása volt. Erre több példa is van az Érmelléken. Hogy csak néhányat említsünk: az ottományi Komáromi-kastély, a köbölkúti Dráveczky-kúria is termelészövetkezeti irodaként működött. Érmihályfalván, a Stubenberg grófok fészkeiben az állami gazdaság (Gostat) irodahelyiségeit rendezték be. A Lovasskúria tsz-irodáknak, a Bujanovicsok impozáns elkobzott ingatlanában katonai laktanya, később kórház működött. Az asszonyvásári Fráter-kúriát is jószágigazgatósági épület gyanánt használták.

Boldog Asszony Vásárának közép-kora

Tehát a szebb napokat is megélt Asszonyvásárán a korai középkorban már templom is állott. Valamikor az 1200-as években egy „Pusztfa” nevű emelkedésen említik először. János nevű papja ebben az időben már pápai tizedet fizet. Egyházi birtokká IV. László idejében válik, majd II. István a Váradhegyfoki premontrei prépostságnak adományozza. Az új templomot 1894-ben a premontrei prépostság építteti, Benedek Ferenc apát ideje alatt. Pusztfa falu egykori középkori temploma minden bizonnyal elpusztulhatott.

Újabb rendszerváltás, újabb következmények

Az 1989-es változásokat követően vált igazán aggasztóvá a múlt századbeli államosított ingatlanok sorsa. Ugyanis elkezdődtek a restitúciós perek, amelyeknek se végük, se hosszuk mind e mai napig. Az igazságszolgáltatás malmai nagyon lassan őrölnék, ha egyéni, vagy állami érdekektől függnék. Vannak olyan perek, amelyek egyidősek magával a restitúciós törvénnyel. Eközben a kastélyok, kúriák, amelyekről mindenki levette a gondját, mert úgymond „per alatt vannak, nem tartoznak senkihez”, pusztulásra vannak kárhozthatva. Gyakorlatilag – nagyon kevés kivétellel – húsz év óta romlik az állaguk, anélkül, hogy épített örökségünk enyészete bárkit is zavarna. Némelyiküknek már csak a pusztala falai maradtak, vagy még azok sem. Legtöbb helyen az önkormányzatok akadályozták leginkább ezek jogos visszaszolgáltatását. Inkább pusztuljon az épített örökség, mintsem gazdát váltson. De hogy kinek használ a nyomainkat megsemmisítő törekvés – még ma is, amikor a magyar települések a maguk alkotta rend szerint élhetnek –, azt majd az utókor történelme hivatott eldönteni.

Remények a Forum Reginae kúriájának megmentésére

Fejes Rudolf Anzelm premontrei főapáttól érdeklődtünk az asszonyvásári kúria sorsa felől. Kérdésünkre elmondta: a romkastély aggasztó állapotban van. Az előző rendszerben a kollektív gazdaság használta. A rendszerváltás után sorsára hagyták. Akkor kezdődött el a jogi huzavona a tulajdon rendezése körül, közben az épületet, a kerítést gyakorlatilag széthordták. A telek és az épület is a rend nevére van bejegyezve, a telekkönyvi nyilvántartóban. Az 500 ezer forint, amit a Szülőföld Alaptól kaptak, csak a papírmunkára és a műemlékvédelmet is szem előtt tartó újratervezésre érkezett.

Fejes Rudolf Anzelm azt is elmondta, hogy a tervek teljes elkészítéséhez más támogatókat is keresnek. Az épület majdani rendeltetéséről ezt követően fognak dönteni. Azt már most elárulta, hogy lesz két olyan kialakított helyiség is, amelyeket kiállítótermeknek fognak használni. Ezenkívül lelki gyakorlatokra is alkalmassá teszik az épületet, ugyanis – mint mondotta – a premontreiek nem rendelkeznek az elvonulásra alkalmas apátsági ingatlannal Bihar megyében.

A rom

Fejes Rudolf Anzelm főapát aggasztónak minősítette a hatalmas gazban alvó romok állapotát. Sok helyütt már csak porladó téglahalmok jelzik az egykori dicsőséges időket megélt kúria helyét. Egy-egy álló falrész, tetőmaradék s a kocsifeljárót idéző valamikori főkaput tartó oszlopok árulkodnak a hajdani mozgalmas időkről. Az egykoron 13 teremből álló épületnek már csak a kéménye magasodik az ég felé. Egyedül az őrzi még a ház tűzhelyének melegét és a reménységet, amelyet újra életre keltett az egykoron híres tanítói rend képviselője.

Az asszonyvásári Fráter-kúria kéménye még nem adta meg magát

A premontrei rend kicsiny temploma

Romok a bozótban

Átjáró a múltba

A RÉGI HÍRNÉV KÖTELEZ

Bihar megyében vannak olyan különleges települések, amelyek a középkorban igazi fellegrárai voltak a kereskedelemnek. Ennél fogva gazdasági életének valamennyi ágazata, kultúrája abban az ütemben fejlődött, mint az áruforgalom. Szalacs az egyik legrégebbi településünk, már 1067-ben említik az írásos feljegyzések, de sorsát az Aranybulla határozta meg 1222-ben, amikor sólerakattá nyilvánította.

Kuriózum, hogy a só észak-erdélyi útvonalán található település, 1350-ben Érkeserűvel és Szatmárnémetivel egyetemben, városi rangot kapott. Virágzó kereskedelmét és gazdasági életét kiváltságai tették lehetővé. Akkor kezdett hanyatlani, amikor a 15. század végén a váradi káptalan birtokába került. Ezennel elvesztett sok olyan előjogot, mint például a vámszedést is, amely évszázadokra megpecsételte fejlődésének iramát. Az 1800-as évek végén a Nagyvárad-Szatmárnémeti vasútvonal megépültével – amely elkerülte –, végleg megtorpant a városi fejlődés útján. Kirekesztve a megye forgatagából, jelenleg csendesen éli hétköznapijait, de ugyanakkor kötelezi régi hírneve, s ezt a település minden lakója így látja és tudja is.

Szalacs a harmadik évezred elején

Többször is jártunk ezen a településen és mindig az volt a benyomásunk, hogy Bihar megye eme északi végvára, nagy erőfeszítéssel igyekszik felzárkózni a megye élenjáró települései mellé. Az elvárások igencsak diktálják a tempót. A közigazgatásilag hozzátartozó Ottomány, amelyet átszel a

Margitta felé vezető műút, az első példája a hozzáértő gazdakéznek. Ahogy letérünk Szalacs felé, már az is szívderítő érzés, hogy majdnem hibátlan útburkolaton gurul az autó. Az első szembetűnő ökológiai ritkaság egy partifecskefal, amelyet egy meredek homokdomb oldala alkot. Ez egy igazi látványosság, ami környezetvédelmi szemmel sem elhanyagolandó egyedi érték. A település felé közelítve, a kíváncsiskodó riporter szeme előtt gondozott portákkal és jómódú házakkal kérkedik az utca, mely látni engedi az újonnan készült járdákat, vízelvezetőket. Szinte városi csinnal mutogatják magukat a kocsibejárók, teraszok, vegyeskereskedések. A központ felé vezető út már messzire árulkodik az egykori dicsőségesebb időkről, hisz szinte térré nőnek az utcák, tornyok magasadnak az ég felé, buja fák és egyéb dísznövények mögé halkul a táj. Szalacs parkosított központja igazi oázis a pihenni vágyó átutazó számára.

A történelem fura dolgai

A község kuriózuma, hogy a reformátusok és a római katolikusok minden vasárnap szinte egyazon helyen dicsérik az Urat. Az 1700-as évek végén egymás mellé épült mindkét temploma, és a felekezeti lélekszám is egyformán oszlik meg. Az észak-bihari településeken ritkaságszámba menő nagyszámú katolikus gyülekezet nagy része, a szabad német telepesekből jött létre, akiket a középkorban telepítettek ide földet művelni, de később nagy hányaduk asszimilálódott. Ezekhez fűződően a mai napig úgy emlegetnek egy utcát a településen: „Bécs.” A szalacsiak feljegyezték, hogy megfordultak náluk V. István, IV. László, valamint Károly Róbert király is. Jelenleg az összlakosság háromezren felül van, de a feljegyzések szerint az 1800-as évek közepe táján, volt már öt és fél ezer is. Az Érmellék mocsaras, lápos jellegzetessége, nem mindig járt hátránnyal az itt élőkre nézve. Szalacsot többször is megmentette a körülötte elterülő mocsár az ellenségtől. Szinte konzerválta az itt folyó virágzó kereskedelmi

és gazdasági életet. De a szegény zsellér világot is jól tartotta, nem egyszer volt ez a természet adta áldás egyetlen lét-fenntartó forrása is a településnek. Ezenkívül a szőlőtermelésnek is nagy becsülete volt itt, hisz olyan pincesorok épültek a 19. század elején, hogy a mai napig egyedülálló látványosságot biztosít az erre járóknak. A legrégebbi tán – mondja egy öreg bácsi – 1803-ból való és valamennyi szinte utcasort alkot. Nem is lehet ott végig menni, hogy meg ne kínálgas-sák az embert egy kis jó nedűvel, csak állni is kell hozzá a sarat – mondják nevetve a helybeliek. A pincesorokon túl a négylyukú kőhíd is kuriózum, amely a község északi határában áll. Ezt nem lehet tudni pontosan mikor épült, de 1840-ben már létezett – mondják a szalacsiak. Ezt az egyedi, majdnem harminc méteres építményt méltán tekintik a Partium közlekedéstörténeti műemlékének, bár mára elvesztette a funkcionalitását. Az Ér, a bujdosó patak már nem folyik át alatta, és a szekerek sem zörögnek megfeszült ívén keresztül.

Lehetőségek

A szalacsiak is, mint minden érmelléki kistelepülés lakói, leginkább a munkanélküliséggel vannak megverve. Egyetlen cipőgyár működik, aki ott nem kapott lehetőséget, az ingázik a környező kisvárosokba. A pákász-csíkász nemzetséget is megérintette az uniós szél, be kellett sorolni, fel kellett vállalni a következményeket, elvárásokat. De az, hogy milyen alapokra is építik ezeket, érthetetlen a szalacsiak számára, hisz náluk is, mint bárhol az országban, nincs kultúrája sok nyugat-európai követelménynek. Amint visszafelé autózunk, egyik helyi állattartó arról beszél, hogy a gazdaemberek az uniós támogatásokról nincsenek tájékoztatva rendszeresen. Le is maradnak rendszeresen ezekről. Arra, hogy kinek a dolga lenne ezt népszerűsíteni a gazdák között, csak a vállát vonogatja ő is. „Talán az állatorvosnak lenne kötelessége vagy esetleg az önkormányzatnak. Valakinek csak fel kéne világosítania bennünket, hogy élhessünk a lehetőséggel” – köti

az ebet a karóhoz útitársunk. A község bejáratánál egy sertésfarm mellett vezet az utunk, arról azt mondja kísérőnk, hogy az a palotai kirendeltség, de úgy értesült, azt is átvette egy magyarországi vállalkozó, mert nagyon gyengén eresztett már az utóbbi időben. „De legalább az is munkát biztosít vagy negyven embernek és az sem elhanyagolandó. Aki viszont egy kicsit többet akar és igényesebb, az elmegy külföldre dolgozni. De visszajönnek, és itthon kamatoztatják a pénzüket” – mondja kissé enyhültebben útitársunk.

A hajdani város – a Só útján – lassan kivirágzik és újra méltó lesz régi hírnevéhez.

Jellegzetes szalacsi parasztház

Az egykori város visszaköszön

A „bor útja” – a „só útján”

A „BUJDOSÓ BIBLIA” NYOMÁBAN

Az Érmellék nem olyan jelentős tájegység, de annál több különlegességet, híres embert, történelemformáló eseményt és egyéb ritka, legendás történetet adott Európának. Ha csak irodalmunk nagy szülötteit, nyelvészeinket, tudós embereinket, bibliafordítóinkat tekintjük, sem Erdély, sem az anyaország viszonylatában nem kell szégyenkeznünk.

A reformáció éveinek kezdetén, valahol egy középkori, még ma is álló érmelléki kisvárosban, nevezetesen Nagykárolyban látta meg a napvilágot a magyar nyelv legnagyobb bibliafordítója, Károli Gáspár (1529–1591). A nevéhez fűződő, 1590-ben megjelent Vizsolyi Biblia az egész Európában elhíresült nyomtatvány. A szent könyv 800 példányából mára már csak 52 maradt fent, amelyekből 24 a régi Magyarország határain kívül található. Egy eredeti példány a vizsolyi (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) templomban látható, mind a mai napig.

A második bibliafordítónak is köze van az Érmellékhez, pontosabban Ottományhoz. Komáromi Csipkés György (1628–1678), akinek szobra – Kisfaludi Stróbl Zsigmond alkotása – a debreceni egyetem előtti téren őrzi a tudás szellemét, a magyar barokk teológiai irodalom képviselője, a teológia doktora és debreceni református tanár volt. A Komáromban született tudós ember dolgozta át a Károli-féle bibliát, majd halála után két évvel a 12. margittai zsinat elrendelte kiadását, amit végül csak halála után negyven évvel, azaz 1718-ban nyomtattak ki Hollandiában. Az átjavított bibliából csak néhány száz került forgalomba, mivel a határon elkobzott szállítmányt az egri püspökség elégette. A megmaradt néhány példány a „Bujdosó Biblia” nevet viseli azóta is.

Ottomány

Komáromi Csipkés György, azonos nevű fia, Debrecen főbírája, majd Bihar vármegye alispánja lesz, mint ahogy azt Borovszky Samu leírja a *Bihar vármegye és Nagyvárad* című történelmi könyvében. Vagyonos emberként jószágait gyarapítandó, megvásárolja az ottományi birtokot, majd az 1600-as évek végén megépíti a mai is álló kastélyt, mely az érmelléki dombok alatt ma is igazi látványosság. Az ottományi dombok alatti lakot nagyon szerette a család, hisz eredeti növényzete, valamint festői szépsége messzi földön híres volt. A második bibliafordító családja az 1800-as évek második feléig lakja a birtokot, ezután más kezére kerül.

Hősi idők szele

Ottomány régi uradalmi házának ódon falai történelmi idők tanúi voltak. A bibliafordító fia, a Rákóczi vezette szabadságharc aktív résztvevője volt, majd a szatmári békét előkészítő tárgyalásokon is részt vett annak tábornokaival, Pálffy Jánossal, valamint Károlyi Sándorral. A második Komáromi Csipkés György 1731-ben halt meg. A család még ekkor is Ottományban székelt, és a harmadik azonos nevű családtag is öregbítette a település hírnevét, mint Békés vármegye alispánja. Még egy negyedik György nevű leszármazott is élt itt, aki feleségül vette Csáky Rozália grófnőt. Az utóbbi, özvegy éveiben, az 1800-as évek vége felé karitatív tevékenysége folytán, háromszáz forintot adományozott a falunak a szegények felruházására. Az utolsó Komáromi az egyházzal is bőkezűen viselkedett, róla feljegyezték, kilenc hold földet íratott az egyházközségre.

A kastély viszontagságai

Ottomány híres tudora, Szabó István nyugalmazott tanár, az *Ottomány* kismonográfia szerzője, sok fontos személyiséget

figyelmeztetett már a hagyatéokra, mely a rendszerváltás óta folyamatosan pusztul. A település lakói elérték, hogy legalább műemlékké nyilvánították. A közelmúltban, amikor Szentmihályiné Szabó Mária helyi születésű író nő emléktáblája is felkerült a református templom falára, Szabó István táblavató beszédében ismételt felhívta a jelenlévők figyelmét a műemlék kastély romló állagára és sokakat meghívott a domboldalra, hátha megilletődik valaki eme történelmi levegőjű helytől, s pártfogásába veszi az építményt. Tőle tudjuk azt is, valamikor a tsz-irodák is ebben az épületben működtek, de ezek a termek adtak helyet egykoron a falu napközi otthonának is. A legendás szépségű kastélyt övező táj sok gazdát vonzott a Komáromiak után. Az államosítás előtti utolsó gazdája Lovass István volt.

Ami ma a lombok mögött van

A közelmúltban, amikor legutoljára ott jártam, két szükség-lakást alakított ki a szalacsi önkormányzat (Ottomány közigazgatásilag Szalacshoz tartozik) a festői szépségű kúriából. A kastély körüli arborétum mintegy tizennégy hektáros területen fekszik. Valamikor a parkot az utca felől egy majdnem háromméteres kőkerítés övezte. A domb legmagasabb pontjáról csodálatos kilátás nyílik az Ér völgyére. Szabó István szerint, ha tiszta a légkör, innen a Várhegyről – ahogy a dombot nevezik a helyiek –, minden környező település templomtornya látszik. Olykor a magyarországi határ menti kisfaluké is. Az ottományiak minden májusban itt rendezik meg a majálist. Ez már szinte hagyomány az érmelléki településen. Szabó Istvánnak köszönhetően, itt a domboldalon még találni egy emléktáblát is, mely a Fráter Loránd ösvényt örökíti meg. A helyiek szerint, ezen az úton sokat megfordult az érmelléki nóták koronázatlan királya is.

Károli Gáspár eredeti Bibliája

Komáromi
Csipkés György
„Bujdosó Bibliája”

A régi kastély igazi pompájában

MŰEMLÉK ÉPÜLET AZ ENYÉSZET ÚTJÁN

Mint ismeretes, a Komáromi-kastély, a hozzá tartozó arborétummal, gazdasági udvarral, valamint egy több mint 120 méteres alagútszerű pincével, Ottomány egyik legszebb nevezetessége. A legendák szerint ez a domboldalba vájt boltíves alagút az egyik szomszéd falu – Albis – temploma alá vezetett. A kastélyt a kilencvenes években nyilvánították műemlék épületté. Azóta évről évre romlik az állaga.

A 17. századi épület

Az épület 52 méter hosszú és csaknem 11 méter széles. Falai égetett téglából készültek és közel egy méter vastagságúak. A kisebb-nagyobb szobákat, termeket – szám szerint nyolcat –, a toronyszobát és a folyosót (tornácot) agyagtéglából készült boltozatokkal zárták le. A helyiségek padozata hajópadlóból készült. Az épületet hornyolt tetőcserep fedí. A sérült és hiányzó cserepeket egykoron a volt termelőszövetkezet pótolta. A kastélynak két széles főbejárata is van. A cselédszárny a főépülettől keletre található, fala szintén téglá, részben alapincézett. Ezt az épületet palalapokkal fedték.

A régi uradalmi gazdasági épületek a kúria előtti udvarban találhatóak. Ezek a dombba bevájt helyiségekből állnak. Falazatuk és boltozatuk téglából készült. Ezek rendeltetése: istálló, kocsisín és takarmánytároló. Az építmény tetején téglából készült oszlopok állnak, amelyekbe fagerendákból készült korlátot szereltek. Ezt az épületet, mivel részben a

föld alatt van, a helyiek kazamatának nevezik, s amely lassan eltűnik a fosztogatók „jóvoltából”.

Kastély és arborétum

A kastély stílusa szinte érintetlenül megmaradt. Nyílászárói, padozata, vastag méteres falai, gerendázata azonos a háromszáz évvel ezelőtt kialakítottal. A cselédlakások a mai napig állnak, a hozzátartozó „vizespince” a főépülettől mintegy nyolcvan méterre található. A domb belsejébe vájt építmény, szintén megmaradt eredeti formájában. A téglával kirakott monumentális pince belsejében egy kút áll, melynek vizét egy forrás táplálja, és amelyből ma is használható a víz. A kastély körüli arborétum többhektáros területen fekszik, melyet dendrológiai parknak tekintenek a helyiek, hisz rengeteg növényritkaságot rejt manapság is. Sok fenyő- és tölgyritkaság nőtt itt, de az utóbbi időben már csak néhány példány maradt ezekből. A hely különlegességéhez hozzátartozik egy másik történet is, mely szerint II. Rákóczi Ferenc egyik alkalommal a kastélyt körülvevő park gesztenye-, valamint platánfái alatt költötte el ebédjét. Ilyen szellemiségű, legendás helyeket kötelességünk lenne átmenteni az utókornak.

(Szerk. megj.: 2012 elején megindult a kúria felújítása, 2013-ban befejeződött.)

A műemléket jelző tábla

A kazamata kibontott teteje

Egykori cseléd lakások

Még látszik a hajdani tekintély

Bomladozó belső boltívek

Hiányos ablakszemek

300 éves lépcsők

Az arborétum

Impozáns oromzat

AKIKNEK SOHASEM JÁRT TÖBB

A Nagykágyán áthaladó országútról az átutazó nem lát a faluból csak egy sivár, kietlen, lélekdermesztő pusztaságot. Mintha ez a főút nem is szolgálna másra, csak arra, hogy elhozzon egy szeletet a világból. Bár a világot nemigen érdeklí Kágya. Az út is úgy átfut rajta, mintha ott se lenne.

Az Ér-partján, a nehéz bodzaillat és akácvirág-özön mögé rejtőző falu csendesen éli hétköznapijait. Ami az országútról látszik, az nem mind igaz. Nem kihalt, nem sivár, nem kietlen. A bihari dombok mögött meghúzódó kislelke nem ér el a világ forgataga. A farkastörvények kevésbé érvényesülnek, a nagyváros zaja messzire elkerüli. Szerencséjére vagy szerencsétlenségére, ez talán soha nem fog kiderülni, de a nyugalom, ami rátelepszik, szinte terhes, a kíméletlen zajhoz szokott városi ember fülének.

A falu nevével már 1278-ban találkozhatnak a történetírások kutatói. Kis- és Nagykágya, valamint Kóly részekből álló Árpád-kori település 1920 után egyesült Kágya néven. A 1820-as évekig több gazda is megfordult felette, de ezután Nagylónyai és Vásárosnaményi Lónyay József császári és királyi kamarás egy földszintes kastélyt építtet ide. Majd az uradalom leányágon öröklődve, a Pongrácz grófok birtokába kerül. 1890 után emelet épül rá, köréje, pedig angol tájkertet alakítanak ki. Kis- és Nagykágya messzeföldön híres volt a borairól, ugyanis a lakosság fő foglalkozása a szőlőtermesztés. A nyolcszázas évek végén és a múlt század elején Nagy Gábor jóvoltából, Nagykágyán jött létre az Érmellék első szőlőoltvány-telepe. Kóly pedig híres cseresznyetermő vidék volt. A település fénykorában a gazdálkodás eme két ágazata mintegy négyszáz embert is foglalkoztatott.

Ahol átfut a világ

Székelyhíd felől közelítünk a település felé, mely közigazgatásilag ötödmagával eme kisvároshoz tartozik. Az elmúlt évtizedekben többször is tettek kísérletet Csokallyal, a másik kislellyel arra, hogy különálló községet alkossanak. A több mint kétezer lélekszám meg is felelt volna a követelményeknek, de végül is annyiba maradt. Gyalogszerrel közelítünk, már jócskán elérjük a falut, de járda hiányában még mindig a forgalmas műúton vagyunk kénytelenek araszolni. A múlt hónapban Kiskágyán tartott lakossági fórumon, Béres Csaba polgármester ígéretet tett ugyan a járda megépítésére, balesetet megelőzendő, de ennek megvalósítása még a jövő titka.

A falut átszelő Nagyvárad-Szatmárnémeti műúton utánfutós traktor ácsorog. A falusiak körbe állják, teli zsákokat adnak-vesznek, látszólag mindenki elégedett. Figyelem a műveletet egy darabig, szemlélem az emberek arcát. Nem tükröznek semmilyen ellenérzést a világgal szemben. Ami meglepő, hogy még nevetni is tudnak. Hol a saját esetlenségükön, hol egy-egy elsütött viccen. Ott találkozom Barcsa Károllyal és Bondog Gáborral is, akik témába tesznek, mivel is foglalatostkodnak az utánfutó körül a kágyaiak. Karcsi bácsi elmondja, itt szokta a pékség traktora átvenni tőlük a búzát, majd száz kiló „élet” ellenében 25 kiló kenyeret kapnak. De ez jó, mert legalább azzal be vannak biztosítva. Ha kenyér van, akkor minden van – szól a mondás, és a helybéliek is így gondolhatják, mert igen békésen indulnak vissza az akác-lombok mögé.

Föld, föld, föld!

A harmadik évezred elején a falu dimbes-dombos tájain már zöldell a vetés. Az illatok szinte fojtják a tüdőt, a grófi birtokon egyszerre nyílik a gesztenyevirág, odébb az aljban a bodza- és az akáctenger. Az ember azt hihetné, valami mese-

beli tájba pottyant, ha vissza nem rángatná a valóságba az Ér medrében szinte mindenhol torlaszokat képező pillepalackhalom. Kísérőim is akadnak, Karcsi bácsi is erre tart, valamint Gabi bácsi is egy ideig, aki büszkén újságolja, ő volt a falu utolsó kéményseprője, de 25 évig traktoron is dolgozott. „Mi három rendszert is túlélünk már, hisz a múlt század első harmadában születtünk. A kommunistákat is magunk mögött hagytuk, hál’istennek. A mostani rendszert még nem tudtuk beazonosítani, de talán valamennyi közül ez a legádázabb. Az igazság az, hogy nekünk, kágyaiaknak egyik sem jelentett valami nagy változást. Mi mindig a földből éltünk. Az legalább mindig biztos volt. Igaz, mindig ki volt téve a vetés az Úr haragjának, de hagyott is annyit, hogy a szegény kágyai paraszt ember éhen ne vesszen családotól. Ha nem, akkor adott az urasági magtár, vagy a zsidó. A hitel a kilencszázas évek eleji időkben is működött. Tetszik tudni, itt béresek, cselédek, napszámosok laktak mindig. Nekünk sosem jutott több, csak amennyi elég volt az élethez. Igaz, nem is kellett” – mondják, szinte egymásba fűzve a szót.

Munkaszolgálat és Hosszú elvtárs

Karcsi bácsi tovább kalauzol és megmutatja a történelmet, a közelmúltat és a jelent is. Kiderül, hogy Gheorghiu-Dej idejében katonai szolgálat helyett véget nem érő munkaszolgálatra vitték. Századával megásta a szerb határtól Románia felé a Béga-kanálist, majd az illyei rizsföldeket is megjárta. Végleges leszerelő levelet csak hat év múlva kapott. Ott hagyta az egészségét, amit a román állam jelenleg 13 lej munkaszolgálatosoknak szóló havi járulékra taksál. A „katonaviselt” embert a civil életben munkára alkalmatlannak ítélték, majd követve a nyüvedi családi hagyományokat, birkákkal kezdett foglalkozni, hogy eltarthassa családját. Az ebből származó termékeket a fogyasztási szövetkezeten keresztül kellett leadni az államnak. Ezt nem írták be munkásoknak – panaszkodik Karcsi bácsi. Pedig Hosszú elvtárs a

megyétől néhány bárány fejében megígérte, neki lesz a legmagasabb nyugdíja.

Ami már történelem

De ez is már történelem – mondja a nyolcvanas éveiben járó három korszak tanúja. Az igazi történelem ott van, abban a kápolnában – mutat fel az egyik dombra. Ott vannak eltemetve a Pongráczok. Úgy hallottuk, visszajött a méltóságos gróf úr a kastélyáért. A kommunizmus megtörte a történelem igazi folyását, nem lehet azt már onnan folytatni többet. Fent Kólyon is történelem van. Tessék felmenni, megnézni. Szép a mi templomunk ott a dombon. Az Érmelléken az istenházát majd mindenhol dombra építették. Tán, hogy a szegény ember annyival is közelebb legyen az éghez – mondja már csak magának Barcsa Károly.

Közben elértük Karcsi bácsi otthonát is, takaros ház, takaros porta fogad bennünket. Erzsike néni, a felesége, hozza a falu monográfiáját, mutatja az uradalmiak hetyke huszár képeit, a régi kastély arculatát, Nagykágya módosabb családjainak névsorát. A gazda is keresgél a „szekrényfijában” és megtalál egy féltve őrzött, rongyosra olvasott régi-régi könyvet. Nemzetünk nagyjai – mutatja remegő kézzel a megsárgult relikviát, amely a magyar történelem arcképcsarnoka lehetett valamikor.

Vissza a valóságba

A templomhegyről jövet az Ér-pallón át, engedem, hogy behavazzon az akácözön, majd elindulok vissza a szürke világba. Kerülünk a kastély felé is pár száz métert. A régi kert évszázados fái még állnak, mögülük elősejlik a Pongráczok pompás úri laka. Az út jobb oldalán az általános, bal oldalán pedig a mezőgazdasági szakközépiskola áll. A grófi kastély és annak környéke egy külön világ a faluhoz képest. Túl

nagy a kontraszt, de valahogy mégis kiegészítik egymást. Az uradalom munkásainak, cselédeinek, napszámosainak leszármazottai most is ugyanazt a bűzát hordják a vállukon, mint az uraság idején. Nekik sohasem járt több.

A baj az, hogy aki sohasem panaszkodik, arról hajlamos a világ megfélekezni.

A Pongrácz-ősök nyughelye Nagykágyán

A Pongrácz-kastély

Zsellérélet az akáclombok mögött

ISTEN TENYERÉN

Az érmelléki falvakat járva számtalanszor megfogalmazódik a kérdés: mi tarthat még ezen a jövőkép nélküli földön embereket? Mi az a marasztaló, gyökeret kötő erő, amely nem engedi innen elszakadni a földhözragadt magyar parasztot vagy mesterembert, még akkor sem, ha tudatában van annak, hogy bárhol ezen a világon könnyebben megélne kétkezi munkája után. Még akkor is nehezen szánja rá magát a „nagy útra”, ha manapság egyre gyakrabban hallja azoktól, akik már megették kenyerek javát, „bár csak én lennék még egyszer fiatal!”

Az elmúlt hetekben többször is megfordultam Gálospetriben, amelynek következtében alkalmam nyílt felmérni egy majdnem ízig-vérig magyar falu hétköznapjait, hol keservebb, hol elviselhetőbb napi életvitelét. Köztudott, hogy a település Bihar megye északnyugati részén fekszik, részben lapályos, részben magasabb szinten. A falu központjában magasodó dombon az istenháza néz az ég felé, mintha ez a magaslat csak az ő tiszteletére nőtt volna oda. E templom fala tanúskodik a falu híres szülöttének, az 1956-os Sass Kálmán lelkipásztornak emlékére. De nem csak márványba véste itt az utókor a mártír lelkész nevét, emlékszoba is őrzi személyes tárgyait, palástját, bibliáját. Az Érmelléken minden falu történelem.

Nagy idők nyomai Gálospetriben

Személyesen a polgármester, Bordás Károly kalauzol a település utcáin. Az itt-ott ezer lélekszámú Gálospetri köz-

igazgatásilag Értarcsához tartozik. A mintegy nyolcvan százalékos magyar lakta település zömében református. A katolikus gyülekezetet mintegy nyolcvan-száz lélek alkotja. Az előjáró elmondása szerint, 2002-ben kerül fel a református templom falára Sass Kálmán emléktáblája, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság (PBMET) (szerk. megj.: akkor még Bizottság) jóvoltából. A polgármesterrel először a történelmi időkre utaló helyeket vesszük számba. Az épületet, ahol ma az orvosi rendelő van, Fráter Vince építtette 1860-ban. Bátyaszerű kerek tornya messziről mutatja az erre járóknak, itt valaha úrilak volt. Nem igényelte vissza senki – mondja az előjáró –, így megmaradt a közegészség szolgáltatásban. A másik Fráter-lak már nagyobb udvarház, Tibor és István építtették 1896-ban. Barokk oromzata igazi látványosság, főleg most, amikor megújult pompájában vonzza az idelátogatókat. Ugyanis 2006-ban a dévai Szent Ferenc Alapítvány megkapta a helyi önkormányzattól, felújította, megőrizvén eredeti stílusát és gyermekotthont működtet benne, mint számos más helyen az országban. A harmadik a Dráveczky Gyula 1846-ban épült kúriája, de ez már csak a romhalmaz. A műemlékvédő bizottság számba vette ugyan az elmúlt években – mondja a polgármester –, de állaga egyre romlik. Vannak még Dráveczkyek szerte a világban, lehet egyszer ennek is lesz gazdája. Az orvosi rendelővel szemben egy régi olajmalom áll. A helyiek szerint az is Fráter Vince tulajdona volt. Faluszerzte árad a múlt levegője, bármerre néz az ember, nagy idők dicső nyomait véli felfedezni.

Nem találják a helyüket

Amint a falu központjában felvételeket készítünk, néhány helybéli álldogál az egyik utcasarkon. Amíg Bordás Károly a Fráter-kúrián érdeklődik a gyermekotthon dolgai felől, beszédbe elegyedünk kicsit. Elmondják, a polgármester minden igyekezete ellenére nagyon nehéz az élet errefelé. De még így is az Isten a tenyerén hordja ezeket az apró falvakat.

Ha nem így lenne, már kipusztultak volna. Az Úr valami nagy ragaszkodással áldotta vagy verte meg az ide született embert. Vannak ugyan, akik elmennek szerencsét próbálni, de sokan vissza is jönnek, mert nem találják a helyüket máshol – hangzik egyhangúlag, és sajnálkozva néznek el valamerre a távolba.

Visszafelé jövet Bordás Károly még mesél terveiről. Arról kérdezem, meddig szándékszik még a közért dolgozni, hisz köztudott, nagyon hálátlan feladat. Hisz abban a korban van már, amikor élvezhetné nyugdíjas éveit unokái körében. A válasz nagyon egyértelműen hangzott: „Majd ha már mindent megcsináltam. Ha már nem lesz tennivalóm, minek maradnék?”

A gálospetri református templom, ahol Sass Kálmán 1956-os mártír lelkészt keresztelték, s a templom falán lévő emléktábla

A kommunista rezsim által lelakott kúria a felújítás előtt

A Fráter Tibor és István építtette udvarház, ahol most a dévai Szent Ferenc Alapítvány patronálta Szentháromság-kollégium működik

Fráter Vince bástyás kúriája

Magtár Gálospetri központjában, amelyet Fráter Vince építtetett

ÉRADONY, A LEGKISEBB TESTVÉR

Az egykori Monarchia területén legalább három Adony nevű településsel találkozhatunk. Az egyiket mintegy négyezren lakják és a közép-dunántúli régióban, Fejér megyében bújjik meg, csak úgy egyszerűen Adonyként. A másik kettő a hajdúságban – alig 15 kilométerre egymástól – Nyíradony, illetve Éradony néven éli hétköznapjait. Az előbbi nyolcezres városként, utóbbi alig nyolcszáz lélekszámmal faluként vult be az Érmellék történetébe.

Utóbbi két településnek még történelmi gyökereiben is vannak közös vonások. A krónikák szerint a honfoglalást követő időszakban mindkettő a Gutkeled nemzetség tulajdonát képezte. Ezután a hűbérurak adták-vették, elfoglalták, hadisarc majd hűségdíjként kezelték, volt királyi és császári adomány, egyházi tulajdon, majd a kommunista éra idején közpréda. A legmostohábban azonban Éradonnyal bánt el a történelem. Nem volt elég a középkori és újkori hanyatttatása, közbejött Trianon is, amely végleg leszakította a fejlődés útjáról, mi több, a hetvenes-nyolcvanas évek végére szinte visszataszította a középkori állapotokba. Az 1989-es események után is mintegy másfél évtizedig pangott a falu, a megyei korifeusok szinte azt sem tudták, hogy a térképen van. Az elmúlt esztendőkből nyíltak meg Éradony előtt is a lehetőségek, amikor az Érmellék felé is el kezdtek csordogálni az uniós pénzek.

A közös adminisztráció hozadéka

Az Érmelléken, az 1950-es évekből adminisztratív átszervezések után a kistalvakat egy-egy nagyobb településhez

csatolták, néhol még tíz falut is összekényszerített a kommunista észjárás. Jelenleg Gálospetrivel egyetemben, legkisebb testvérként Értarcsához tartozik. A régióban talán az egyik legszerényebb, legcsendesebb kistelepülés. Ám ha közelebről megnézzük, az elmúlt évek uniós szelei langyosabban fújtak Éradony utcáin is. Bordás Károly polgármester sokszor hangzottatta már: neki mindhárom település egyforma, ennek megfelelően is pályáznak mind a kormány, mind az uniós támogatásokra. Ez meg is mutatkozott az elmúlt néhány évben, hisz Adonynak van új iskolája, orvosi rendelője, gyógyszertára, kitarazott kultúrotthona, megújult református temploma és lelkészlaka, sőt, még a bekötőút is megépült a falu főutcájával egyetemben.

Jelenleg generális javítás alatt van...

Adony népe 1552-ben reformálódott. Jelenlegi temploma az egyházközség archívumában a feljegyzések szerint 1800-ban épült (más források szerint a 18. század közepe táján), 1806-ban pedig annak tornya. 1996–1998 között kazettás mennyezetet kap, valamint a templomhajó födémét is lecserélik. 2008 óta ajtó-, ablak-, valamint teljes tetőcserén esik át. 2010-ben teljes villanyhálózatát is felújítják.

„Jelenleg generális javítás alatt van!” – áll az egyházközség honlapján.

Akárcsak a falu. Hisz Bordás Károly a tavaly újságolta: 2,5 millió euró áll rendelkezésükre a községalkotó falvak utcáinak aszfaltozására, valamint az adonyi kultúrház teljes felújítására. Egymillió eurót pedig a mezőgazdasági utak kövezésére nyertek.

Ha visszanezünk...

Éradony mindössze 10 km-re fekszik Érmihályfalvától. Bár területileg különálló, de közigazgatásilag a tőle mindegy 3 km-re található Értarcsához tartozik.

A települést említő első írásos források a 13. századból származnak. Ezekben még terra Odum név alatt említik. Az Odum előtagot minden bizonnyal birtokosa, Odon Ivánka utódjáról kapta. Szintén a 13. században szereztek itt birtokot és építettek várat a Johannita keresztes lovagok is. Ennek nyomai a település határában mind a mai napig fellelhetőek.

Az idők során többféle névalakja volt ismeretes: villa Odun, sacerdos de villa Adon, Oden, Eradon, Ér-Adony. A trianoni békediktátum pontjainak ratifikálásáig az Émihályfalvi járás része.

Mint említettük, a 13. században a Gutkeled család birtokolta, majd a comes (a vármegye a király által kinevezett első emberét jelentette a középkorban), Kereki János fennhatósága alatt állt. Az ezt követő évszázadok során több nemes család is szerzett itt területeket: Nagyveszelyi Ivánka fia, Miklós, Korpady Kelemen prépost, Éberhardt püspök, a Jankafalvy és a Vetésy családok is. Az 1500-as évek második feléből származó írásos források Szatmár vármegye részeként említik.

Az 1800-as évek elején a Szilágyi, gr. Haller, Fényes és Okolicsányi család birtoka volt. Az Okolicsányi családtól Dobozy Miklós, majd tőle örökség útján került Szilassy Ottó birtokába, kinek itt szép úrilaka is volt, mely mára teljesen elpusztult.

A község határában – mint említettük – hajdan vár is állott, egészen a 16. századig. Mára azonban nyoma is alig látható. Éradonyhoz tartoztak Asztaghely, Halom és Bélye puszták is.

1886-ban összeírt adatok 716 lakosról számolnak be, ami az 1910-es esztendőre 965-re növekedett. Az 1992-es népszámlálási adatok 855 itt élő emberről szólnak, majd a húsz évvel későbbi dokumentumok szerint a község lakosainak száma 784.

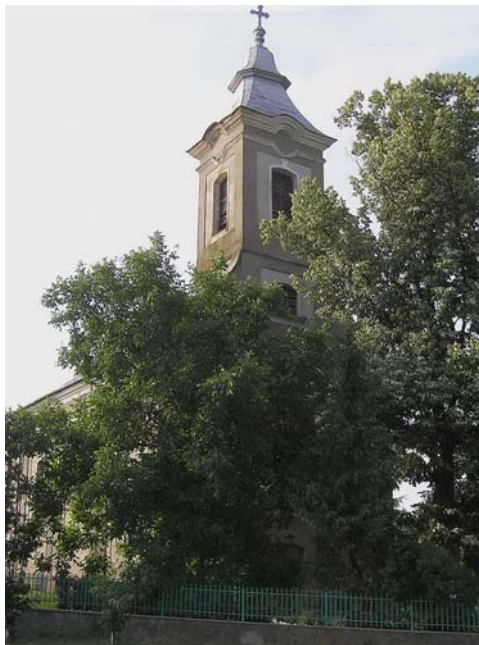
A római katolikus temploma 1786-ben, a görögkatolikus pedig 1790-ben készült el.

Háborús emlékmű Éradony központjában

„Generál javítás alatt van...”

A római katolikus templom

**Az egykori községháza épülete a negyvenes évekből.
Ma felújítva iskolaként szolgálja a falut**

TÖRTÉNELMÜNK SAROKKÖVEI ÉRÁBRÁNYBAN

Érábrány – nevével ellentétben – nem az Ér, hanem a Berettyó partján található falucska, egy 1940-es években épült református templommal, mellette szép kivitelezésű, új parókiával. Mögötte, a hozzá tartozó gyümölcsöskertben, egy majdnem 800 éves templomrom történelmi időkről tanúskodik.

A templomot a premontrei rend monostorjegyzéke (Catalogus Ninivensis) 1234-ben említi először, mint a monostor-pályi premontrei kolostor tartozékát. 1386-ban a kusalyi (Szilágy megye) Jakcs családé lett a kegyúri jog, majd 1425-ben a helység – valószínűleg kolostorával együtt – a Csákyak birtokába került. A kolostor szerzetesi közösségének megszűnésével – 1552 táján – református templomként működött. A ma is álló egyhajós téglafalazatú templom az írásos bizonyítékok szerint 1217–1225 közt épült, mellette kolostor állt, mindkettőt a premontrei rend alapította. A rend szerzetesei a tatárjárásig voltak Érábrányban, utána mentek be Váradra, Váradhegyfokra. A templom eredetileg háromhajós volt. Az ásatások szerint körülbelül kétszer ekkora lehetett. A feltárások akkori vezetője, Emödi Tamás, a református egyházkerület műszaki előadó tanácsosa szerint körülbelül a 16–17. század fordulóján kapta ezt a mai formáját. Az Árpád-kori román építészeti stílusjegyeket magán viselő istenháza, a Berettyó-vidék legszebb és legrégebb történelmi műemléke.

Alapításának története

A premontrei kanonokrend a katolikus egyház egyik szerzetesrendje, amely Szent Ágoston reguláját követi. Fehér kanonokok néven is ismerik őket (rendi öltözetük színe alapján). A rendet Szent Norbert 1120-ban alapította Premontreben (a franciaországi Laon város mellett). Az ősi hagyomány szerint a fehér kanonokok II. István király (1116–1131) hívására érkeztek Magyarországra, és 1130-ban Váradtól északra, a Körös folyó jobb partján emelkedő dombtetőn építettek monostort, Szent István első vértanú tiszteletére. A Képes Krónika szerint itt temették el a rend ruhájában II. Istvánt is.

A magyarországi premontrei rendházak többségének Váradhegyfok volt az anyamonostora, vagyis az alapításokat innen szervezték. A monostorjegyzék szerint 1235-re a magyarországi rendtartomány húsz férfi és két női monostort számlált. Ezek közül való volt a Berettyó-parti kolostor is, melynek romjait jelenleg „B” kategóriás műemlékként tartják nyilván a romániai műemlékvédelmi listákon.

A templom

Balla Tibor református lelkész elmondása szerint, mind a hajó, mind a szentély egy korábbi, már létező 12. századi egyhajós, félköríves templom alapjain áll, amelyhez az északi oldalon egy kápolna is csatlakozott. A 13. századi újjáépítése során emelték a mai hajót és a szentélyt, illetve a kápolnaszárnyat rövidebb, félköríves stílusban. Később megmagasították a falakat, félig lebontva, illetve befalazva régi ablakait. A 12. század folyamán fokozatosan bővítették a templomot, nyugati szakaszát háromhajósra építve, feltehetően kéttornyos homlokzattal. A nyugati és északi épületrészei a 18. századig még állhattak, ekkor épülhetett hozzá a mai nyugati homlokzati fal. A 20. század elejét csak az egyik torony érte meg. A reformációt követően, az új hit követői dicsérték benne az Urat, egészen 1942-ig, amikorra elkészült az új érábrányi istenháza.

20. századi története

1912-ben Sztéhlo Ottót (1851–1923), a Műemlékek Országos Bizottságának másodépítészét bízták meg azzal az elképzeléssel, hogy készítsen terveket a templom három hajóssá történő újjáépítéséhez, de az 1920-as években az érábrányi gyülekezet végül amellett döntött, hogy új templomot épít. A század elején lebontott torony és fedelének anyagát is felhasználták az új kegyhely építéséhez. Ekkor kezdődött meg az elromosodás folyamata.

1999-ben láttak hozzá az Árpád-kori romok évekig tartó régészeti feltáráshoz, mely maga után vonta az épület szerkezeti megerősítését, valamint az 1950-es években beszakadt földem helyreállítását.

Balla tiszteletes, aki 1996 óta szolgálja a helyi gyülekezetet, még hozzáfűzi: távlati terveik között szerepel a templomnak múzeumká váló átalakítása is, bár a feltárási munkák mind a mai napig nem fejeződtek be. Ugyanis a közelmúltban egy falkép feltáró szakember – Lángi József – is érkezett Magyarországról, aki újabb freskókat fedezett fel a falakon.

„Kevesen jönnek...”

A Berettyó partjáról lassan kikopik a magyar. Életterét más nemzetek foglalják el, és ki hitte volna? Nem történik semmi, az élet megy tovább a maga kijelölt útján. Fogymozásunkért senki nem emel szót, a világ nagy fórumain senki nem aggódik sem az érmelléki, sem a Berettyó-parti magyarokért.

A lelkipásztortól megkérdeztem, mennyire közismert ez a hely, látogatják-e más tájakról is történelmünk eme sarokkövét. Kissé szomorkás hangon jegyezte meg: kevesen jönnek...

Mindegy hányan mennek el az Árpád-kori templomromhoz, a kövek látványa, érintése, a tudat, hogy ott vannak, jövőbeni nemzeti létünk meghatározóivá válnak.

„Az egész világmindenség Isten háza, mire jó hát kijelölni valami külön helyet, hogy oda járjunk?” – mondta egykoron Dzsingisz kán egy meghódított terület imámjának.

Ám a nagy világhódító nem ismerte a templomkövek megtartó erejét.

Terminu abbatie Ninivensis
 Anno dñi. m. c. xxxvij i festo scti matthii ap-
 tolicae canonice i oppido ninivien vespere vacante
 vespere scilicet in vespere religionis mattheus pmo
 ten ordo habuit induerunt Erat autem hoc tpe
 oppidi ninivien aduocato Beatus vir nobilis
 cognomine ostavi dicitur Amelun flandi ostavi
 lici filius qd simele sibi i genositate fortis e vno
 vno gisli et de ea duas genuit filios machilde
 de niniue et simonidem de vna de capem
 gisla suscipit heredes monacha contempit ista
 te moen appropinquabit qua abbatissa de vhele
 gisli vntis conuata sua vt ibi p mona sere
 lunda defecit obire postulabat gisla vt ia
 motua abbatisse postulatis penam esset. mal
 vno getato potissimu placuit cathay sua vno
 ro honorat eumulo ac liberalitatis sue subleuat
 bnficio illius tenuit cil in eade ecclia tres essent
 canoni qñtū supradix disposuit Er dicit pben
 de ob etna sue vrcis habenda mōria decima
 de hestrichou assignas et cathie ninivien i pto
 am elemosina gdonas si dei disponere pōtēna
 qa to tpe tēra canonic morte famulu subleuat
 cat et et pben da cu qñtū nup istantata ad hoc
 vacabat cepit vno canonic nōre haldun cog
 nomēto vasa nā aliter vno dicitur sepelito
 getato psuade qen fūda de tēra abbatie
 marie cu duab vntis sua pben dē dicit
 qd agere illud i hoc sū pposua vntis q
 redderet placuit factas pmonēton canonic
 de aduocato illius factissima gēpōtēna

A premontrai rend monostorjegyzéke
 (Catalogus Ninivensis) 1234-ből

A mintegy 800 esztendőős érábrányi Árpád-kori templomrom

MI LESZ VELED ÉROLASZI?

Levéltári feljegyzések szerint 1325-ben a Hont-Pázmány nemzetség birtokát képező Érolaszit a tizenkettedik században vallon (olasz) telepesek népesítették be. Akkori birtokosa, Cyne Péter vámszedői jogot is kapott Károly Róbert királytól. Mintegy háromszáz évvel ezelőtt katolikus svábokat is telepítettek a faluba. Akkoriban Sváb-Olaszinak nevezték. A Csáky család után nevezetesebb urai a Bernáthok, Boronkayak, Dráveczkyek, Bónisok, Okocsányiak, Ottlikok, Szártóryak, Tihanyiak voltak. A 20. század elején a Vásárhelyi család birtoka lett. A pápai tizedjegyzék nagysága szerint, jelentős uradalomnak számított. A török megszállás idején, 1692-től teljesen elnéptelenedett. Először 1851-ben említik újra település gyanánt. A kilencszázas évek elején alig 800 lelket számláló magyar faluként tartják számon. Napjainkra alig fele ennyien lakják ezt a csodálatos szépségű érmelléki falucskát. A Székelyhídhöz tartozó kistelepülés egykori pompája mára már történelem.

Feltámadunk!

A régi katolikus sírkertek bejáratánál nemzetünk eme nagy reménységét viselték a temetőkapuk. És a nemzet valóban minden nagyobb történelmi lemorzsolódás után fel tudta emelni szárnyait, akár a turulmadár, amely ma is ott őrökdi kiterjesztett szárnyakkal az Érmellék fölött. Ettől az őslakók arcára szelídülni az ígélet, halkabb lesz a lélekharang, csendesebb a búbanat. Olaszi évszázadokon keresztül szinte néptelen volt. De az elmúlt ezer esztendőben a templomtornyok

árnyékában oltalmat nyerő falucskákban újra és újra kisarjadt az élet. Az 1920-as évek elején, amikor Trianon által egy újabb megsemmisítő korszak köszöntött a nemzetre, ismét a felére apadt az erdélyi és a partiumi falvak lakossága. A mai napig tartó erőszakos asszimiláció, a falurombolás korszaka, a jelenlegi gazdasági válság, a rossz politizálás, egyre másra tizedeli a még itthon maradt magyarokat. – Feltámadunk! – szólnak az Érmelléken a régi roskatag temetőkapuk, míg az utolsó kapufélfa is ki nem korhad.

Kövessitől, Balaskóig

Olaszi dombjain új tavasz virít. A szőlővesszőkben csordogáló nedv új életet sejtet. A falu egyik híres szülőtte, Kövessi Ferenc (1875–1945) növényfiziológus és -biológus, a Magyar Királyi Szőlészeti Központ kísérleti állomásának munkatársa volt. Az érmelléki szőlővesszők és borok tudora és az 1956-os Balaskó Vilmos szinte kortársak voltak. A dombra épített istenházában egykoron a román államhatalomra veszélyesnek minősített lelkipásztor is szolgált. A „mihályfalvi csoporthoz” tartozó lelkész legalább olyan jelentőséggel bír az olaszok számára, mint Sass Kálmán sorstársa az érmihályfalviaknak. 1958-ban, miután mindkettőt halálra ítélték, testvére, Balaskó Nándor szobrászművész hathatós közbenjárására menekül meg a kivégzéstől és kap helyette életfogytiglani börtönbüntetést. Ilyen örökséget manapság nem a földgyaluk fenyegetnek, hanem a tömeges kivándorlás és a kiöregedés. A település határában egykoron feküdt egy Véd nevű falu is. Mára már utóbbi is csak történelem.

Azonban az érmelléki dombok hátán elterülő, tavaszi virágzásba borult kisfaluban, akác- és bodzaillatot elegyít a vasárnap délelőtti harangszó. A járdák húslevesek és csirkepörköltök illatát hordják szanaszét a faluban, amitől még a jövevények is úgy érzik: hazaértek...

Érolaszi látkép toronnyal

Gazdakéz hiányában

Olaszi porta

Roggyant, az Érmellékre még jellegzetes deszkakerítések

TÖRTÉNELEM A DOMBOK KÖZÖTT

A bihari dombok alatt meghúzódó Érköbölkút igazi történelmi rezervátum. Közigazgatásilag Székelyhídhöz tartozik. A távolság, mely elválasztja a megye ütőerétől, jócskán rányomta bélyegét erre az istenlélegzetnyi kislelűre. Itt is, akár a megye legtöbb falvában, amelyeket a főutak elkerülnek, alvó történelmi színhelyek vigyázzák az őrlángot. Ódon, nyirkos lelkészlakok szüette szekrényei, udvarházak padlásai valódi relikviákat rejtegetnek a változó idők nagytakarítói előtt. Még a domboldalak is magukba zárják a hajdani korok nyomait. A település dimbes-dombos, kifürkészhetetlen útjai miatt közszájon forog századok óta: Köbölkúton még a drótos-tót is eltévedt. Dolog is lett volna megtalálni az évszázados borospincéket, udvarházakat, kúriákat, a fák mögé rejtőző történelmi hagyatékkörző templomot, ha az érmihályfalvi illetőségű Klein család, akiknek őseik tősgyökeres köbölkútiak voltak, el nem kalauzolnak erre az útra.

Isten hozta az érkezőt!

Ahogy elhagyjuk Érolaszit, dombok törnek meg a látóhatár peremét. Minél inkább közelítünk a település felé, annál magasabbra emelkednek, szinte már csak az utat hagyva meg, amely beenged a falu belsejébe. Az „*Isten hozta az érkezőt!*”, majd „*Béke a távozóval!*” – faragott kapuszerű tábla csak ilyen helyeken fordulhat elő, ahol ritka madár a vendég. Ez az első benyomása az idelátogatónak. A falu a Köbölkúti nemesek birtoka volt. Létezését először az 1200-as évek végén említik a krónikaírók. 1552-ben már huszonnégy portája volt, 1604-

ben, pedig virágzó református egyházközségként szerepelt a feljegyzésekben. Régi középkori templomát többször is felújították, tornya a feljegyzések szerint 1851-ben épült hozzá. Jelenleg Czondi István lelképásztor visel gondot a mintegy kilencszáz lélekszámú református gyülekezetre. A 19. század végéig Bónis Elemérnek, Dráveczky Edének és Varjú Elemérnek voltak itt nagyobb birtokaik.

A Klein család tulajdonába visszakerült udvarház az 1900-as évek elejéig a Dráveczky család tulajdonát képezte. Ezt a birtokot és a hozzá tartozó udvarházat Dráveczky Edénétől vásárolta meg Klein Móric 1918-ban. Azóta az államosítás idejét, illetve a 1989-es események utáni időszak tulajdonjogi hercehurcáit leszámítva, ez utóbbi család birtokában volt. Mihályfalvi leszármazottai csak nemrégiben váltak meg tőle, szinte szimbolikus áron, hogy az épületnek gazdája legyen, hogy megmaradhasson az utókor számára.

Az operettkirály Érköbölkúton

Az Érmihályfalvára szakadt Kleinok régi dokumentumai-
ból kiderül, ennek az udvarháznak még van egy kevesek
által ismert titka. A család egyik rokona, a híres operettszerző
Kálmán Imre is megfordult ebben az úri lakban. A világ-
szerte ismert zeneszerző zsidó származása miatt az „an-
schluss” (bekebelezés) idején kénytelen volt Amerikába emigrá-
lni. Eredeti neve a család szerint Klein volt. Fennmaradt
dokumentumok azt bizonyítják, 1930-ban került sor eme lá-
togatásra a köbölkúti rokonoknál. Katz József így ír erről a
látogatásról az 1984-ben megjelent *Vérzivataros idők nyomában*
című könyvében: *„Már főiskolába jártam, amikor az egyetemi
szünetben, orvostanhallgató barátom kétlovas bricskával állt meg a
házunk előtt. Azért jöttem, Jóska – mondta –, hogy gyere velem
Köbölkútra, ahol anyám rokonainál, a Klein családnál van látog-
gatóban Kálmán Imre (...). Nagy sártengeren keresztül értünk a
házhoz, kutyaugatás jelezte érkezésünket. A ház úrnője (Klein Erzsé-
bet, született Balajti) a tornácon fogadott bennünket, és a belső*

szobában bemutatott Kálmán Imrének. A sötét, dús hajú mosolygó szemű operettkirály előtt egy porcelántálban csörögefánk volt, és egy üveg vörösbor állt az asztalon. A háziasszony barátomra, Győzőre mutatott és azt mondta: az ő anyja az én unokatestvőérem. Akkor maga is rokonságban áll velem – szólta Kálmán Imre.”

Ereklyék

Az akkori ház úrnője, kísérőmnnek, a mihályfalvi Klein Lajosnak nagymamája volt. A régi Dráveczky-Klein birtokot járva, elmesélte annak az évszázados kútnak a nemzedékről nemzedékre fennmaradt történetét is, melyet a birtokvásárló dédnagyapa ásatott a szikes, agyagos domboldalban. Amikor végre vizet találtak, akkora volt a szenzáció, hogy nagy meglepődésében ökröt vágatott és süttetett a kútásók, valamint a birtok apraja-nagyja örömére. A több mint százéves kitéglázott kút ma is áll és használható. Egyébként a kúria az államosítás után termelészövetkezeti irodaként szolgált. Mögötte, kicsit fennebb a dombon, a múlt század elején épült magtár szép, veretes épülete ma is jó állapotban van. Lennebb a falu központjában egy patinás ódon ház arról beszél, voltak Kőbölkútnak szebb napjai is. Hisz a valamikori község-háza épülete még tartja magát hajdani méltóságához, csak kicsit idővert. Az épület az 1930-as években épült. A lakosság önkéntes munkája nyomán létrejött létesítmény ma is maradandó értéket képvisel a falura való tekintettel. A község-háza a hatvanas évekig látta el funkcióját, addig Kőbölkút nem tartozott Székelyhídhöz.

Kísérőink javaslatára megkeressük az egyházi gondnokot is, Egeresi Gábort, aki felkalauzol bennünket a templom-dombra. Ekkor már a lelkész is velünk tart és megmutatják a Dráveczkyek egyik síremlékét a templomkertben. Ezután a lelkészi hivatalban pihenünk meg, ahol Czondi István lelkipásztor egy „aranykönyvet” mutat, melyben igazi kuriózumok vannak feljegyeztetve. A falu egyik uradalmi családjának tagja, Bónis Sára például 1923-ban húszezer lejt adományo-

zott a templom harangjára. Az adományozók névsora a Kleinekkel folytatódik, szám szerint négyvel. Őket követi még néhány zsidó név. A gondnok szerint a múlt század elején nem volt ebben semmi rendkívüli, a zsidó családok is adományoztak a keresztény templomok javára. Volt itt egy kisebb zsinagóga is – mondja –, a 80 éves édesapja még emlékszik rá. A helye és a telek még mindig létezik. Nem volt itt soha gond a vallási hovatartozás miatt. Ilyenekből régen is csak a politika kavart bajt. Egeresi még mutat egy gyönyörű ónkannát is, melyet özv. Csapó Jánosné 1856-ban adományozott az egyház részére és ebben tartották az úrvacsorai bort. De van egy igazi történelmi bejegyzés is 1940. szeptember 7-i dátummal, mely így szól: *„Az anyaországhoz való visszacsatolás napja. A felszabadító sereg egy huszár díszszázada Bertalan Ottó alezredes vezetésével vonult be reggel 7 órakor 16 lovaslegény vezetésével. Ott a falu apraja-nagyja. A piactéren várta a nép az érkezőket, kiket már előtte való egész napon ünnepi díszben várt. (...)”*

A Szent Korona útja

A történelemnek a településhez még egy igen híres momentuma is fűződik. A feljegyzések szerint az 1848-as esztendő utolsó napjaiban a szabadságharc idején, az Országgyűlést áthelyezték Debrecenbe. Bónis Sámuel képviselőt azzal bízták meg, hogy a Szent Koronát biztonságosan Debrecenbe szállítsa. Elővigyázatosságból azonban Szolnokról először e nemzeti ereklye Kőbölkútra érkezett. Itt töltött egy éjszakát Bónis László kúriáján, ahol a pajtában el is ásták arra az éjszakára (Ruffy Péter: *Koronánk története*), majd innen Tótiba vitték (Szilágyi József: *Tóti község monográfiája*). A Bónisok eme kúriája ma is áll, egy ideig iskolaként szolgált, de mióta az elmúlt években új tanintézet épült, lassan megadta magát az enyészetnek. A lelkipásztor szerint a falu még mindig homogén magyar településnek számít, csak négy román nemzetiségűt ismernek, valamint kétszáz román. Az

egyetlen gond, hogy fogy a lakosság, innen is elmennek az emberek, mert messze esnek a megélhetési lehetőségek. – A második világháború óta csak fogyunk. A történelem mindig tizedel minket. Hol a koncentrációs táborok, hol a kényszer-munkatáborok sarcolták a nemzetet. Most a gazdasági válság és a szociális politika – legyint szomorúan.

Jelenleg számos kiürült porta árválkodik a faluban – mondják a helybéliek. A dombok közé rejtőzött Kőbölkút igazi nemzeti értékeket rejt. Úgy konzerválta értékeit, hogy még ma is szolgál meglepetésekkel.

A koncentrációs táborok egyik túlélője az Érmihályfalvára szakadt Klein Károly, a későbbi körorvos, akire ma is minden ismerőse és páciense elismeréssel és hálával gondol, a hajdani Dráveczky-kúrián nőtt fel. Fia, Lajos és menyee, Éva szolgáltatta információk és adatok nyomán a település igazi kincsesbánya a helytörténeti kutatók számára. Czondi tiszteletes szerint a lelkészi hivatal levéltára rengeteg ismeretlen adatot rejt mind e mai napig. Hosszú téli estéken igazi csemegét jelentenek számára.

A történelmet mindig az egyházak mentik át az utóknak – mutat megelégedéssel a hivatal szüette iratos és ereklés szekrényeire.

A falu régi lakói

Amint a dombok beengednek a falu szívébe, az Érmellékre jellemző lélekmelengető panoráma tárul az érkező elé. A békés, múlt század közepét idéző halkléptű utak, békességes házak, szelíd mosolyú lakók, a helyre oly jellegzetes nyíltsággal üdvözölnék minden idelátogatót. Mintha errefelé csendesebb idők járnának, mint kint a nagyvilágban. A dombra épült istenháza már messziről látja az idegent, aki szinte ösztönszerűen arra irányítja lépteit.

A 19. század végéig a Bónisoknak, a Dráveczkyeknek, az Otlíkoknak, a Rhédeyeknek, a Vásárhelyieknek, Komáromy-aknak, a Varjúknak voltak itt nagyobb birtokaik. A 20. század

elején már csak a Bónis és a Varjú családnak voltak kiterjedt domíniumaik a falu határában.

A reformációt követően 1604-ben már virágzó református egyházközségként szerepel a feljegyzésekben. Régi középkori templomát többször is felújították, tornya a feljegyzések szerint 1851-ben épült hozzá. Bónis Zsófiának és az érmihályfalvi Bernáth Lászlónak 1768-ban született fia, Gedeon, feleségül vette Boronkay Anna-Máriát, akivel 1790. május 12-én e falak között kötöttek házasságot.

Csupa történelem

A padozat nélküli földes templom falán ifj. Gyalókey Lajos emléktáblája áll, aki 1855-ben született Érköbölkúton és aki a Bihar Megyei Régészeti és Történelmi Egylet alapító tagja és titkára volt. Azonos nevű édesapja (1825–1899) az 1848-as szabadságharcban szerzett századosi rangot magának. Egyike volt azoknak, akik a segesvári csatában még látták Petőfit. A fegyverletétel után sokáig bujdosott, majd Köbölkúton gazdálkodott. Petőfivel kapcsolatos visszaemlékezéseit a Hazánk című lapban jelentette meg 1897-ben.

Egy régi templom ereklyéi

Oroszi Kálmán érseléni lelkipásztor, egyházmegyei levéltáros szerint Köbölkút két esperest is adott az idők folyamán az egyházmegyének: 1728–1732 között Gyöngyösi Árva Istvánt, valamint 1872–1880 között Pap Gábort.

Bár az érmelléki egyházmegyéhez tartozó legöregebb templomaink – az érábrányi (a 13. századi premontrei kolostor romja), a micskei, az albisi, a tóti, a székelyhídi, a margittai, a vedresábrányi, a bályoki, az érbogyoszlói, az érsemjéni – mellett a köbölkúti istenházát is már a 13. században templomos helyként említik a történetírók.

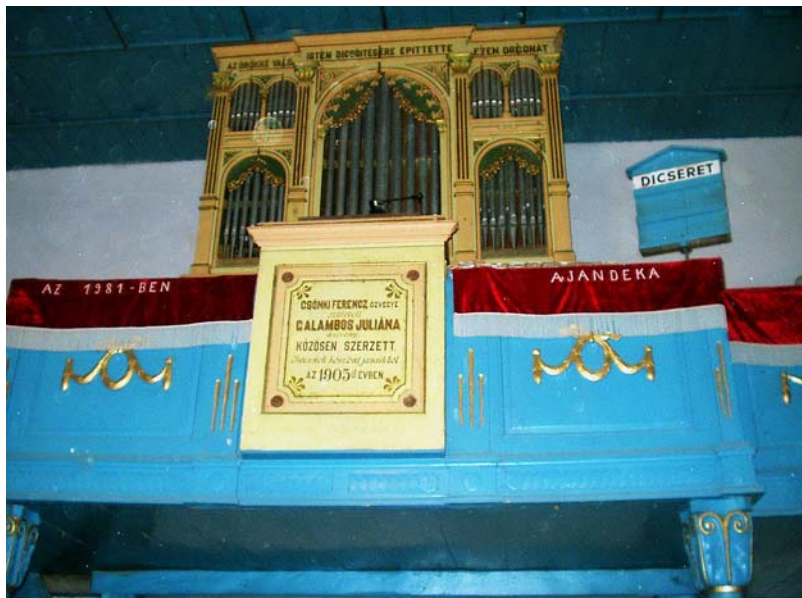
Köbölkúton járva Czondi István lelkipásztor még egy bejegyzést mutat a templom „Aranykönyvéből”, 1929-ben

„Sulyok István püspök úr kíséretével generális vizitációt tartott” a lelkeszi hivatalban.

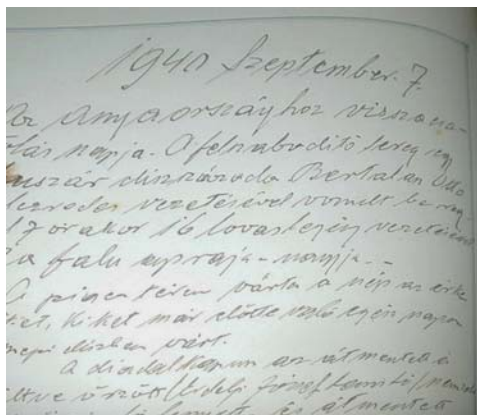
Az orgonáról is van feljegyzés, amely szerint eme isteni hangszer 1905-ből való, és amint egy tábla is hirdeti: Csónki Ferenc özvegye, Galambos Juliánna „Istennek köszönt javaikból” építették. A kazettás mennyezet, a boltíves üreges karzatmegoldás, valamint az egyedi téglalapítású szószerk igazi érdekessége a templomnak, valamint az egyházmegyének.

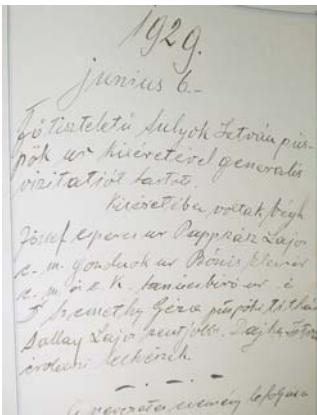
Az érköbölkúti református templom

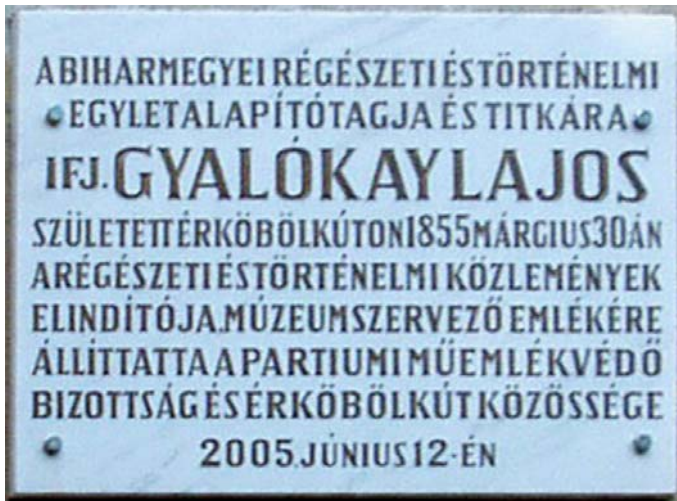
Csónki Ferenc özvegye, Galambos Juliánna „Istennek köszönt javaikból” 1905-ben építtetett orgona

Sorok az „Aranykönyvben”
1940. szeptember 7-ről

Főtisztelétű Sulyok István püspök vizitációjáról való bejegyzés 1929-ből

Ifj. Gyalókay Lajos emléktáblája a templom falán

Ónkanna, melyet özv. Csapó Jánosné 1856-ban adományozott az egyház részére

A MAGYAR SZENT KORONA ÉRMELLÉKI ÚTJA A SZABADSÁGHARC BUKÁSA UTÁN

A magyar Szent Korona Európa egyik legrégebb és mai napig épségben megmaradt koronája. A magyar államiság egyik jelképe, amely végigkísérte a magyar történelmet napjainkig. A hozzá kapcsolódó hagyományokkal és jogokkal foglalkozó Szent Korona-tan szerint a magyar alkotmányosság alapja volt az Anjou-kor végétől egészen a második világháború végéig. A tan az ország alaptörvényének és jogrendszerének forrása.

1848. december 30-án Kossuth Lajos, a Honvédelmi Bizottmány elnöke, Magyarország kormányzója nyílt rendeletet intézett Bónis Sámuel képviselőhöz, amelyben mint országos biztost felhatalmazta, hogy a koronát budai őrzési helyéről szállítassa Debrecenbe, ahová a kormány is költözik.

„Az ellenség közeledvén a főváros felé... a kormány kötelességének tartja a koronát minden esetre biztosítani. Ennél fogva képviselő úr ezennel kirendeltetik, s kötelességévé tételik Ürményi Ferenc koronaőr őxellenciáját azonnal felszólítani, hogy az országos biztos úrral együtt s egyetértőleg az ország szent koronáját s egyéb koronázási insigneit (jelvényeit) azonnal a koronaőrsegből még itt lévő legénység őrizete mellett egyelőre Debrecenbe... elszállítani.”

A kitérő

A rendeletet követően a Szent Koronát vonattal szállították Szolnokig, azonban innen a nemzeti ereklye elővigyáza-

tosságból először Érköbölkútra érkezett. Itt töltött egy éjszakát Bónis László kúriáján, ahol a pajtában el is ásták arra az éjszakára. Másnap Bónis Sámuel és kísérője, Josipovics, marhakereskedőnek öltözött, és szekéren folytatva útjukat, átkeltek a Berettyó folyócskán, és Baranyi Félix (1802-1855) kastélyában szálltak meg, Tótiban. Éjszakára itt is elrejtették a koronázási ékszereket tartalmazó vasládát. Mindkét helyszínt Ruffy Péter is megerősíti a *Koronánk könyve* című kötetében, majd Szilágyi József is kitér rá a *Tóti község monográfiájában*, mely szerint Baranyi Félix kíváncsiságból még ki is nyitotta a nemzeti kincseket tartalmazó vasládát, és a jelenlévők megrökönyödésére, saját fejére próbálta. Rossz előjel volt ez Baranyi Félixnek. Másnap reggel, mintha mi sem történt volna, a „kereskedők” folytatták útjukat, és eljuttatták a ládát a debreceni városházára, ahol Kossuth is lakott abban az időben. A korona előző napi szálláshelye azonban nem maradt titokban Haynau osztrák hadvezér besúgóí jóvoltából. Később a Habsburgok kopói megjelentek Baranyi Félixnél, és elhurcolták a koronának szállást adó földbirtokost, akit családja soha többé nem látott élve. Az információt megerősíti a család egyik ma élő leszármazottja is – Baranyi Árpád Barnabás –, aki egy régi családfa-dokumentummal támasztotta alá a fentieket. Ennek a sarkára jegyezték fel a fent említett esetet.

Az út vége

A Szent Korona a háborús veszély elmúltával újra a budai várba került. 1849 nyarán, Pest kiürítésekor azonban újbóli menekítését kellett előkészíteni. A fontos feladattal kapcsolatosan Kossuth Lajos kormányzó, Szemere Bertalan belügyminiszter és Duschek Ferenc pénzügyminiszter egyeztettek, s a koronaékszerek elszállítása mellett döntöttek. A Szent Korona, a koronaórség nélkül Szegedre, majd Nagyváradra, később Aradra került. A menekítők 1849. augusztus 15-én érkeztek Orsovára, ahol A Fehér Bárányhoz címzett fogadóban szálltak meg. Mivel az országhatár átlépése a koronával

nem volt lehetséges, Szemere Bertalan miniszterelnök és belügyminiszter az ékszerek elrejtése mellett döntött. A magyar határ közelében ásták el a koronát rejtő ládát és a rejtékhely közelében lévő fán egy jelet hagytak, majd a helyszínről térképet készítettek. Kossuthot utólag, az emigrációban tájékoztatták az elrejtés tényéről. A szabadságharc leverése után az osztrák rendőrség egy bizottságot hozott létre a Szent Korona felkutatására és 1853. szeptember 8-án megtalálták a koronázási ékszereket rejtő ládát. A Szent Korona és a jogar viszonylag sértetlen volt, de a koronázási kard elpusztult, a palást átázott és kifakult. Ezt követően a korona ismét Budára került és a második világháború végéig a várban őrizték.

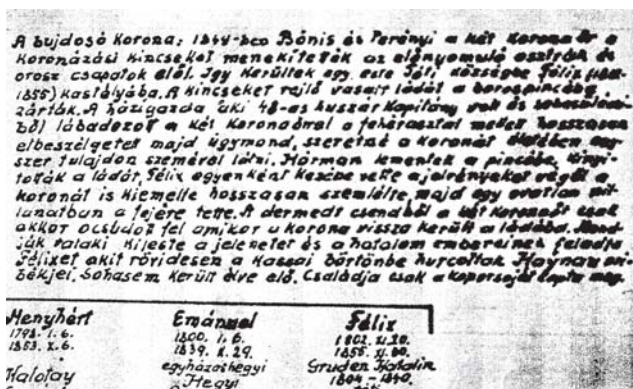
Epilógus

Amennyi hányatottság jellemezi a Szent Korona ezer esztendejét, legalább annyi kálvárián ment át a nemzet és az ország is. A magyar nemzet és annak királyainak eme ékes-ségét Budára kerülése után még számtalanszor el kellett rejtteni, nem egyszer el is kellett ásni, majd Ausztriában, Németországban, végül az Egyesült Államokban „lakott” harminc esztendeig.

1978-ban a koronázási jelvényekkel együtt ismét magyar földre került. Két évtizeden át a Magyar Nemzeti Múzeumban állították ki. 1999-ben a magyar országgyűlés elfogadta a Szent Koronáról szóló törvényt, melynek értelmében, 2000-ben ünnepélyes keretek között (a jogarral és az országalmával együtt) a Parlament kupolacsarnokába került. A koronázási palást a Magyar Nemzeti Múzeumban maradt.

Az egykori Korona-kápolna Orsovánál

A Baranyiak családfalevelének sarkán található korabeli bejegyzés

A Bónis-kúria Érköbölkúton

A pajta, ahol elrejtették a nemzeti ereklyét

A DRÁVECZKYEK NYOMAI AZ ÉRMELLÉKEN

Az épített örökséggel való sáfárkodás nagy felelősség. A tanúhelyek őrzésénél, a nemzet szent helyeinek a jövő nemzedékre való testálásánál nincs nemesebb feladat. Erdélyben, Bánságban, illetve a Partiumban is eme örökség védelme és konzerválása nem csak divat és historizálás. Itt ennél jóval többet jelent.

A Dráveczky család története 1077-ig nyúlik vissza. Egyik ősök, Skop János volt. Ennek az őznek egyik leszármazottja a mohácsi vész után Magyarországon, Szepes vármegyében telepszik meg és I. Ferdinándtól négy falut kap ajándékba, köztük Drávecet is, ahonnan a későbbi családnév kialakult. A családnak ez az ága származott el majd Zemplén, Ungvár és Bihar megyékbe is. Az Érmelléken Gálospetriben, Érolasziban és Kőbölkúton voltak földbirtokaik és udvarházaik.

Kutyabőr

A kutyabőr a nemesi címeres levél régies, köznyelvi elnevezése. A nemesi oklevelek pergamenje simára kidolgozott állatbőr volt, leggyakrabban juh-, kecske- és borjúbőr, néha kutyabőr is. Gyakran úgy vélték, hogy a kutyabőr a pergamen és a nemesi levél „tréfás” megnevezése, noha az elnevezés valószínűleg éppen a kutyabőr-pergamen ritkasága és kiváló minősége miatt került be a köztudatba. A kutyabőr a hétszilvafás nemesektől a királyig a „kékvér” biztosítéka volt. Bár a nemesi levelek hamisítása a 18. században

élte a fénykorát, ezek a mai napig nagy történelmi jelentőséggel bírnak.

A mocsár nem mindig konzervál

Az Érmelléken valóban rengeteg látnivaló lenne, ha a rendszerváltás után azokkal okosabban sáfárkodtak volna a helyi hatalmasságok. Épített örökségünk, annak ellenére, hogy némelyik létesítményt termelőszövetkezeti raktárrá vagy magtárrá degradálta le a kommunista rezsim, elég jó állapotban maradtak fenn. Jobbik esetben, ha valamilyen intézmény működött bennük, még gondot is viseltek rájuk. A rendszerváltás után legtöbbször üresen maradt, majd a restitúciós törvény életbelépését követően hosszas, véget nem érő pereskedések tették tönkre a több száz éves épületeket. Olyan kastélyok, udvarházak is voltak az Érmelléken, melyeket nem igényeltek vissza, így évekig elhagyatottan álltak, majd megadták magukat az enyészetnek. Hasonló sorsra jutott Gálospetriben az egyik Dráveczky-kúria is. A rendszerváltás után még tartotta magát egy ideig, de anyagiak hiányában nem tudták megmenteni.

Mit rejtene?

Sok temetkezési hely is erre a sorsra jutott az Érmelléken. Még ma is vannak régi temetkezőhelyek, ahol nagy magyar nemesi családok sírjai gazosodnak. Ezeket a kommunista államhatalom idején nem is volt szabad gondozni, így a dudva, a rekettyés és folyondár őrzi az ősök álmát. A gondozatlan temetőrészek, ahol csak orgonabokrok és akácfasarjak nőnek, sok olyan sírt takarhatnak, amelyekről már nem is tud az utókor. Gálospetriben, az elhagyott temetőrészen nyugszik a hajdani Dráveczkyek egykori utóda, Dráveczky Gyula, felesége, Erzsébet és fia, Gyula.

Báróság és diplomácia

A báróságot szerző Dráveczky Gábor még Szepes vármegyében székelt, amikor 1779-ben Mária Terézia ezt a főnemesi rangot adományozta neki. A leghíresebb ős azonban László volt, akinek Gálospetriben, valamint Érköbölkúton is állt kastélya, illetve kúriája.

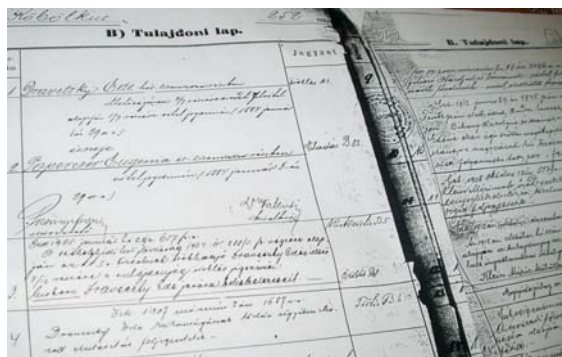
1829-ben óriási anyagi károkat okozó földrengések pusztítottak az Érmelléken, Nagykárolyt is beleértve, majd 1834-ben ismét rázkódott a föld. Az utóbbi epicentruma éppen Gálospetri környékén volt. Feljegyzések szerint lakóházak, templomok, kúriák dőltek össze. Ekkor pusztult el a IV. Dráveczky László ezredes építtette négyhengeres bástya-tornyos várkastély is. Vasvári Pál, az 1848-as forradalom végén Kossuth parancsára szabadcsapatokat szervezett, többek között Érköbölkúton is. Ennek a csapatnak a vezetését Dráveczky Lászlóra bízta. A szabadcsapatok zászlóinak avatása április 27-én Váradon volt. Az ezredes kiváló diplomataként is hírnevet szerzett hazájának és családjának. Ede fiával közös sírban alussza örök álmát a köbölkúti református templom kertjében. A szabadságharc emlékezetére, a helyiek minden évben eme sírkőre helyezik el a kegyelet virágait. Az obeliszket, amelyen nevük áll, egykoron Veiszlovits Aurél készítette.

Rokonok

Kazinczy Ferenc nyelvújító és író szülei, Kazinczy József és Bossányi Zsuzsánna Váradon ismerkedtek meg, miután a gálospetri rokon, Dráveczky László bemutatta őket egymásnak. Érsemjénben tartották meg az esküvőt 1758. június 19-én. Ez a Dráveczky lehetett a szabadságharcban részt vevő azonos nevű László dédapja. Az érmelléki nemesi családok egymás között kötött házasságaik révén valamennyien rokonságban álltak egymással. Szinte nem is lehet követni a rokoni szálak bonyolult kapcsolódásait. Az egykori szepesi családnak világszerte ma is élnek leszármazottai. Az egyik legközelebbi, talán

ma is élő idős hölgy, Dráveczky Lili és fia, Tibor, Szatmárnémetiben lakik. Hátrahagyott épített örökségük, a többi hasonló nagynevű család hagyatékával egyetemben, ma is dicsérik korukat és gazdagítják az Érmelléket.

Erdélyben, Bánságban és a Partiumban minden elkötlyavetyélt vagy eltűnt épített örökséggel kevesebbek leszünk. Nem úgy mint bármelyik más európai országban, ahol a múlt egymásra rétegződhet. Ezen a vidéken építkezési kultúránk nemzeti sajátosságai talán soha többé nem épülhetnek, rétegződhetnek a régre. Hála a történelem nagy „igazságosságának”!

A kúria telekkönyvi kivonata

A családi „kutyabőr”

Dráveczky László és fia, Ede obeliszkje

Az érköbölkúti Dráveczky-kúria

A HÁZ LELKE

„Vannak házak, amelyekben békesség és öröm tanyázik. Ha megpillant az ember valahol egy ilyen házat, egyszerre úgy érzi, mintha hazaérkezett volna. Otthonszága van a füstnek, mely belőle fölszáll. Nevet az ablaka, s az ajtaja hívogat. Az ember érzi benne a békét és a meleget, mely mint egy láthatatlan napfény, beragyog mindent maga körül... Az ilyen ház jóvá szelídíti a benne lakó embert. Nyugalmassá, derűssé, bátorrá teszi...”

Wass Albert gondolatai mentén haladva, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a 21. század hajlékaiból megszökött a lélek. Mai világunkban a kultúrák kezdenek egymásba mosódni, vagy legalábbis a határok nem annyira erőteljes vonalak, mint akár egy évszázaddal korábban. Azonban egyre többször találkozunk olyan tendenciákkal, amelyek az egységhez, a természettel való együttéléshez való visszatérést sürgetik, ahol az ember és a ház elválaszthatatlan teljességet, egységet kezd alkotni. Ha egyáltalán visszatalálunk valaha is ezekhez a konzervatív vonalakhoz, az nagyon sok energiát vesz majd igénybe.

Egykoron minden ház felépítése felért magával a teremtéssel. A ház nem egy rakás téglá és némi faanyag volt, hanem az ember testének folytatása, amely védte és összekötötte a mindenséggel.

A „nagyház”

Régen a nagy parasztkúriákban az első szoba volt a „nagyház”, amelyekben márványlapokkal díszített komódok, faragott szekrények, tornyos ágyakon magasra vetett hímzett ágynemű és csipkézett lepedők tanúskodtak a ház lakóinak ízléséről, jómódjáról. A komódok hatalmas öblös fiókjában

élükre vasalt szőttesek, hímzett terítők árasztották a régi asszonyok lelkének illatát, amelyet beleszőttek az asztali, illetve a törülközőkbe, az étkekszertelő terítőkhöz és minden kezük által készült csipkedarabba, amelyeket a régi komódfiak rejtegettek. Az oroszlánkarmokon álló öntöttvas-, vagy a kerekre rakott cserépkályha pedig a nagyház melegéért volt felelős. Ha vendég volt a háznál, a nagyházban bontottak neki ágyat és ott fűtöttek be, hogy a házigazda ezzel is kifejezze annak megbecsülését.

A múlt században a vendég megtisztelte a házat jelenlétével, a házigazda pedig a vendéget, azáltal, hogy a „tiszta-szobát” jelölte ki neki szálláshelyül. Az előbbi nyugodt álma a gazda érdeme volt. Nyugodtan pedig csak egy „lelkes” házában pihenhetett, mind a gazda, mind a vendég.

A tűz és a hajlék

Egy régi leírás szerint a régi házak ajtaja köztudottan nagyon alacsony volt, aki belépett rajta, mindenképpen fejet hajtott és levette süvegét. Ebből eredendően a ház másik neve a „hajlék” volt, amelyben egyértelműen megmaradt a meghajlásra, tiszteletadásra való utalás.

A hajlék tulajdonképpeni lelkének a tűzhelyet nevezték. Ezért is került általában a ház közepére. Régi öregjeink a tűznek különös jelentőséget tulajdonítottak. Nemzettörténetünk kezdetén bármilyen nagy ünnep volt, a családból valaki mindig otthon maradt őrködni a tűz fölött. Ugyanis a tűznek folyamatosan égnie kellett, az év egyetlen napját kivéve, amikor megszentelték és újragyújtották. A családi tűzhely azonos volt a családi múlttal, jövővel, jelennel, összetartozással, ezért óriási illetlenségnek számított, ha valaki például a szomszédokba ment paraszt kérni, mert a saját tüze kialudt. Még ma is él a mondás: háztűznézőbe mennek a lányok a fiús házhoz (és nem fordítva, ahogy azt sokan tudják). Ez is arra vezethető vissza, hogy a tűzben a ház lelke lakik, így a háztűz az egész családot, nemzetséget jelképezte. A magyar házak, hajlékok térrendezésének a tűzhely volt a

legmeghatározóbb része, amely még a múlt század eleji konyhákban is szigorú szabály szerint épült. A kemence vagy bárminemű főző-fűtő alkalmatosság kiváltságos helyet kapott, mind a parasztházakban, mind a polgári családoknál.

Lelkes házak

A házaknak van egy másfajta lelkük is. A régi házak küszöbét átlépve minden erre érzékeny ember ráérez. A lelkes házakat belakták, szerették, karbantartották. Zugaikból kellemes és otthonosság áradt. A puszta falak is úgy néztek a belépőre, mint az élő lélek relikviái. Története volt az ajtóknak, az ablaknak, a kamrának, a sarkoknak, a mennyezetnek, de még a padlásnak is, ahol egy másik fajta életet tároltak a lakók: a gabonát. A pozitív dolgok átitták az ősi házakat, padlástereteket, pincéket, pajtákát, de még a hozzájuk tartozó istállókat is, amelyekben szintén „lelkek” laktak: a tehének, a lovak, a maguk hű szolgaságával, embersegítő és tápláló mivoltukkal. Az együttélés szentségében nemesedett hajlékok az idők folyamán csak házakká egyszerűsödtek. Nagy tágas kapukkal, hideg műanyag nyílászárókkal, fehér betonfalakkal, üvegcsempékkel.

És folyton folyvást fázunk bennük, fojtogatnak a hatalmas belső terek és pánikot kelt a tátongó üresség.

A régi házak keretbefoglalt lelkek voltak.

Mi lesz, ha mindet lebontjuk?

Érkörtvélyesi öreg ház
a kilencszázas évek elején

Egykori körtvélyesi polgári lak

Az egykori híres polihisztor, Andrassy Ernő régi lakóháza
Érmihályfalván, amelyet az ezredfordulón
gondatlanságból hagytak pusztulni

Érbogyoszló „jelkes” házai a múlt század elejéről

ÉLETKÖZELBEN

Ma is élnek még emberek, akik visszaemlékeznek a múlt század eleji tanyavilág olykor sanyarú, olykor elviselhetőbb, de mindenekfelett nyugalommal teljesebb világára. A tanyákon nem sokat számított az idő fogalma. Egyetlen viszonyítási pont a Nap járása volt. Eme égitest kelése, nyugvása határozta meg a pusztai ember napi munkarendjét, ha volt neki egyáltalán olyan.

A tanya, a tanyasi életforma a Magyar Alföld egyedi jelensége – szinte egyedülálló egész Európában –, így nemzeti kulturális örökségének szerves része. A tanya már pusztai épületként is nemzeti vagyont képez. A tanyasi lakosság tartja fenn az alföld jellegzetes kultúrtáját, ami a róna egyik legszebb velejárója.

A 16–17. század környéki tanyák először csupán ideiglenes szállásként szolgáltak a falusi ember számára, ahol a kihajtott állatokat télen is tarthatta, aztán mikor az állattartáshoz kapcsolódó növénytermesztési munkák is beindultak, állandó jelenlétre volt szükség. A Néprajzi Lexikon szerint a tanya tehát olyan szórvány, amelynek lakói az anyatelepülésről költöztek ki a határba. Telekkönyvi szempontból a tanyát képező épületcsoport a hozzá tartozó föld együttese. Virágkoruk a 19–20. század fordulójára tehető, amikor gazdálkodás céljából tömegesen települtek ki a külterületekre. 1940–1960 között, a földosztás után még közel negyedmillió ember élt a Hajdúság tanyáin, aztán számuk az 1946–1986 között érvényben lévő külterületi építési tilalom és a nagyüzemesítés következtében rohamosan csökkenni kezdett. A szocialista rend-

szer nem nézte jó szemmel a törvény szeme előtt „láthatatlannak” tűnő világot, amit nehéz volt ellenőrizni, kommunista szemmel egyfajta individualista „csökevénynek” tartották. A tanyák elnéptelenedése az 1960–1970-es években gyorsult fel, amikor a nagy ipari forradalom elkezdett a mezőgazdaság rovására fejlődni.

„Puszták népe”

Régi öregjeink sárból is képesek voltak házat építeni. Sokszor voltak kénytelenek az anyaföld adományaira, nevezetesen a sárra, a szalmára, a vízre és az Isten áldására támaszkodni. Minden tanyasi ház építését először a kút ásása előzte meg, hogy legyen víz a vert fal vagy a vályog előállításához, hogy a föld formálható legyen. A kút kávjába jegyezték fel az építkezés dátumát is. Egyes érmelléki „bokortanyákon” még lakható épületekkel is találkozni, amelyek az 1800-as években épültek. Bár falaik már omladoznak, mégis az egykori paraszti élet atmoszférája lengi körül. A vályogvetéshez akkoriban – de az Érmelléken sokhelyütt még ma is – a cigány lakosság értett a legjobban. Ha nem vert falból készült a lakhatási alkalmatlanság, vályogformázó és szalma segítségével téglá nagyságú darabokat készítettek a jól kidolgozott sárból, amelyek télen melegen, nyáron pedig hűsen tartották a tanyasi ember otthonát. Amikor az ember elfogadta a természetet a maga részeként, s nem emelte fölé magát, akkor elfogadta azt is, hogy háza a földből nő ki, hisz évtizedek múlva a lakó és a lakhely is oda tér majd vissza.

A tanyasi élet egyik igen fontos szereplőinek nyújtott otthont a szintén sárból épített pajta, istálló is. Itt élt ugyanis a jószág. Ló, tehén vagy kecske, kinek mi jutott az Isten kegyelméből.

Ha egy ilyen házat épít az ember, nemcsak azt tapasztalja meg, hogy milyen az, amikor két kezével tapasztja, építi házat, hanem azt is, hogy önmaga és családja otthona életük részévé, maga az építmény is élő helyé válik.

Tanyasi hétköznapok

A pusztai ember napjai nem sokban különböztek egymástól, de volt benne rendszer és ez adta az itteni élet biztonságát. A tanyasi ember a kakassal kelt és a tyúkokkal feküdt, főleg télen, amikor rövid volt a nap. Együtt élt a jószággal. A puszta embere nem evett addig, amíg az állatokat el nem látta, utána jött csak számára is a „fröstök” (reggeli vagy délelőtti étkezés). Az egymástól távol eső tanyákat télen a csikas (nádi farkas), róka, nyáridőn a bujdosó betyár, a csendőr, vagy olykor egy-egy megfáradt vándor, szökött katona látogatta. Az előbbieket ellen ott voltak a méretes komondorok, az utóbbiaknak pedig, ha békességgel jöttek, „földre hintették a zizegő szalmát”, az szolgált vetett ágy gyanánt a vendégnek. A betyárt, a szökött katonát sosem érte a kakasszó alkalmi szálláshelyén, mivel nem volt ajánlatos megvárni egyhelyben a reggelt. Tudta ezt a puszták népe, tudta a csendőr is, de ez bevett életforma volt a Magyar Alföldön.

A tanyák mellett a csárdáknak is nagy becsületük volt az ilyesfajta vidéken. Ivók nélkül a tanyavilág népe sem élhetett. Bár a puszta végeláthatatlan messzeségeket jelentett, este-lente mégis volt vendég minden csárdában vagy ivóban. Nagy keletje volt itt olykor a „kármentőnek” is (egy lécekből elkerített rész, ahová elmenekítették a terítéket, étkeket, poharakat, ha tengelyt akasztottak az ivócimborák), hisz a virtus, az virtus volt akár százötven évvel ezelőtt is. Az alföldi ember azonban íratlan szabályok szerint élt. A törvény betűje nem sokat jelentett ezen a tájon. Az íratlan törvények legfontosabbika maga a túlélés volt. Túlélni a betegségeket, a telet, az aszályt, a csendőr zaklatását, a rablótámadásokat, a hadi rekvirálásokat, túlélni magát az életet.

A csikasok vidéke

A Hajdúságban főleg, de ezen belül az Érmelléken is hagyománya volt a tanyasi életnek. Ezek legtöbbször már csak

nevében él. Érmihályfalva öregjeitől fennmaradtak olyan tanyanevek, mint a Mohos-, a Fekete-, a Lovass-tanyák, az ottományiak a Búzaréti-, a Horgas-, a Szent Demeter-, a Szabó-, a Szöllősi-, a Sziget-tanyára emlékeznek, az érkeserűiek az Ulics-, illetve a Dandé-tanyát emlegetik. S mivel ez a vidék a nádi farkasok birodalma volt, az 1800-as években, valamint a múlt század elején ezek a fenevadak sokszor megtizedelték az állatállományt. Mindezek ellenére a tanyasi élet egyenlő volt a szabadsággal. Kemény és repedezett kezű férfiak és asszonyok éltek ezt a fajta, cseppet sem egyszerű sorsot, ám a Nap járásához való igazodás maga volt az isteni nyugalom. A káros, repedezett tenyérnek pedig volt ideje télen gyógyulgatni, amikor a tanyavilág hibernált. Hisz olyankor a hőesést csak azért találta ki a Jóisten, hogy a megfáradt alföldi ember nézhesse és pipafüstje mellett egy jobb világot álmodhasson magának.

Menekülés

Manapság újra reneszánszukat élik a tanyák. Míg jó néhány évvel ezelőtt csak a társadalom perifériájára szorult emberek kényszerültek ki a „sehonnába”, manapság egyre inkább más tartalmat kap a tanya. Újgazdagok szeszélyeit szolgálják, kőkerítésekkel, betonozott udvarral, összkomforttal. Bár a tető nádfedeles ugyan és a muskátli meg a petúnia is ott virít a porta körül, a bejárat előtt egy-egy kikupált parasztszekérenyi virág jelzi: itt tanyasi életet próbálnak élni a városból menekültek. Manapság ez a sikk. Am ha mindez csak utánczata is az egykori tanyasi világnak, akkor is azt bizonyítja, az embernek nosztalgiaérzete van a múlt iránt, amelybe valahol ott rekedt a lelki béke, a hit, az egymás iránti tisztelet, az adott szó becsülete, vagyis mind az, amit sohasem vetettek papírra, de általuk élt a nemzet.

Az ember vissza akar térni az élet közelébe. Oda, ahonnan kiszakította magát.

Tanyavilág

Omladozó tanya Érsemjén és Érmihályfalva határában

Tanyasi élet valamikor az 1800-as években

Hajdúsági tanya a múlt század elejéről

Egykori pusztai csárda, kármentővel

NÁDFEDELES KISFALUMBAN...

Hajdanában, amikor még az Úr szeme gyakrabban megpihent az Érmellék lakóin, nem csak a táplálékot, de a menedéket is kiharcolta nekik a földből. És termett számukra otthon sárból, fából, szalmából, illetve nádból. Így élte az itteni ember a természet rendje szerint való életét évszázadokon keresztül.

Sokan úgy gondolják, a régi idők szegény emberének nádteteje ma a gazdagok kiváltsága. Ugyanis a nádtető, adottságai révén, felveszi a versenyt a jelenlegi tetőfedő technológiákkal. Ezt mi sem bizonyítja jobban mint az, hogy már nem csak az Érmellék, valamint a Tisza vonzáskörzetében, de a Kárpát-medence más vidékein is egyre többen választják a hagyományokat idéző, műemlék jellegű lakóházak felújítását, új épületek náddal történő fedését. A tájba illő, ízlésesen kialakított tető nemcsak az ott lakók, hanem az arra járók számára is kellemes, szívmengető látványt nyújt. Ápolja a magyar kultúra hagyományait, emlékeztet ősi múltunkra, gyökereinkre.

A szegénység szimbóluma

A hatvanas-hetvenes évektől elkezdődően az Érmelléken igencsak megfogyatkoztak a régi nádfedeles házak, mert a falusiak számára a nádtető a szegénység, a maradiság jelképévé vált.

Bár a nád víztaszító és kiváló hőszigetelő tulajdonságát emberemlékezet óta ismerik, a nádazást mégis a falusi házak jellegzetességének tudják be. A 19. és a 20. század fordulóján

még jellemzően náddal fedték a tetőzetet, később azonban a cseréptető kiszorította eme természet adta csoda használatát, így manapság már alig találni zsúpfedeles épületeket. Míg néhány évszázada mindennapos volt, manapság már kuriózumnak számít az igazi, eredeti érmelléki szalma vagy nád-fedeles tetőszerkezet.

A nád reneszánsza

Az ezredforduló után új nádtetős nyaralók, lakóvillák, csárdák reneszánszát éljük. Az igényes jómódú polgár, a nosztalgizáló turista számára a nádtető az exkluzivitás szimbóluma. Pedig néhány évtizeddel ezelőtt még azt hittük a nádazásról, hogy ez a „maradi” kézművesmesterség már a kutyának sem fog kelleni. Hála Istennek kiderült, manapság egyre keresettebbek lesznek e letűnt kor mesterei. A nádtető készítésének folyamata, formája sokat változott az évszázadok folyamán, és a nádfedelek élettartama is megnőtt. Ezekről beszélgettünk olyan érmelléki idős mesterekkel, akik még ma is a jó nádtetőre esküsznek, mert „télen meleg, nyáron hűvös és jobb ízű benne a bor, a szalonna meg a házi kenyér”.

Érmelléki nádazók

Az Érmelléken a nádrengeteg igazi kincsesbánya volt az itt lakóknak. E mesterség művelői megbecsült kézműves emberek voltak. A múlt század elején még minden utcában ott sorjáztak tetőrekeik. Egész házsorokat óvott e vidék istenadta növénye a természet viszontagságaitól. Manapság Éradyban, Szalacson, valamint Gálospetriben találni még ma is élő nádazó mestereket. Tőlük tudjuk, a helyesen elkészített nádtető 30–40 évet is elbír „ráborítás” nélkül, amikor is 20 centiméter vastagságú új réteg kerül az eredeti burkolatra. A nádazó mesternek a nád minőségére, a „varrá-sokra”, valamint a tető helyes lejtésfokára kell figyelnie.

„Olyan helyeken, mint az Érmellék is, ahol több hektár nádas terül el, ma is illene nádból építkezni. A nádtető azért is jó, mert természetes a levegőzése. A nádfedelet három-négy-évente karban kell tartani, mert ha nem, könnyen kiszárad és széthullik. Utána nehezebb helyrehozni” – értenek egyet a dologban az érmelléki nádazók.

Nagy tisztesség volt!

„Az én uram, amikor még fiatalabb volt, sok nádtetőt készített” – mondja Cservid Róza néni Gálospetriből, miközben nagy tál cukrozott fánkot tesz elém a ház tornácán. „Még ma is irányítja a tőle fiatalabb mestereket. Jönnek érte és elviszik: »apu, ne is csináljon semmit, csak üljön itt és szóljon, ha nem jó« – mondják neki Józsiék. Ő meg megy velük, mert szereti a nádat.” Cservid Bálint még túl a nyolcvanon is aktív nádazó. Józsi fiának, valamint más családtagjainak is átadta a mesterséget. A környéken sok nádfedeles ház viseli a kezük nyomát. Bálint bácsiról úgy tartják, a mesterség minden csínját-bínját ismeri. „A nádazók a lécezett tető fedését a csorgó felől kezdték el. A tető hosszán, az egy sorban lerakott nádcsomókat régebben gúzzsal, később dróttal kötöttük szorosan egymás mellé. A nádazást legkevesebb ketten végeztük. A tetőn álló nádazó fektette le a nádkévéket, majd a drótot hosszú, nagyméretű vastűbe fűzve átdugta a nád között. A padlástérben álló segítője átvette, megszorította és visszatűzte kívülre. A végleges lekötés előtt nádverővel verték fel, hogy tömött és sima legyen. Nagy tisztesség volt ám nádazónak lenni!” – nosztalgiáznak az idős mesterek.

A hátulütő

„A nádtól leginkább a gyúlékonysága miatt tartottak. Manapság a nádtető épületekre, biztonsági okokból, csak akkor adnak lakhatási engedélyt, ha a nádat lángmentesítő anyaggal kezelik. Sajnos nem volt ez érvényben mindig, no meg lehetőség sem igen adódott az ilyen luxusra. Ebből szár-

maztak aztán a nagy tűzesetek, amikor utcák égtek le templomostól. Ugyanis voltak falvak – Érselénd például –, ahol hajdanában a templom is nádfedeles volt. A múlt század elején Érmihályfalván is leégett nemegyszer egy egész utcasornyi ház a nádtetőik miatt. Úgyhogy meg volt az effajta tetőnek is a hátulütője...” – révednek vissza az idős mesterei a nádnak.

Otthonillatú

Az Érmelléken ma is találni olyan nádtetőket, melyeket a múlt század közepén, vagy még korábban készítettek. Érdekes, hogy ezekben a házakban általában még ma is idős emberek élnek, valamennyien természetes környezetben. Ha arról kérdezem őket, milyen ízű a kenyér, a szőlő vagy a füstölt szalonna a fehérre meszelt, tapasztott falú, nádfedeles lakban, a válasz mindig egyértelmű: otthonillatú. A templomtornyoknak, a nádfedeles lakoknak mindig hazatérítő erejük volt. Jó lenne sok-sok templomot, s nádfedeles házat építeni Erdély-szerte...

Ma is álló nádfedeles ház Értarcsán

A nádfedte gálospetri tájház

Kiskereki dísze

Tipikus érmelléki idill Érkeserűben

Érsemjénben is vannak még nádtetők

**Egy kuriózum 1910-ből: az érmihályfalvi Nagy-Derik utca,
mely nem sokkal később leégett**

Székelyhídi emlék a múlt századból

AKIK A BETYÁRBÚJTATÓ NÁDASBÓL IS MEGÉLTEK

Az Érmellék legendás lápvidékén fellelhető növényekből a mocsári ember évszázadok óta készít használati tárgyakat magának. Még feje fölé a tetőt is e táj egyik jellegzetes kincséből építette, hisz hol lelhető még manapság is annyi náddal fedett épület, mint ezen a vidéken?

Az elmúlt századok során a gyékény, a vessző, a nád, a sás, a cirok, a háncs, a szalma, mind az érmelléki ember munkaeszközei, valamint megélhetési forrásai voltak. Egy múlt századi alföldi, illetve érmelléki leírásból kiderül, hogyan folyt az akkori emberek élete a lápon. Eszerint télen a szegény ember, midőn leesett a hó, elővette a nádvágóját meg a szánkót, lement a rétre, vágott néhány kéve gyékényt, sást, a gyékényből szakajtókosarat, tyúkbortót, élesztőszárítót kötött, gyékénykötelet, ponyvát font, a sásból meg sásszéket készített. Mindezeket felvitte a vásárra, ahol jó pénzért eladta. Olyan településeken, ahol a lakosság nagyobbik fele zsellérsorban élt, és a kegyes lápvidék lehetővé tette a fenti mesterségek üzését, ez a kereset-kiegészítő foglalkozás idővel háziiparrá fejlődött. Azokat a gyékényfonókat, kosárkötőket, akik nem csak télen, de az év nagyobbik részében is készítettek eladásra használati tárgyakat, háziiparosokként emlegették.

Szalacs a hazája

Fazakas Károly szalacsi származású gyékényfonóval először tavaly őszön találkoztunk, az érmihályfalvi Dióverő

„Szíp Napok” hagyományőrző fesztivál alkalmával. A nyolcvanöt éves mester éppen a gyékényszékfonás technikáját szemléltette a helytörténeti múzeum udvarán kíváncsiszkodóknak. Károly bácsi elmondta, ez a mesterség biztosította már a múlt század elején is családja betevőjét. Szalacson minden második-harmadik ember úzte annak idején valamilyen szinten, vagy valamilyen formában ezt a mesterséget. Mai napig Szalacs ennek a hazája. Idős kora ellenére testvére is fonja még az ágyakat, székeket. Egyébként – mint mondja – a mocsár és a lúp nem istenverése, mint tartották. „Táplált az sokat bennünket, nem csak munkalehetőséget nyújtott, de csikászni is jól lehetett abban. Még ma is a lúp után él a mi családunk” – fűzte hozzá az idős mester.

A háziiparos

Károly bácsit felkerestem otthonában is, ahol éppen egy szék fonatát javította. Mindjárt mesélni is kezdi, mennyi időt vesz igénybe egy szék újrafonása. Nem olyan ördögös dolog ez – mondja.

Öreg ujjai még mindig meglehetősen könnyen engedelmeskednek a babramunkának. Az eredmény viszont félórán belül már szemmel látható, a szék kezd új formát ölteni. A nádasok ismerője szakértelemmel fűzi a sodort szárított szálakat egymás mellé. A kidolgozott kezek alatt andalító hangja van a zörgő, száraz növénynek. Közben mesél: „Ennek a növénynek sok fajtája van. Attól függ, az ember mit akar készíteni belőle. Van a rizsgyékény, annak van a legszélesebb levele. Van egy közepes, meg egy keskeny levelű is. A gyékényágyakat inkább a széles levelűből fontuk. Ezek olyan heverőfélék voltak, inkább a tornácokon tartották, de a házban is volt annak haszna, jól lehetett rajta pihenni. A keskenyebb fajta gyékényből készülnek a székek, vagy az igényesebb használati eszközök, mint a kasiták (gyékénykossarak), a szakajtókossarak vagy a piaci füles szatyrok az aszszonynépnek. De gondos munkával még falvédőt is lehet

belőle fogni. Régen találékonynak kellett lenni, mert nem volt az embereknek városi portékákra valójuk. A természet eltarította a szegény embert. Manapság tán túl sem élné ez a mai nyivásztá (élhetetlen, elkényszeredett) nemzedék, ha kikényszerülne a mocsár mellé, mint annak idején a szalacsi nagyapám, vagy a dédapám, akik a betyárbújtató nádasból is megéltek.”

A gyékény

Ez az ősrégi szavunk tán egyidős velünk, magyarokkal. Nyelvészek szerint a török nyelvben keresendő az eredete. A gyékénynek tizenöt fajtáját tart számon a növénytan tudománya. Melyiknek milyen a minősége, az érmelléki szövő-fonó mesterek mind tisztában vannak vele. Károly bácsi még mesél néhány érdekességet erről a csodanövényről. Azt is megtudjuk, hogy a gyékényfonással általában férfiak foglalkoztak. A földön vagy gyalogszéken (kisszék) ülve, a készítményt a lábuk közé fogva dolgoztak. Szerszámuk mindössze egy fanyelű tű és egy bicska volt, némelyikük bőrből varrt gyűrűt használtak a hurkába tekert gyékénylevelek összefogására. „Vegyük példának a gyékényszakajtó készítését, amit a keskenyebb levelűből fonnak. Ennek a külső leveleiből, vagyis a suskájából kerül ki a szakajtó megsodort anyaga. A varrószálat a gyékény finomabb belső levele, vagyis annak a béle adja. A szakajtókötő a sodort gyékényszálakat megsodorja, és a varrószállal sűrűn körbevarrja. Ezt folytatva előbb a szakajtó fekeke, majd körkörösen haladva az oldala készül el. Majd fogni kell neki egy peremet is, hogy ki ne bomoljon” – magyarázza tudása csínja-bínját nagy műértelemmel a mester. Majd meg is mutat egy készterméket, amit egy polcra emel le a kedvemért. Ezt a fül nélküli kosarat – mint mondja – egykoron a kenyértészta kelesztésére használták. Manapság már nincs keletje. Legfeljebb tengerit hántanak bele a jószágoknak – legyint Karcsi bácsi.

Kihalófélben

A gyékényfonás vagy akár a vele rokon vesszőkosár-készítés, szalmából vagy kukoricacsuhéból való szövés-fonás mestersége lassan kihal az Érmelléken. Néhány kiszolgált mester még manapság is vallatja a lápot a jó gyékényágyanak valóért, a jó „ficfavesszőért”, a tetőre valóért, a tarlót, illetve tengeriföldeket, tarlókat szalmáért, fehér csuhéért. De mint az lenni szokott, velük kihal a mesterség is. „A fiataloknak már derogál a kétkezi munka, nem érdekli őket sem a gyékényfonás. Pedig mintha divatot csináltak vón’ belőle manapság. Még Magyarországról is készíttetnek velem mindenféle használati tárgyat. A szék a legkelendőbb portéka. A faszerkezetét is én állítom össze. Igaz, nem valami jó asztalos munka, de jól meg van az faragva. Szalacson már csak a testvérem, Imre fonja a gyékényt. Itt, Mihályfalván 1952 óta meg én.”

Csak a tájházak őrzik

Az Érmelléken egyre több tájház van kialakulóban. Lassan az errevalósi emberekben tudatosul, mennyi értéket rejt magába ez a tájegység. A lápok, mocsarak csodanövényeiből készült tárgyakat ezek mentik el az utókor számára. Lelkes gyűjtők és népszerűsítők is akadnak, akiknek a falusi hagyaték legalább akkora érték, mint a hajdan volt főúri szalonok antik bútordarabjai. E tájházakban, míg érezni a régi megsárgult szakajtók kovász illatát, a gyékényágyakon és székeken őseink veritékszagát, addig tudjuk hova tartozunk. Fazakas Károly családja soha nem szakadt ki innen. Szamadó Ernő módjára, egyek voltak a „sajátos fényű” lópvidékkel.

Kéri Gáspár gyűjteményéből való székek, ágyak

A KENYÉR ÉS A BOR HÁZAI

E me Istentől való éteknek és itálnak, amíg az ember asztalára kerül, hosszú utat kell megtennie. Sok verítékcseppnek kell ékesítenie a gondos gazda homlokát, amíg a mag a magtárig, a szőlőfürt a pincéig eljut. S az áldott föld és víz szentelte kenyérből, borból hálával kell jutnia az Úr asztalára is, ahhoz, hogy onnan újra áldásként hullhasson vissza az istenadta földbe.

Az Érmelléken sok apró település van, ahol a lakosság száma már el sem éri, vagy alig haladja meg az ezer lelket. A problémák szinte ugyanazok mindegyikben. A falu elöregedett, nincs munkahely, a fiatalok elköltöznek oda, ahol szükség van a munkáskézre. Vannak települések, amelyek az évszázadok során kihaltak vagy majdnem teljesen elnéptelenedtek. Ilyen például Asszonyvására vagy Hegyközszentmiklós is.

Manapság, akik féltik a hagyományos falusi élet szépségeit, múltjának gazdagságát, sokszor aggódva figyelik az elnéptelenedésre hajlamos érmelléki kistelepülések sorsának alakulását. Hiába a jól végiggondolt fejlesztési elképzelés, az utóbbiakban sokszor negyedszázadig sem történik, változik semmi.

Aztán jön néha egy-egy ember, akinek más az értékrendje, más dolgokat tart fontosnak, s nem a szokványos megoldási módok, szokások járnak a fejében. Sőt, nem is az örökzöld problémákon akar változtatni. Az ilyen megszállottak leltárt készítenek a múltból, mentik, konzerválják az Érmellék épített örökségét, történelmi-néprajzi hagyatékát.

Önzetlenül, ahogy a lehetőségek engedik.

Számvetés a múlttal

Nem egyszer írtunk már az Érmellék régi 150–200 éves pincesorairól, amelyek majd minden kisaluban fellelhetőek. Említettük az albisi, szinte egyedülálló pajtasort, Székelyhíd magtárkolosszusát, az érkörtvélyesi Tóth család borházát, Gálospetri magtárait, valamint a Körtvélyes és Mihályfalva határában magasodó Gorvai-féle óriási gazdasági épületet is, amelynek történetéről nagyon keveset tudnak mindkét településen. Kőbölkútnak is van két hatalmas hasonló pajtája, gabonatórolója. Az egyik a Bónis-kúria tartozéka, amelyről feljegyeztetett az alábbi történet: az 1848-as esztendő utolsó kétségbeesett lépéseként, amikor az Országgyűlést áthelyezték Debrecenbe, Bónis Sámuel képviselőt azzal bízták meg, hogy a Szent Koronát biztonságosan Debrecenbe szállítsa. Elővigyázatosságból Szolnokról először Érkőbölkútra vitték a nemzet eme szent ereklyéjét. Itt töltött egy éjszakát Bónis László kúriáján, ahol a pajtában el is ásták arra az éjszakára. Ez a pajta ma is áll, bár teteje már igencsak viharverte állapotban van.

A másik felől azonban hiába érdeklődtünk, keletkezéséről nem sokat tudtunk meg a helybéliektől.

Leltározók

Majd minden érmelléki településen akad egy-egy ember vagy család, aki a múlt bűvöletében él. Nemrégiben írtunk az érkörtvélyesi múzeumalapító Tóth családról, a gálospetri születésű Kéri Gáspárról, aki szülőfalujában létrehozta a tájházat, aki számba vette a vidék pince- és pajtasorait és gondoskodik megmentésükről. Az érsemjéni Csorba család múzeum- és emlékház-teremtő törekvése is közismert, a székelyhídi Wilhelm Sándor és családja pedig az egész lappvilágra jellemző néprajzi gyűjteményt hozott létre, de még lehetne sorolni az érmelléki múlt „kármentőit”. Mint említettük, a körtvélyesi Tóthék portáján van egy igazi múlt század

eleji kuriózum is. A kúriaszerű ház mellett egy olyan 1936-ban épült borház található, amelynek csodájára jár az egész környék. A ma is rendeltetészerű gazdasági épületet ámulatba ejtő gondossággal és muníciózus tervezéssel vitelezte ki Kovács Gyula, egykori helybéli szőlő- és földes gazda, Tóth Tünde nagyapja.

Megadták a módját

Csűrök, istállók, magtárak, borházak, pincék, pajták. Ezek mind-mind a régi érmelléki gazdasági épületek lajstromát gyarapítják. Zömében elhanyagoltan, roskadozva, porladozva várják a dicsőségesebb jövőt. A régi gazdaemberek még ezek stílusának is megadták a módját. Annyi odafigyeléssel építettek meg egy-egy pincét, borházat, magtárat, hogy manapság lakóházak nincsenek olyan akkurátusan megtervezve, megépítve. A Tóth-portán ritkaságszámba menően karban van tartva a patinás borház, mely akkora méretű, hogy tetőtere gabonátárolásra is szolgál, mind a mai napig. Alatta 20 méteres pince húzódik, amelyet ma is használ a család. A középső szint volt a présház. Innen, egy csövön engedték le a mustot, egyenesen a hordókba. Minden zegzugnak meg volt a gyakorlati rendeltetése. Még a feljáró alatti aknának is, ahová a törköt (szőlőhéj) gyűjtötték.

Életmentő „élet”

Tóthné Kovács Tünde mesélte, hogy a második világháború idején a család és a szomszédok a borház pincéjében találtak menedéket, ha közel volt a front. Egyik alkalommal bombatalálat érte a tetejét. A tetőszerkezetet megrongálta ugyan, de a becsapódás képtelen volt a falakban kárt tenni, olyan erős kötőanyagot használtak annak építésekor. A borház padlásán felhalmozott gabona pedig oly mértékben fogta fel a becsapódás erejét, hogy nem tudott kárt tenni a padlásszerkezet-

ben, így az emberéletben sem. Mondhatni az életet adó búza, gabona, életet mentett.

Magtárak

Gálospetriben két jelentősebb magtár is számkivetetten várja a csodát. Az egyik a Fráter Vince által emelt bástyás kúriához tartozik. Mindkettőt az 1860-as években építtette egykori gazdája. A magtár jogi tulajdona még tisztázatlan, bár sem az utóbbiért, sem a kúriáért nem nyújtott be senki visszaigénylési kérelmet. A magtár épületét, a másik Fráterlakhhoz hasonlóan – ezt Tibor és István építtették 1896-ban –, a dévai Szent Ferenc Alapítvány szeretné restaurálni és működtetni, a már meglévő gyermekotthonhoz csatolva azt.

Dráveczky Gyula 1846-ban épült kúriája már csak romhalmaz. Mellette is van egy szép gazdasági épület, amely egykoron hozzátartozott. Székelyhíd központjában magasodó kolosszális magtár egykoron a helyi Stubenberg-kastély tartozéka volt. Az 1989-es változásokat követően kótyavetyélte el az önkormányzat, azóta földem nélkül vár sorsára, akár a mihályfalvi Gorvai-magtár. Ezeknek az épületeknek nem volt szerencsájük egy másfajta értékrendbeli emberhez.

A Stubenberg-féle földem nélküli magtár Székelyhídon

Ez a gazdasági épület is Gálospetri hagyatéka, történetét nem ismerjük

A Dráveczkyek magtára Gálospetriben

Az 1936-ban épült érkörtvélyesi borház

„FALU VÉGÉN KURTA KOCSMA...”

Kocsmák mindig voltak – mondták nagyapáink is, amikor életük párja még azt is szidta, aki kitalálta azokat. Főleg olyankor, amikor egyik-másik korhelyebb családfőt a szekérderekben vitt haza a lova. S hogy az ivók igen közkedveltek voltak az Érmelléken is, mi sem bizonyítja jobban, hogy se szerük, se számuk nem volt e vidéken.

A kocsmákkal még a néprajzkutatók is foglalkoztak. A falu vagy város belterületén levő italkimérőként határozzák meg. Ám még mielőtt valaki is azt gondolhatná, hogy kocsmát bárki fenntarthatott volna, nagyon téved. Kocsmajog kellett ahhoz.

Néprajzi meghatározás szerint nevezték még korcsmának, kocsmaháznak is. Ezek között is létezett ám különbség, ugyanis voltak időszakos és állandó kocsmák. Időszakosak voltak a kántorkocsmák vagy fertálykocsmák, ahol Szent Mihály-napjától karácsonyig, illetve újesztendőig mértek bort.

Állandó kocsmák voltak a földesurat egész éven át megillető italmérések. Ilyenek voltak a hidaknál, vámoknál működő ivók, illetve a városi közösségek által fenntartott bormérések. Tekintettel eme „iparág” nagy jövedelmezőségére, az állandó kocsmák nagy részét mindenkor házi kezelésben tartották, ahol fizetett alkalmazott mérte a földesúr vagy a város borát. Az ilyen kocsmát csapnak, csapszéknek, csapháznak nevezték.

Az engedély nélkül csak a kurta kocsmák működtek. Valamennyi ivó fő jellegzetessége a fogadókkal, csárdákkal szemben, hogy semmiféle ételt, sőt még kenyeret sem volt szabad árusítani bennük.

Berendezés és kármentő

Berendezéseikről a korábbi századokból igen kevés adat maradt fenn az utókorra. A 16–17. században a pincék fölé emelt, többnyire egyetlen helyiségből álló szalma- vagy zsindeletetős épületek voltak. Ezeket Erdélyben és az Alföldön korcsmálló pincéknek nevezték. A későbbi századokban nyárára zöldleveles színeket építettek melléjük, így a szabadban folyt a bormérés. A nagyobb városokban a kocsmá többnyire a városházán működött – még Debrecenben is –, a többi pedig a jelentősebb forgalmi pontokon, vásártereken, piactereken. A bormérést monopolizáló városok gyakran fogadóval egybeépített ivókat tartottak fenn. A 18. századtól a népességgel egyenes arányban a kocsmák száma is megnövekedett. Az Alföldön volt olyan város, ahol százötven kocsmá is üzemelt.

Az ivószoba felszereléséhez tartozott egy hosszú, kecskelábú asztal, hozzávaló támla nélküli lócékkel vagy padokkal, almárium, amelyben az ivóedényeket tartották. A bormérő asztalt lécekből álló rács, a kármentő kerítette el az egyik sarokban. Itt tartották a törékeny holmit, a mérés alatt levő bort, s ha dulakodás támadt a kocsmában, a kocsmáros ide menekült, magára húzva a kármentő ajtaját. Innen nyílt a bejárás a konyhába is. A kocsmákban használt űrmértékek a köből, akó, pint, meszely, icce voltak.

„Kiskereki betyár csárda...”

A Székelyhíd felől közelítők talán nem is tudják, hogy az Érmellék egyik leghírhedtebb ivója éppen a kiskereki bekötőúton állt. Az alföldi betyárvilág egyik legendás történetét megörökítő nóta tárgya, hajdanában igen közkedvelt betyármenedék volt. Ez a csárda éppen jó helyen vert tanyát. A pincesorok kifogyhatatlan nedűje, s nem utolsó sorban a közeli szőlődombok vonulata, nádak-berkek ága-boga, mindig jól jött a bujdosófélének. A mocsár meg ellátta élelemmel, ha

sokáig portyáztak a csendőrök a vidéken. Ám a kereki csárdától egy lóugratásnyira is voltak híres ivók. Székelyhídon, a Létavértes (Magyarország) felé vezető úton is állt egy betyártanya. Idős emberek szerint éppen azon a helyen, ahol az érseléndi bekötőút található. A keresztúti ivók mindig közkedveltek voltak. Még a lókupeceknek is, hisz hamar kerekket lehetett oldani, ha a kakastollasok megjelentek a látathatáron.

Székelyhídon a mai állomás utcáján is üzemelt egy híres kocsmá, arról még a mai napig is legendákat mesélnek a helybeliek. A másik híres vendégfogadó a városközpontban virágzott, ám azt nem szerette a betyársereg, mert nagyon szem előtt volt. Annál inkább mulatták itt az időt a kalandorok, átutazók, sőt még 1843 novemberében maga Petőfi Sándor is igénybe vette annak vendégszeretetét. A híres fogadó a mai Ady Endre Művelődési Központ helyén állt.

„Itt állj meg, ha tudsz!”

Érmihályfalván is évszázadokon át „áldották” az aszszonyok az ivókat. Volt is belőlük szépszámmal. Mivel a kisváros vásártartási joggal rendelkezett, sok áldomást kellett itt inni. Jósággra, termésre, egyéb vásárfiára. Csütörtöki napokon, amikor vége volt a heti vásárnak, az ivók előtt glédában álltak az abroncsozott fakerekű szekerek. Néha mire hazaért kiki a maga falujába, alig maradt a vásárpénzből konyhára való. Ilyenkor került kutyaszorítóba a férfiember, míg töredelmesen be nem vallotta, hogy éppen a Sárga kancában, vagy Zöld kecskében úszott el a boci ára. Ezt követően még a kocsmáros sem úszta meg a nyelves fehérnép vizitjét.

A Kispipának meg a Nagypipának is nagy volt ám a látogatottsága Mihályfalván. Azonban a morgóbeli Kovácskocsmá volt a legnépszerűbb, ugyanis ott hurkaestéket is rendeztek hétféteken. Persze egyik sem ért véget egy kis csetepaté nélkül. Utóbbiak az érmelléki férfiemberek között legtöbbször a szépasszonyok miatt zajlottak.

Az „adok-kapok” általában a kocsmáros kárára ment, főleg ha nem volt elég előrelátó „kármentő” dolgában.

A második bécsi döntés után a magyarországi Bagamérből, illetve Nyírábrányból is jöttek vásárfiáért Mihályfalvára, vagy átruccantak az Érmellék innenső fertályáról is a túloldalira, egy kis jó üzlet, vásár reményében. A debreceni piac volt a leglátogatottabb, de voltak közelebbiek is. A múlt század közepén sokan meséltek egy – Itt állj meg, ha tudsz! – híres kocsmáról, amely útba esett jövet-menet a debreceni úton, így nagy volt annak az ázsiója az érmelléki vásárosok között. Annál is inkább, mivel betéréskor még megállt ott az Ér menti emberfia, szekeres gazda, de kijövetelkor, már igencsak elkelt neki a biztatás, így a vásárosok, na meg az ivó cimborák felsegítették a szekérderékba. Ott aztán kipihenhette ivóbeli „fáradalmait”, de jobb esetben estére megállt vele a ló a portája kapujában.

„Fényes” idők

Ki ne emlékezne Érmihályfalván a Fényes nevű vendéglőre és annak egykori kerthelyiségére, amelyre évszázados ecetfák borítottak árnyékot. Idős emberek, akik még a múlt század első felében születtek, emlékeznek rá, hogy már akkor is vendégváró rendeltetése volt, amikor megépült. Később vegyeskereskedésként szolgálta a várost. A második világháború idején bombatalálat érte a tetejét, de újrafödémeyték és az államosítást követően nemsokára úgy vonult be a helybeliek emlékezetébe, mint a legendás Fényes vendéglő. A szép történetű „restit” több nemzedék is szívébe zárta. Ha valaki elmegey a mihályfalvi városháza előtt – most ez a rendeltetése – még hallani véli Virág Ödönék muzsikáját az egykori kerthelyiségbeli filagóriából. De ez már egy másik korszak másik története.

(A mihályfalvi régi felvételeket az Érmellék 2009 Fotóklub archívumában találtuk.)

A „Fényes” a múlt század elején – balról –, ma városháza

A dihenesi – külvárosi negyed
Érmihályfalván –
Gábor Antal-féle kurta kocsmá

...és gazdája

A kiskereki csárda állítólagos helye

A székelyhídi híres fogadó, ahol Petőfi is megszállt

A székelyhídi Kossuth-szálló és ivó

Tóth Lajos vegyeskereskedése és ivója Trianon után Székelyhídon

A JEGYKENDŐTŐL A SZÖVŐSZÉKIG

Mint arról már említést tettünk, az elmúlt esztendőkből az Érmelléken és a Partiumban egyre inkább teret nyertek a múltmentő törekvések. Lassan kezdenek körvonalazódni az esélyek, a lehetőségek, amelyeket szűkebb pátriánk felbecsülhetetlen néprajzi, történelmi és építészeti hagyatékaik biztosítanak az oly sokat emlegetett faluturizmus kialakításához.

Az Érmelléken az utóbbi évtizedekben nem egy faluban alapítottak tájházat, falumúzeumot, emlékházakat. Vannak megszállott emberek – egyre többen –, akik egész életüket rászánták szűkebb környezetük több száz éves hagyatékának összegyűjtésére, nem sajnálva rá az energiát, az időt, az anyagiakat. Mint említettük, így jött létre Kéri Gáspár gálospetri tájháza, az érsemjéni, illetve az érmihályfalvi emlékházak (utóbbi kettő létrejöttében Csorba Sándor történésznek volt igen nagy szerepe) és nem utolsósorban Érkörtvélyes múltjának tárháza, amely Tóth Imre és Tóth Tünde keze nyomát viseli. A házaspár több mint huszonöt éves gyűjtőmunkája fekszik a 2007-ben megnyitott falumúzeumban, amelynek, mint mesélték, van egy „őse” is, amely mind a mai napig szinte egy második múzeumként van számon tartva a házaspár saját portáján.

Tóthék

A nyugdíjas házaspár az érmellékiekre jellemző nyíltsággal és vendégszeretettel fogad. Amint leültenek, már zúdul is a rengeteg történet, vidámak és szomorkásabbak, olyanok is, amelyeknek az idő már lemorzsolta az élüket – így csak a

humoros oldalát élvezzük –, illetve újkeletűek is, amelyek a mindennapok apró kis tüskéit számolják kupacba. Tóth Imre iskolaigazgató volt a faluban, megbecsült személyiség, nincs körtvélyesi ember, akit ne ismerne, hasonlóan neje is, Tünde, aki tősgyökeres körtvélyesi nagygazda családból származik. A történelmi hagyatéknak nagy része az asszony Kovács felmenőinek birtokában volt. A porta és a ház is, ahol a mai napig lakik a család, a nagyszülők, azaz Kovács Gyula és Julianna szerzeménye. A kúria, valamint az udvaron található kuriózum számba menő gazdasági épületek, egy ritka patinás borház, alatta a húszméteres pincével is a nagyapa gazdaszellemezt dicséri. Még az udvar is a K. GY. monogramot viselő téglákkal van kirakva, melyek a helyi egykori tégláégető gödörben készültek. A Tóth-porta egyben raktára is a negyedszázadon keresztül összegyűjtött, kizárólagosan Érkörtvélyesre jellemző néprajzi, valamint egyéb, más jellegű „mesélő” hagyatéknak.

A falumúzeum

2006-ban az egyik augusztusi dinnyefesztivál alkalmából Tóthék eldöntötték, hogy a kúria egyik melléképületében berendeznek egy tájházat, régi száz-százötven éves használati tárgyakkól, munkaeszközökből. A gondolatot tett követte, és mint mesélik, akkora volt a sikere a kemencében sült pogácsával és a jó homoki borral fűszerezett látványosságnak, hogy az akkori megyei politikusok anyagi segítséget is ígértek egy önálló múzeum létrehozására. Már ott helyben eldőlt annak helye is, hisz a főutcán omladozó régi, stílusos parasztházat már évek óta nem lakta senki. Gazdája nem volt, annyit tudtak róla, hogy valamikor az 1865-ös években épülhetett. A kommunista rendszer idején posta, könyvtár, de még rendőrség is működött benne. Kovács Zoltán polgármester akkor ott helyben fel is ajánlotta az épületet, bár annak állapotja igen elkészerítő látvány volt. A beígért megyei segítségben nem igen bízott senki, ám a következő év elejére

megjött a 90 ezer lejes támogatás. Így Tóthék nagy reményekkel láttak munkához.

Faragott tornác, búbos kemence

Tóth Imre elmondása szerint a legnagyobb gondot az eredeti fafaragások visszaállítása, valamint a kemencerakás jelentette. Feljárta a falut és lefényképezett minden olyan faragott mintát, amely a körtvélyesi parasztházra volt jellemző. Talált egy helybéli asztalosmestert is, Kiss Szabolcs személyében, aki elvállalta azokat a remek tulipánmintás faragások restaurálását, amelyek a tornác felső részét díszítik. A mihályfalvi Széll Sándor kályhásmester pedig sok rábeszélésre hozzálátott a kemencerakáshoz is. Bár nehezen állt össze a mostani formája, de végül is elkészült, és ami a legfontosabb, nem csak múzeumi rendeltetése van, de működőképes is. Régi parasztházakról lecserélt százéves ajtókat, ablakokat is megvették és a már menthetetlen régiek helyére így kerültek beépítésre Körtvélyes egykori patinás nyílászárói. A múzeum négy helyiségének mindegyike igen gondos odafigyeléssel van berendezve. Mindenütt látszik a szakértelem és a gondos kéz nyoma, de a külcsín is az igényes munka monogramja.

A béke és nyugalom szentélye

A tisztaszobában akkora béke és nyugalom tölti el a látogatót, mintha egy szentélybe lépne. Ám ez a békés, nyugodt múlt szentélye. Akkoriban is volt a világon baj és bánat, de az emberek hittel és megbékélve tudták nyugalomra hajtani fejüket, a szebb reggel reményében. Ebben a békességes szobában itt van a Kovács nagymama jegykendője, eljegyzési ruhájának deréköve, régi fotográfiák, sifonok, vagyont érő faragott ágyak és a sokat látott függőlámpa. A Kovács nagypapa nagy fekete esernyője még ma is szuperál, a gyönyörű fehér keményített egykori asszonyi réklik és a „Nem én lettem

hűtlen hozzád” hímzéses habselyem csipkés, legénynek készült zsebkendő, a számtalan békéltető, léleknyugtató régi csecsebecse, használati tárgy, mind-mind élettörténeteket takarnak. A konyhában az asztal körül a gyékényszék nagyságuk, és rendjük szerint mutatják a családi hierarchiát. A „gondolkodó szék” az asztalfőn foglal helyet és Tóth Tünde szerint abban hányta-vetette meg a gazda másnapi teendőit, a jövővel együtt. A százéves almárium és stelázsi, mintha életre kelne és régi porcelán edényeiből ontani kezdené az egykori ételek ízét, illatát. A mintegy hetvenéves csikóspór – egy érvasadi bádogosmester keze munkáját dicséri – képzetbeli melege belengi a konyhát és a tarkedlisütő, mák- és kávédaráló, szűrők, sziták illata száll. Egy másik helyiségben a ma is működő szövőszék zakatolja a régi körtvélyesi asszonyok vászonkendőkbe szőtt álmait, majd átlépve egy újabb küszöböt, a gazdaember minden segítő eszköze, munkaszerszáma fellelhető. Minden darab példás rendben. Mintha arra várna valamennyi, hogy használatba vegyék őket, még egyszer, utoljára.

Ami a szívhez közel áll

Tóth Imre egykori iskolaigazgató egy olyan múzeumról is álmodik, amelyik az oktatással kapcsolatos használati tárgyakat is felölelné. Már lerakta ennek is az alapjait egy félre-eső ötödik helyiségben, amely eredetileg a raktározott tárgyaknak lett szánva. Megmutatja ezt a szobát is. „Ezeket a tárgyakat az iskola padlásáról és pincéből mentettem át” – mutat a hatvan-hetven éves padokra, tintatartókra, pennákra. De van itt olvasókönyv is a húszas évekből, valamint helyi iskolatörténeti dokumentumok is fellelhetőek.

A múzeum emlékkönyvében rengeteg bejegyzés árulkodik a méltatásról. Nemrégiben a kiállított tárgyak állagát megőrizendő, a helyi önkormányzat a gázfűtést is bevezette az épületbe.

Érkörtvélyesen él a múlt. Meg lehet nézni bármikor.

A falumúzeum

A Tóth család

A Kovács nagyszülők

Működő szövőszék

Női fehérneműk a múlt század elejéről

Sulykoló 1901-ből

A konyha

A kemence. Az érmihályfalvi Széll Sándor munkája

RÉGI TÖRTÉNETEK LÁMPAFÉNYBEN A MÚLT SZÁZAD DEREKÁRÓL

A hatvanas évek végén, majd minden decemberi reggelen disznóvisításra ébredt az érmelléki gyermekserег aprajánagyja. A férfiemberök körében már virradatkor körbejárta a szilvórium. Az asszonyok is dolguk után néztek, rakták a jó venyige tüzekeket a konyhán. Jött a karácsony, de az óesztendőt is ünnepi asztallal, tisztességgel kellett búcsúztatni.

A mihályfalvi Kis utcát szegényebb és módosabb emberek lakták. A téli esték egyformán hosszúak voltak valamennyiüknek, ezért alkonyatkor a jószágetetés után, a jó szomszédok átbállagtak egymáshoz egy kis jó ízes beszélgetésre, borozgatásra. Ha már megülték a disznótort is, annál inkább. Jó fűszeres kocsonya, füstölt kolbász bőven akadt minden háznál, a szűzdohány is ott lógott az ajtófélfára akasztva a tűzhely közelében, nem hibázott hát semmi, hogy elkezdődjön az esti terefere.

Csőröge

Óesztendő estéjén hol Tordáéknál, hol Kovácséknál, gyűltek össze a férfiak egy kis pipaszóra, az asszonyok egy kis beszélgetésre. A „nagyházban” meggyújtották a mestergerendán függő tejüvegű láncos lámpát, előkerült a nagy zománcos tál a csőrögével és a sötét fényű otelló bor is ott illatozott az asztalon. Hiába volt „úrjobb” sütemény is – mákos patkó, vaníliás vagy diós kifli, a „kótt” tésztaféle volt a

kedvenc. A tepertős pogácsa is ott púposodott a fehér cakkos tányéron, illata betöltötte a tisztaszobát. Torda Jani bácsi a csőrögére esküdött, az „idesanyáméra”, mint ahogy az ilyenkor lenni szokott, de a réteges tepertős pogácsa is fogyott becsülettel. Kovács Sanyi bácsi pedig többször is térült-fordult a kancsóval a pincébe, s a csőröge édeskés illata utána lopózkodott, mint Mariska néni rosszálló pillantása.

Régi történetek

Ilyenkor sorba vették a régi történeteket, babonákat, szokásokat, még a szellemjárást is. Jani bácsi, aki túl volt már a hetvenen, katonatörténeteket mesélgetett legszívesebben, de ezek mellett előjöttek a fiatalkori pajzánságok is, mi több, a babonás rémtörténeteket is aprólékosan leírta a hallgatóságának. Néha annyira aprólékosan, hogy az „ágyfűben” kuporgó gyerekhad nem tudott volna később elaludni a rémülettől. Olyankor „áldották” is az öreget a fiatalasszonyok, hogy a vén bolond Jani már megint rájuk hozta a „happárét” a gyermekekre. Amire az csak jókat nevetett és nyomott egy-egy barackot még a nagylány fejére is, akinek váltig ajánlotta, főzzön már egy kis jó lekváros gombócot, oszt’ tegye bele a kérők nevét egy-egy papír cetlin. Majd megnézik ki lesz a boldog jövendőbeli. De Jani bácsit a gombóc jobban érdekelte, mint a nagylány jövendőbelije, annál is inkább, hogy arra is csúszott leginkább a bor.

A „föld kutyája”

Jani bácsi egyik emlékezetes története a föld kutyájáról szólt. Fialat legényember lévén eljárt udvarolni leendő hitvesének, Irénkének, amikor óév estéjén hazafelé menet fürge árnyék sietett a lába mellett, lépést tartva vele. De nem az ő árnyéka volt ám, tévedés ne essék. A föld kutyája kísérte hazáig. A hallgatóság megrökönyödését látva, még meg is

toldotta: „Le is ült az a kapuba és ott várt, amíg az éjféli harangszó meg nem szólalt. Akkor, hogy rátértünk az új-esztendőre, köddé vált, mintha ott se lett vón.” A kancsó közben körbejárt, hogy egy kis bátorságra kapjanak, de megint csak le kellett volna menni a pincébe. De Sanyi bácsi, akin eddig Doberdó sem fogott ki, mintha nehezebben kászálódott volna ki az asztal mögül. A föld kutyájával senki se tudhatja... Ott ülhet az a pincegádor előtt is.

Harangszó és lámpaoltás

Késő volt már, elfogyott a csőröge, a gombóc, Gizi, a nagylány is megtudta az első felszínre bukó lekváros labdac papírfecnijéből, ki lesz élete párja. A lámpa is sercegett már a csendtől, amikor megszólalt az éjféli harangszó. Ilyenkor srófolták egyet a lámpán és kimentek meghallgatni, mint választja el az óévet az újtól. Visszatérvén a nagyházba a bekecsért és a kucsmáért, Jani bácsinak még mindig volt a tarsolyába valami, amin kimulathatta magát: „Uccu komám, nézd csak meg az árnyékodat, látod-e? Mert ha nem, jövőre egyedül iszom az otelló bort” – és nagyot nevetett élete párja, Irénke néni rosszalló tekintetén.

Kifelé menet a fagyott föld még sokáig visszaverte keményszárú csizmájának kopogását a csendes éjszakában. A Kis utca csendjére csak egy-egy kutyaugatás licitált rá, biztosítva gazdáját hűségéről. Nem úgy, mint a „föld kutyája”.

„Tisztaszoba” Gálospetriben

Érkörtvélyesi régi lámpa

Érkörtvélyesi „nagyház”

Érmihályfalvi paraszti konyha

Az érsemjéni Kazinczy-Fráter-Csiha-emplékház

Kiskereki pince

TARLÓRÓL FÚJ A SZÉL...

A múlt század első évtizedeiben, amikor még a nyarak simogató sárgás fényűek voltak, ifjaktól és idősektől tarkállott a határ. Egy ilyen nyári délutánon éppen az utolsókat pöfögte az arató-, valamint a cséplőgép, szegre kerültek a sarlók, a kaszák, kisimultak a homlokbarázdák, alábbhagyott sajogni a tenyér. Aratás vége volt.

Ilyenkor, augusztus elején mondogatták mindig a régi öregek: „Most már tarlóról fúj a szél...” Am jöhetett az aratóbál!

Az egyik legnevezetesebb vidéki multság az aratás befejezéséhez kötődött. Az aratóbálok voltak az Érmellék egyik leghíresebb táncmultságai.

Falvakban a bálozások tehát különböző ünnepekhez, munkák befejezéséhez kötődtek. Mivel ritkán került rájuk sor, mindig lázas készülődés előzte meg a fiatalság körében. Nyáridőben az aratóbálokhoz fűződött a legtöbb népszokás. Az aratás befejezésekor aratókoszorúkat kötöttek, és azt ünnepélyes menetben a földbirtokos vagy a gazda elé vitték. Az aratást vacsora és táncos multság fejezte be. A Kárpát-medencében rengeteg hiedelem és varázserejű esemény kötődött a nyári betakarításhoz, különösen az utolsó gabonacsomóhoz, amely a szántóföldön maradt aratás végén. A tarlón mindig hagytak annyi gabonát, amennyit összeszedeghetnek a szegények. Ha „felszabadultak” a földek, a határ tele volt tallózókkal.

Báli szokások falun

Akik a bált szervezték, azok intézték a helyiség díszítését is. A 20. század eleji Érmelléken inkább pajtákban, nagyobb

sátrakban rendezték. Az iparos otthonok csak a mesteremberek kiváltsága volt. A nagyobb településekről színes krepp-papírt hoztak, díszeket készítettek, mezei virágot, érett búzából font koszorúkat raktak fel díszítésül. Sok helyen a lányok nagy virágkoszorút fontak és a választott legény oldalán vitték el a bálba, ahol a szervezők a legszebbiket a díszhelyre akasztották.

A bál kezdése nem volt időhöz kötve. Ha már elegendő összegyűltek, a fogadott muzsikusbanda rázendített. A lány belépődíját mindig a legény fizette. Nőtlen férfiember mehetett egyedül bálba, lánynak nem illett, mert úgy sem kérte fel senki táncolni, „petrezselymet árult”. Legfeljebb néhány italos legény intett neki, ám ez megszégyenítő, sértő tettetnek számított. Az is botrányos volt, ha a lányt valamilyen asszony-nép - anyja, nénje, keresztanyja - nem kísérte el.

Házasembernek, férjes asszonynak sem illett egyedül menni a bálba, csak együtt. Az asszony csak a férje engedélyével mehetett táncba más férfiemberrel. Ellenkező esetben gúnyos megjegyzések érték a férjet. A veszekedés, verekedés sokszor bizony ilyenekből támadt. Szerencsére legtöbbször csendőr is vigyázta a rendet, s ha kellett, a kötekedőt rendre utasította, olykor vissza sem engedte a bálba. A zenészek éjfélig főleg csárdást húztak. Három-négy nóta volt egy tánc, utána a muzsikusok is ittak, gyantáztak. Ez alatt vissza lehetett kísérni a lányt az anyjához vagy a gardírozóhoz. A tánc alatt nem illett a lányt lekérni, mert attól ismét botrányba fulladhatott a multság. A vonókba éjfél után kerültek a bankók, amikor már nótákat is lehetett rendelni.

Virtus

Sokszor előfordult, hogy mindenki más nótát, dalt akart hallani. Ezekből újfent kipattantak a veszekedések, verekedések. Bizony sokszor készültek erre a legények és botokat dugtak el a bál előtti környéken, hogy szükség esetén kéznél legyenek. A szünetekben át-átmentek az ívóba egy kis borért,

pálinkáért, így könnyebben ment a sértődés, berzenkedés, féltékenykedés, kötekedés. A férfierő, a bátorság, a vakmerőség pozitív tulajdonságnak számított a falusi ember szemében. Azt garantálta, hogy ez egy erős, kemény ember, az életben is boldogulni fog. Az alamuszi legény, „amelyiknek a tej is megaludt a szájában” a lányoknak sem kellett. A bálokban többször előkerült a bicska, a fokos, így nem egy esetben gyászos vége lett a mulatságnak. Olykor az is csetepatéra adott okot, ha más településről jöttek át a legények egy kis virtusfitogtatásra. Idős emberek között ma is közszájon forog egy szégyenletesen nevetséges, titkolni való „melléfogás”, ami két érmelléki falu legényeivel esett meg.

„Fogjátok meg!”

Ennek okaért a két falu nevét nem is említjük, mert még élhetnek eme csúfos eset szenvedő alanyai, így csak dióhéjban meséljük el, amit az egyik nyolcvanas éveiben járó „túlélőtől” hallottunk valahol az Ér partján. Történt, hogy két közeli faluban is az aratás végét ünnepelték, amikor egy rövidebb dűlőúton átrándultak egy kis szomszédolásra, erőfitogtatásra a legények. Az idegenek érkezése máris felforralta a vért a fejekben, de kellett is, mert már leülőben volt a hangulat. A jövevények túlerővel találták magukat szemben, így hamar futásnak eredtek, vissza a dűlőn. Azok, akik ott-hon érezték magukat, persze utánuk eredtek, hisz jó móka lehetett volna belőle, ha hazáig verik a hívatlanokat. Igen ám, de a házigazdák közül voltak józanabbak is, akik gyorsabban tudtak futni elázott cimboráiknál, így a sereghajtók leszakadtak. Ez lett aztán a csúfságnak csúfsága. Ugyanis még a holdvilág sem tartott az üldözőkkel, így a sereghajtók a saját cimboráikat érték be és azokat hagyták helyben a vaksötét dűlőn.

Hát ilyenek is megestek egykoron az Érmellék daliás legényeivel.

Szép ruhák...

A báli ruháknak nagyon fontos szerepük volt a falusi mulatságokon is. Illett minden alkalomra újat vásárolni, de ezt nem mindenki engedhette meg magának. Azért a szülők igyekeztek, hogy az eladó sorban lévő lányokat mindenképp új ruhákba öltöztessék. Ezek az alkalmak szolgáltak arra is, hogy férjet foghassanak maguknak. Az első bálozók ruhájának fehérnek kellett lennie. A ruha kivágása visszafogott volt, és az ékszer sem lehetett hivalkodó. Ha szerencséje volt a lánynak, akkor a következő évben már jegyesével mehetett a táncba. Ma is mérvadó a női elegancia, de már nincsenek ennyire fontos társadalmi következményei.

Végig táncolni az éjszakát! – erről szóltak, és még ma is erről szólnak a bálók. Szép ruhák, szép ékszerek, formaságok. Ezek nélkül nem bál a bál. A régi lányoknak férjet kellett fogniuk, emiatt minden fortélyt be kellett vetniük. Ma már kevesebb a kacérkodás, de a hangulat ugyanaz maradt, mint évszázadokkal ezelőtt. Csak a bort váltották fel a drága pezsgők. Bár az érmelléki bálokon ma is ott a fonott demizson az asztal lábánál és a jó kétszer főzött „egészség” is ott aromázik az üvegekben. De a mértékletesség úgy diktálja, a saját cimboráját mindenki felismerhesse. Meg ne ismétlődhessen többé az a felejteni való eset.

Búzakoszorú

Táncmulatság Érmihályfalván a 20. század elején

„Húzzátok!” Falusi bálók zenekara

Aratás a 20. század elején

Valamikor Székelyhídon...

„Élet” és szürke marha a múlt század elején

Néhol még ma is hasznos a kasza

„Tarlóról fúj a szél...”

ÖREG A HÁZBAN

A múlt század eleji Érmelléken, néha három generáció is élt egy fedél alatt. Ez annyira természetes volt, hogy nem is jutott eszébe senkinek ezen elcsodálkozni. Mai idős emberek sokszor mesélik, hogy ez az együttélés és egymásra utaltság biztosította az otthon melegét, biztonságát és a mindennapok stabilitását is.

Egykoron ezen a vidéken, minden kistelepülés gyermekzsivajtól volt hangos. A ma is álló zegzugos nagy porták, akácfaligetes kertek, hosszú paraszttornácós családi házak még őrzik eme letűnt korok illatát. A sokat megélt, bölcsességgel teljes nagyöregék, ha tehették, mindig a történelem kódébe vesző háborúkra emlékeztek. Doberdó szinte ott élt a mindennapokban, de hosszú téli estéken még az 1848-as hőstettek is előjöttek, ha a nagyapák felpillantottak a tornyos ágy fölött függő családi szentélyre, ahol még régebbi korok hősapái lovaikat ugratva néztek le a kilencszázas évek elejére egy-egy szüette képkeretből.

Nekik még istenarcú volt a kenyér, amelynek morzsái a megszegés szentsége idején –, mint kérges tenyerek vigasztalói és dicsérői – hulltak az asztalkendőre. A családi „szent falon” függők, óhatatlanul is beleszóltak a mindennapokba, idézték és visszasóhajtották őket, bölcsességeikből örökérvényű szentenciáik születtek, és emberöltőkön keresztül ott lebegtek a mestergerendák alatt.

Zárt világ

A régi öregek még láttak bő termést, teli magtárat, kövér jószágot, boldogtalan kútbaugró asszonyokat, akasztott em-

bereket, nádasban bujkáló betyárok, gonosz szellemeket és visszajáró „hóttakat” is. A régi öregeket gyakran emlegették, különösen olyankor, amikor példára volt szükség. Ez a zárt világ még tudta mit kell tenni, ha gyerek készült a világra jönni, ha valakit csúz gyötört, ha bokaficam esett Mari nénin, vagy a testes Jóska bácsi vérét mikor kell nadállal (pióca) kiszívni. A „kenő” asszonyoknak is nagy volt ám a becsületük abban az időben, hisz a megrándult derekat ők kenték helyre, nagy szakértelemmel, kevés zsír vagy liszt ellenében. Ha a makacs hátfájás vagy derékfájás nem csillapodott, „poharakat ragasztottak” a panaszos helyre, ami kiszívta a fájdalmat az ominózus testtájékból. Ez úgy működött, hogy a poharat szájával nyílt láng fölé tartották, amely kiegészítette belőle a levegőt. Ezt hirtelen a fájós testrésztre tapasztották. Az érvágás is bevett gyógymód volt. Ezt ott alkalmazták, ahol erős vértolulásokat véltek, gutaütést, fulladást megelőzendő. A művelet általában a falusi borbély „hivatala” volt, mint ahogy a foghúzás is, persze minden előzetes zsibbasztás nélkül.

Tűzörzők

A fekete keszkenős nagymamák, meg a temetésekre ünneplőbe öltözködő nagyapák voltak tehát a ház öregjei, őrző angyalai. A hiányosságokat, a bajokat, a ritkán megeső családi perpatvarokat a nagymamák kötényei takarták el a világ szeme elől. A nagymamák ősz hajúkat örökösen kendőbe rejtették, aszottak, görnyedtek, töröttek voltak, lassú járásúak és mindig gyászoltak valakit. A gyerekekkel türelmesebbek, pajkosabbak, játékosabbak voltak. Ők őrizték a ház melegét, a tüzet a kemencékben vagy a csikóspórban, ők egyengették az utakat, separték fel szombat esténként a portákat, gereblyézték tisztára az árokpártokat. Ők magválták ki a meggyet, törték a diót, darálták a mákot, fejtették a paszulyt, és sámliin ülve gyomlálták a veteményt. Nagyapán kívül senki nem kötötte kérébe az íziket vagy a venyigét. Napi munkájuk nem volt látványos, de ha némelyikük „elköltözött” a tornác-

ról, nagy úr maradt utánuk. Árva lett a sámli, a daráló, a kisbalta, a metszőolló és „Kicsimáj”, a macska is, aki mintha keservebben nyávogott volna reggelente, ha a rézkilincs nem akart lenyomódni és résre nyitni a konyhaajtót.

Együttérés

A régi nagyapák nem voltak olyan szorgalmas templomjárók, de kevés volt köztük a kocsmába járó is. Ha ittak, inkább otthon itták meg reggeli pálinkájukat, napközben a bort vagy a csigert iszogatták. A csiger enyhén savanykás borféle volt, kicsi szesztartalommal, nem is lehetett tőle berúgni. A préselés után, a nem túl keményre összesajtolt cefrét felöntötték vízzel, és erjedni hagyták. Ettől kezdve pedig úgy bántak vele, mint a borral, bár nem volt nagy becsülete, akárcsak a noha szőlőből készült bornak. A nagytaták hétköznaponként többnyire a ház körül tettek-vettek, ők megengedhették maguknak, hogy napközben is leüljenek a lócára, vagy ledőljenek a tornácon nyújtózó „hárságyra” (sásból vagy gyékényből font keskeny ágy) és onnan szemléljék a világot, nézzék a falevelek hullását, tavasszal az eresz aljában fészkelő fecskék fészekcsinosító „sűrítését”, a tornác elé fölfuttatott szőlő nemesedését, hamvasodását. Ők együtt értek a szőlővel és a vetéssel. S ha olykor rájuk maradt a ház aprósága, maguk köré ültették őket és meséltek nekik a régi betyárvilágról, Sobri Jósikákról, meg a csikászokról, akiket mindig nagy tisztelet övezett az érmelléki lápvilágban. Nem lehetett ám mindenki csikász, a lápot és annak veszélyeit ismerni kellett ahhoz, hogy valaki bemerészkedjen a mindennapi csikhalért.

Árva tornácok

Mióta a modern világ szétszaggatta a generációkat, nem épülnek tornácok a házak elé. Ha vannak is még mutatóban, egyedül, csendben üldögélnek ott az öregek, mint magányos

varjak. Nincs nagy élet körülöttük. Csak a mindenkori Kicsimáj, a macska dörgölődik a fonott széken üldögélő nagymamához, vagy a naplementébe merengő nagyapához. A „siserehad” messzire került, a falu csendes, kihalt. Csak a tátikák, a sarkantyúk és a petúniák illata nemesíti az alkonyt. A láp felől még néha hozza a szél a bölcsők énekét: „Hej Dunáról fúj a szél, szegény embert mindig ér...”

(A fotók egy része az Érmellék 2009 Fotóklub képmúzeumából származik.)

A Bezzeg család valamikor a múlt század elején

Nemzedékek szüretelneke Székelyhídon

Valahol az Érmelléken

Nagymama és unokák

Nemzedékek a negyvenes években Érmihályfalván (a Molnár, a Kerepesi és a Marozsán család, apa, fiúk, sógorság)

A MESTERGERENDÁK TITKAI

A közelmúltban a nagyapák életét két történelmi kiindulópont határozta meg. Egyik az 1848–49-es, a másik az 1956-os forradalom és szabadságharc volt. Míg az egyikről a múlt század első évtizedeiben fennhangon és csillogó szemekkel, a másikkól a hatvanas évek elején csak halkán, suttogva lehetett beszélni az Érmelléken.

A hatvanas évek hosszú kúriaszerű parasztházaiban nőtt, növekedett egy új érmelléki nemzedék, amelynek a mestergerendák és deszkaplafonok titkainak megőrzése adatott kötelességül, egy szabadabb korszak virradatára. Az érmihályfalvi Kis utcán 1848 szellemét egy fél asztallapnyi nagyságú, régi kiadású illusztrált Petőfi-kötet hordozta házról házra. Szinte biblikus becsülettel lopta be magát a történelem e sáros kis utca hajlékaiba. Doberdó ágyúí szinte még ott dübörögtek a ház öregjeinek emlékezetében, annál is inkább, mivel számtalan idős férfiember fülében ez volt az utolsó értelmes vagy értelmetlen hang, amit utoljára hallott. Annak ellenére, hogy nagyothallásukat a nagymamák olykor tréfásan kétségbe vonták, az effajta „hadisérült” nagyapáknak nagy volt ám az ázsiójuk a családban.

Az Érmelléken leghalkabban Trianonról szólhatott az emlékezet, Észak-Erdélynek az anyaországhoz való csatolása révén. Ennek hozadékaként azonban a nagy orosz fogság folyton-folyvást közszájon forgott, mind a férfiak, mind az asszonyok között. Abban sok volt a felejteni való is. A megkérgesedett lelkű férfiak a hosszú bús-boros estéken lélek- és emberpróbáló történeteket meséltek erről, míg az asszonynép a petróleumlámpás téli alkonyokon az odamaradt apáikat, testvéreiket, hitveseiket igyekeztek felejteni úgy, hogy fel-

felszaggatták saját lelkük szemfedeleit. Így jobban simultak a hegek. Bár az idő mélységes kútjában ezeket a dolgokat sehogyan sem lehetett a helyükre tenni.

Őrségváltás

Az Isten oltalmazó ege alatt közben sarjadzott az új nemzedék, s a hosszú gerendás parasztházak lakói lassan bele-törődtek 1956-ba is. A kivégzetteket elsiratták, az elhurcoltak családjaival együtt éreztek, s a mestergerendák rejtekei újabb titkos dokumentumokkal, ereklyékkel gyarapodtak.

A hatvanas évek gyermekhada még nem ismerte a nagy sárgásbarna pergamenszerű csomagoló papírok titkát, amelyek rafiával vagy régi kenderkötél sodrott szálával voltak „bebiztosítva”. Nem volt szabad róluk szólni, sem kérdezni. A „házkönyv” van benne, meg a nagyapa katonakönyve. Ez volt a hivatalos verzió, ha mégis valahogy szóba került. Évtizedeken keresztül csak ritka alkalmakkor kerültek le az effajta csomagok. Ilyenkor az idős férfiak tekintetükkel átfényezték a régi fényképeket, címereket, hadi kitüntetéseiket. Az összehajtogatott címeres lobogót érdes, kidolgozott öreg kezek simítása szentelte újra minden hasonló alkalommal.

A hetvenes évek eleje aztán elvitte Doberdó agg hőseit, így a gerendák titkai áttestálódtak a következő nemzedékre.

Ennek az őrző gondoskodásnak köszönhetően, láthatta már több alkalommal is az érmelléki nemzedék eme régi csomagok tartalmát, azokon a kiállításokon, amelyeknek anyaga az egyszerűsített visszahonosítás alkalmával került elő. Az időcsipkézte hétszilvafás nemesi levelek, katonakönyvek, szabaduló levelek, a második bécsi döntés idejéből származó régi fotográfiák, egyházi bizonylatok, régi családfákat tartalmazó okmányok, születéseket, halálzásokat rögzítő „biblia-levelek”, nagy része a mestergerendák zugaiból látott napvilágot.

A nagy háború emlékezete

A nagy háború névadója egy „talján” fennsík déli részén található Doberdó falu, mai hivatalos nevén Doberdo del Lago település. Zalka Máté, aki 1916 tavaszán (eredeti nevén, Frankl Béla zászlósként) maga is harcolt itt, *Doberdó* című regényében a település történelmi-földrajzi fogalommal válásának indokaira is rávilágít: *„Doberdó! Furcsa szó. Dobok peregnék és valami dübörgésszerű komorság. (...) A Doberdó név számunkra nemcsak a falut jelentette, hanem a körülötte elterülő lapos, tíz-tizenöt kilométeres hosszúságú, dél felé nyúló fennsíkot is. Ez a gyér növényzetű sziklás vidék volt az olasz front isonzói szakaszának egyik legtöbbet vértől áztatott területe. A Doberdó szónak visszhangja a magyar fülben: dob... doboló... Talán e véletlen folytán kapták föl éppen ennek a falunak a nevét, hiszen nemcsak Doberdó község alatt folyt a vér. (...), de az egész frontszakaszt Doberdó névre keresztelte a magyar katonaság, mert ez a doboló szóra emlékeztető név felidézte képzeletében a szüntelen pergőtüzet, a vérfergeteget. Doberdónak már tizenöt végén is elég gyászos híre volt a hadseregben, de tizenhat elején ez az elnevezés egyértelmű volt a halálmezővel.”*

A Doberdó-fennsík kopár kövein, a fennsík védelmének legkritikusabb pontjain, több mint egy éven keresztül, döntően a korabeli Magyarország területéről származó ezredek harcoltak és a legnehezebb körülmények között védték az akkori közös hazát, az Osztrák–Magyar Monarchiát. Doberdó a magyar köztudatban általuk és miattuk vált fogalommal.

A mihályfalvi Tarcsai úton a Kerepesi-ház egyik múltmentő gerendája alól egy tábori lap bizonyította ennek az időszaknak a drámáját. Kerepesi Gyuri bácsi két háborút is megjárt. Élete párja, Mária, mindkettőből hazaimádkozta, épségben, egészségben.

Kalap és hárászkendő

Egy hatvanas évekbeli nyári alkonyon, Kerepesi néni kezében rózsafüzérrel üldögélt a megszokott gyékényszékén.

Majd imája befejeztével visszarévedt a már régen a homokdombi temetőben nyugvó Gyurijára. „Abban az első nagy háborúban olyan volt a nagyapátok katonazubbonya, mint a szita – mondta a körülötte ücsörgő unokáknak. De egyetlen golyó nem érhetette a testét. Csak az öregségre nincs ima” – nézett bele az idő mélységes kútjába, és megpróbálta a dolgokat a helyükre tenni.

Az ajtó mögött még ott fényesedett az öreg kampósszeg, amelyikre Gyuri bácsi napszítta kalapja fel volt akasztva. Mellette, egy másik szegen pihent a hárászkendő. Összetartoztak, mint a mestergerenda alatti titkok, ami mára már nem is annyira az övék. A sok pergamenszerű rejtett csomag, maga a nemzet – mondta egykoron a doberdói hadikonyhák szakácsa, a mihályfalvi G. Kovács Sanyi bácsi.

Régi konfirmációs emléklap 1913-ból, a mihályfalvi Johann-Kincses család pergamencsomagjából

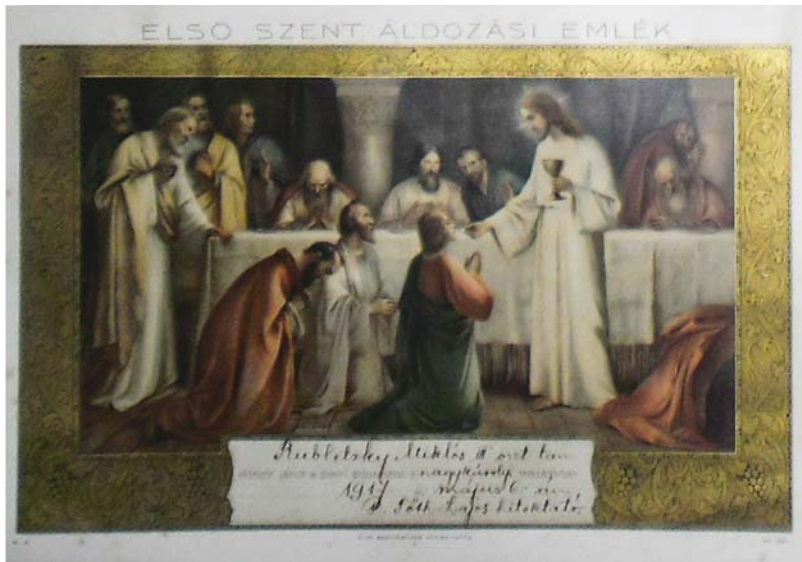
Tábori levelezőlap a G. Kovács-kúria mestergerendája alól

A mestergerendák rejtekei

Sok hasonló zászlót rejtettek az érmelléki padlások, gerendák zugai

Első szentáldozási emlék 1917-ből, a Rubletzky család birtokában

Doberdói tüzérség – szintén G. Kovács-hagyaték

Érseléndből lett Şilindru. Egy történelmi dokumentumkép
ama gyásznapról

GYERTYASZENTELŐ BOLDOGASSZONY AZ ÉRMELLÉKEN

Urunk bemutatásának napját, azaz Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepét 495-ben I. Gelasius pápa vezette be. A nyugati liturgiában Szűz Mária tisztulásának és a fénynek ünnepe lett. A görög keresztény világ a találkozás ünnepének nevezi, mert ekkor találkozott Krisztus az emberiséggel Simeon és Anna prófétaasszony személyében.

A római katolikus vallás gyakorlásában azért szentelik meg az emberi életet jelképező gyertyákat, hogy az isteni fény kiáradjon és eltöltsön mindenkit a Világ Világossága által. József és Mária ez alkalommal mutatta be áldozatként a két galambfiókat. Ekkor szentelték az Úrnak az elsősülött fiúkat. Jézus bemutatása a jeruzsálemi templomban, előírt vallásos szokás volt. A Kivonulás könyve előírja az elsősülött bemutatását és megváltását a templomban.

Gyökerek

Az ókori Rómában tavaszkezdő nap volt, amelyen fáklvás engesztelő körmenetet tartottak. A pogány rómaiak körbejárták a város bálványszobrait. A keresztényeknél is ennek megfelelője ezen a napon a gyertyás körmenet. A szentmise a gyertyák megszentelésével kezdődik, majd körmenettel ér véget. A szentelt gyertya egyike a legrégebb szentelményeknek. A krónikák szerint a magyar középkorban ezen a napon először a tüzet áldották meg, majd ennél a szentelt tűznél gyújtották meg azután a gyertyákat. Ezeknek rosszat

távol tartó, bajokat elűző erőt tulajdonítottak. A szentelt gyertya egyébként már az ókeresztény korban Krisztus jelképe volt: magát fölemészti, hogy másoknak szolgálhasson.

Hiedelmek

A szentelt gyertyának fontos szerepe volt az érmelléki néphitben is. Általában a szentképek alá helyezték a falra, vagy a „komódfiában” őrizték. Ezzel a gyertyával világítottak ha „nagyidő” jött, mennydörgött, villámlott, hogy elűzzék a vihart. Szentelt gyertyát adtak a haldokló kezébe, hogy megszabaduljon a gonosz lélek hatalmától, de ezt gyújtottak a súlyos beteg ember ágya mellett is. A hiedelem szerint, ha ezen a napon a templomba is besüt a nap, s a miséző pap meglátja az árnyékát az oltárnál, a tél hosszú lesz. A népi jóslat azt mondja: „Ha fénylik gyertyaszentelő, a szűrödét vedd elő!” Vagy ami inkább az Érmellékre jellemző: „Ha fénylik gyertyaszentelő, az íziket vedd elő!”

Hárászkendő és fehér gyertya

A múlt század derekán, de sok helyütt még ma is a szentelt víz, a barka, a búza, vagy a gyertya minden érmelléki katolikus családnál elengedhetetlen szentelménynek (sacramentalia) számított. Február második napján útra keltek a nagymamák a fekete húzott derekú posztókabátjaikban, meleg hárászkendőikben és a szentmisére hívó harang irányába sorakoztak. A becsomagolt fehér gyertyák már el voltak készítve, amelyeket a tisztelendő úr megszentelt. Ezekből maradt a vízkeresztkori házszentelőre is, hisz olyankor minden fehér abrosszal leterített asztalon annak kellett égnie. Régi házak ereszei alatt még ma is találni több tízéves barka kötegeket is, amelyeknek a gyertyákhoz hasonlóan az volt a hivatásuk, hogy megvédjék az otthonokat a természeti csapásoktól.

A medve jóslata

Ezen a vidéken az európai barnamedve gyertyaszentelő napjáról több népi hiedelem is ismert. Az egyik azt állítja, hogy ezen a napon a téli álmat alvó medve felébred, kitekint a barlangja bejáratán, hogy megnézzze, milyen az idő. Ha süt a nap, enyhe a levegő, akkor visszamegy és folytatja az alvást. Értzi, hogy nincs vége a télnek. Ha viszont téli időt talál, kint marad, mert rövidesen megenyhül az idő. E hiedelem gyökerei Erdélyhez fűződnek, de sokak szerint a szálak Jókai Mórhoz, a nagy regényíróhoz vezetnek, aki *Az új földesúr* című regényében február második napján az odújából előbúvó medvére „bízta” a tél kimenetelét, illetve a tavasz sorsát.

A pacsirta éneke

Kevésbé ismert tény, hogy a gyertyaszentelő napjához fűződő medvejóslat eredetileg Pál napjához kapcsolódott (január 25.). Ha Pál-fordulókor a medve kijön téli menedékéből – állították már a múlt század közepén is – és meglátja az árnyékát, még visszasomfordál, mert annyi fagyos nap lesz még tavaszig, mint amennyi eltelt az esztendőből. A régi öregek Pál-fordulásakor így fohászkodtak: inkább farkasordító hideg legyen, mint enyhe február végi nap, mert akkor, a tapasztalatok szerint, akár meg is számlálhatták a kivénhedt tél utolsó napjait. A népi jövődőlés szerint legalább ennyire fontos szerep jutott a pacsirtának is. Ha ezen a napon énekel a pacsirta, utána még sokáig fog hallgatni. Valóban megesett már az Érmelléken, és az idős emberek közül még ma is emlékeznek rá, hogy március derekán, Sándor, József és Benedek napján majdnem az ereszig volt fellapátolva a tavaszi hó, mert Pál-napkor megszólalt Móricz Zsigmond „égi madara”, azaz a pacsirta.

Illusztráció: Jézus bemutatása a templomban

A székelyhídi templombelső

Az érmihályfalvi
Szent Antal-templom főoltára

A szalacsi római katolikus
istenháza freskói

A HÁZSZENTELÉS MA IS ÉLŐ HAGYOMÁNY

Az érmelléki településeken még mindig gondosan őrzik a házszenteléshez kapcsolódó szokásokat. A január 6-i vízkereszt napjához fűződő hagyományok alapja a három királyok látogatása és tisztelgése az újszülött Jézus előtt. A napkeleti bölcsek a házszentelések fővédnökei, de az utasok, a vendégfogadósok védőszentjei is egyben.

A házszentelés a szentelmények (sacramentalia) egyik neve. Az 1858-as Esztergomi Szerartáskönyv szerint, évente akár többször és különféle körülmények között is alkalmazható. Régi szokás az újonnan épült házakat, különösen a testületi célokra szolgáló épületeket megáldani-megszentelni, „mely szerartás egyházi nyelven felavatásnak nevezetik.” Szokás továbbá megáldani a házakat a vízszentelési napokon: nagyszombaton, pünkösöd virrasztóján és vízkereszt ünnepén. A keresztény egyház csak ezt az utóbbit tette hagyományossá.

Vízkereszt

Vízkeresztkor szokás a víz és a tömjén megszentelése. Egyházi források szerint a víz megszentelése egyidős a kereszténységgel. A népi hiedelem úgy tartja, a szentelt víz segít a betegségek megelőzésében és gyógyításában, megóv a szerencsétlenségektől, a tisztátalan lelkektől, de még a természeti katasztrófáktól is. A tömjént a gonosz elűzésére használták. A víz tisztító ereje a lélek megtisztítását is szolgálja. A nyugati kereszténységtől indult a szokás, hogy megszentelték a

vizet, és ezzel a vízzel a házakat és a családokat is meghintették. Egyes egyházkutatók szerint a Ferenc-rendiek terjesztették el ezt a szertartást, hiszen azokra a vidékekre volt a legjellemzőbb, ahol az utóbbi szerzet tagjai éltek.

Napkeleti bölcsek

A karácsonnyal kezdődő ünnepsorozatot a napkeleti bölcsek ünnepe zárja be. Az ezt megelőző napokon a katolikus hívek lélekben egy új egyházi évre készülnek, melyhez hozzátartozik a családi hajlék megszenteltetése is. Erre az alkalomra szokás volt egy szál fehér gyertyát megőrizni még a gyertyaszentelő ünnepéről, mely február másodikán zajlik. Ekkor szentelik fel a templomi, valamint a hívek gyertyáit is otthoni használatra. Egy ilyen gyertyát gyűjt meg a család a házszenelés ideje alatt is. A plébánosok általában a kántor, valamint egy-két ministráns gyerek kíséretében mennek el megáldani a hajlékokat. Évtizedekkel ezelőtt minden katolikus lakta településen, de sok helyen még ma is igazi ünnepnek számít a házszenelés. Az ajtókeret felső részére odakerül minden évben a G+M+B (Gáspár+Menyhért+Boldizsár) jelzés, mely a három királyok oltalmába ajánlja a hajlékot.

Fehér abrosz és gyertyaláng

A házszenelést a hívek részéről szinte rituális előkészületek előzik meg. Az asztalra terített fehér abrosz a tisztaságot, az égő gyertya a világosságot, az isten színe elé járulást, illetve a hitet fejezi ki. A szertartás fontos része a közös ima. A pap nemcsak megszenteli az otthonokat, hanem a családért is imádkozik. A keresztény hitet viszi el az emberekhez a kereszt által, amelyet a család tagjai megcsókolnak a Jézus iránti tisztelet jeléül. Régen, vízkereszt tájékán, az Érmelléken szokás volt keresztet rajzolni a felszentelendő ház kapujára. Onnan tudta a pap és kísérete, ott katolikus család lakik, és

szívesen látják őket. A múlt század elején és közepén sok otthonban meg is vendégelték az egyházi előljárókat ezeken a napokon. Manapság is a szeretet jeléül a katolikus családok asztalain mindenütt vendégváró sütemény szolgál az ünnepnek.

A hívek számbavétele

A szertartás a ház helyiségeinek szenteltvizes meghintésével, valamint a család megáldásával zárul. Régen az egyház eme követői leültek a fehér abrosszal leterített asztalhoz, számbavenni a családot. Feljegyezték az elsőáldozásra készülő gyermekeket, a férjhez menendő leányokat, vagy a házasodni készülő legényeket. A tisztelendő a gyengélkedőket is számon tartotta és alkalomadtán újra látogatást tett a családnál, vigasztalást vagy olajkenetet vinni a ház betegének. A plébániákon ma is készülnek ilyen kimutatások, nyilvántartások, melyek a hívek családi állapotát hivatottak figyelemmel kíséreni. Régen a jó katolikus családoknál a település papja szinte családtagnak számított. A plébános gyakori vendég volt a háznál, de kisebb érmelléki településeken manapság is kedves vendég.

A vasárnap délutáni fánk és a kancsó bor

Érmihályfalván a hetvenes évek elején Budai Ernő plébános szolgálta a gyülekezetet. Marján Anti bácsi a Lucernás negyedben így emlékezett az egykori házszentelésekre, családlátogatásokra: „A tisztelendő úr mindent tudott híveiről. Mikor az egyházi teendői engedték, biciklire pattant, csak úgy reverendásan és lekarikázott egy-egy családhoz, egy kis vasárnap délutáni beszélgetésre, sziesztára. Amália, a feleségem, ilyenkor fánkot sütött a tiszteletére. A pincében már kora ősszel jó homoki bor karcosodott. Amikor délután a nagy falióra elütötte az ötöt, az asztalon már ott volt a nagy zománcos tál teli fánkkal, meg az üveg kancsó színültig bor-

ral. Így telt ki a nap. A tisztelendő úr néha el is bóbiskolt, jómagam is. A házszentelés is így esett meg minden évben. Nem siettünk mi sehova se. Nem úgy, mint ezekben az új időkben. A telefon átvette az igazi emberközelség helyét” – nosztalgizált Anti bácsi az elmúlt évtizedek felett.

Nem csak hagyomány

Ahogy azt az 1858-as Esztergomi Szertartáskönyv is említi, a keresztény egyházak új épületeket is megszentelnek, nem csak vízkereszt idején, de évközben is. Szalacs községben is népes római katolikus gyülekezet található, melyre Duma Ferenc plébános visel gondot. Tavaly szeptember elején ezen a településen két egyházi létesítményt is felszenteltek. A szertartást Böcskei László megyés püspök végezte. A helyi plébánostól tudjuk, ez a katolikus szertartás nem csak a hagyományokról, szokásokról szól. A megszentelt épületek a hit szerint akkor kapják meg igazi rendeltetésüket, azaz akkor válnak igazi otthonná, közösségi házzá, ha előzőleg azokat ekképpen Isten kegyelmébe ajánlják.

Fognak a lelkek, de a hagyományok ma sem fakulnak

Amikor a kistelepülés katolikus lélekszámáról utoljára beszélgettünk Bodor Zoltán székelyhídi plébánossal, úgy nyilatkozott, fogynak a lelkek. A gyülekezetben kevés a keresztes, sok a temetés. Az alig hét esztendeje itt szolgáló pap mintegy 1300 lélek fölött pásztorkodik. Ő az új idők plébánosa, azoké az időké, amikor az emberekkel többnyire nehezen lehet közös hangot találni. Bodor tisztelendőnek azonban az új időkhez, új módszerei is vannak. Főleg az ifjúsággal keresi a kapcsolatot, próbálja törni a hozzájuk vezető utat, nem is kevés sikerrel. A hagyományos egyházi szertatások Székelyhídon sem kophatnak meg, hisz a városka tisz-

teletet parancsoló 1700-as évekbeli műemlék templomának harangja naponta hirdeti: „itt kell megállnunk a fehér gyer-tyák lángjai előtt, és itt kell körbe ülni a fehér abrosszal leterített asztalt is. Ahol megkeresztelkedtünk, oda tartozunk”.

A székelyhídi római katolikus műemlék templom

Bodor Zoltán plébános szerint az egyházi hagyományoknak nemzetmegtartó szerepük van

Szalacsi kápolnaszentelő. Böcskei László római katolikus megyés püspök - balról - felszenteli az új egyházi létesítményt

A szalacsi templom sekrestyéjének felszentelése

Mihály Balázs érkeserűi plébános óvodát szentel fel

Házszentelésre várva - illusztráció

DECEMBERI HAGYOMÁNYOK AZ ÉRMELLÉKEN

A régi latin kalendáriumban a december a tizedik hónap volt, mint ahogyan azt a neve is mutatja. A néprajzkutatók szerint elődeink télelőnek, álmohavának, szentkarácsony havának is nevezték. Az év összes hónapjai közül a december sűríti a legtöbb névnapot, ünnepet, népszokást, amelyekhez az érmellékiek is hozzá tették a maguk részét. Íme, néhány szép szokás és hagyomány a nádasok világából...

Azon túl, hogy az Érmelléken a december a névnapos vigadalmak hava volt, a disznóölés is szinte népszokássá nőtte ki magát. Ez által biztosította magának minden család az ünnepi asztalra valót. Ennek alapjául a vágott disznó húsa, a hurka, a kolbász, illetve a kocsonya szolgált.

A múlt század elején és közepén nem volt család, amelyiknek asztalán ne lett volna kocsonya a decemberi ünnepeken. A tájegység egyik honos széplombú fájának termése, a dió is hozzátartozott a hónap majd minden ünnepének megédésítéséhez, akár a homokdombok leve, azaz a jó bakator, vagy az otelló bor. A legtöbb háznál a dió szolgált a sült tészták töltelékéül, ugyanis az ingyen volt. Csak úgy termett a Jóisten ege alatt. A nádas-mocsaras berkek dédnagymamáik mondogatták mindig, hogy a diót elég, ha egy varjú elhullajtja valahol a csőréből, máris kihajt. Ezért az éltes érmelléki emberek még ma is Isten egyik égből jövő áldásának tekintik a diófát. Bihardiószeg környékén mind a mai napig nagy az ázsiója.

Szent napok és hagyományok

Szent András (november 30.) napját követő vasárnappal kezdődik az advent. Eredete az 5–6. századra nyúlik vissza. A Megváltó eljövételét jelző ünnepről csak kevés szokás maradt fent az Érmelléken.

A múlt század derekán a régi öregek még meséltek az első adventéjféli harangozásról, amellyel az egyházi év kezdetét jelezték. A vallásos emberek ilyenkor szigorú böjtöt tartottak, és hajnali misékre jártak. A római katolikusoknál a hajnali mise (rorate) a mai napig élő szertartás. Az Alföldön, valamint a nádasok birodalmában a hajnali misére járó leányok megédesítették a szájukat, hogy farsangra udvarlót, netán férjet „édesgessenek” maguknak.

Borbála napjához is (december 4.) a hajadonok fűztek reményeket. Pártfogójuknak tekintették, mert ha ezen a napon vízbe tett cseresznyeág karácsonyra kivirágzott, házasságot jelentett.

Szent Miklós napja (december 6.) közismerten a gyermekek kedvence volt, de a kelengye nélküli leányok is tisztelték és titokban reménykedtek az eljövételében.

Luca napjához (december 13.) is többek között a házasságjósítás társult. Az eladó lányok gombócot főztek. Minden gombócba egy-egy cetlire írott férfinévet rejtettek, s amelyik elsőnek jött a víz tetejére, az lett a férjnek való. Ez egyébként óév napján is szokás volt.

Tamás (december 21.) volt az a tanítvány, aki az evangélium szerint kételkedett Jézus feltámadásában, ezért hitetlen Tamásként emlegeti még ma is a kételkedő embert, viselkedése pedig „tamáskodásként” vonult be a köznyelvbe. Tamás napjához is fűződik hiedelem, amelyek főleg a disznótorokhoz kötődnek. Többek között a Tamás napon vágott disznó hájának nagy volt az ázsiója, mivel úgy tartották, alkalmas a gyógyításra is. Összetört körömvirággal keverve kelésekre, nehezen gyógyuló sebekre használták.

Istvánok és Jánosok

Az adventi időszak utolsó napja egyben a karácsony vigíliája is, amikor csak a takarítás, illetve a sütés-főzés volt az asszonyok kizárólagos tevékenysége. A férfielemek elláták az állatokat, rendet raktak a ház körül. Az Érmelléken, szentestén szokás volt a kántálás, amikor is a gyermekek, a felnőttek is csapatostul járták a falut, köszöntőket mondtak, énekeltek egymásnak. Betlehemezni is ezen az estén indultak a fiatalok. Nemcsak betlehemi játékokkal örökítették meg Jézus születését, de csillagosok is rótták az utcákat, így hordozva szét a „jóhírt” a faluban.

Az István- és a János-esték voltak a legnevezetesebbek, hiszen a két leghasználatosabb magyar férfinév éppen karácsonyestékre esik. Ezen a tájon az Istvánok és a Jánosok nem csak családon belül ünnepeltek, de az utcabéliek valamenynyien feljárták e két név viselőit és a módosabb házaknál megesett, hogy napokig folyt a dínomdánom, néha elfogyott a disznó is, amit levágtak karácsonyra, de az nem okozott gondot, mert akkoriban „februári” disznó is volt, amellyel aztán pótolták a családi asztalra valót. Mihályfalván muzsikusokat fogadtak ezekre az estékre, akik csak tetézték a jókedvet leginkább csak bor és vacsora fejében. Az érmelléki kistalvák karácsonyain tehát nem csak a Megváltó érkezését várták és ünnepelték, de a híres névesték is úgy vonultak be az emlékezetekbe, hogy még az ezredfordulón is meg-megmosolyogták az idősebb Istvánok, Jánosok. Egy híres „legenda” fent is maradt ezekkel kapcsolatban Mihályfalván: történt, hogy az egyik helyen elfeledkeztek a muzsikus-traktáról, de még a fizetésről is, ezért utóbbiak bosszúból leemelték a sarkáról és elvitték mind a bejárati, mint az utcaajtót. Volt aztán bajban János gazda másnap reggel, amikor meg tapasztalta a rajta esett csúfságot.

Óesztendő, újesztendő

Szent I. Szilveszter pápa (314–335) ünnepe az év búcsúztatásának vidám éjszakája volt. Az év utolsó napján, az Érmelléken is fontos szerepet kaptak az ételek, bár errefelé minden ünnepen a töltött káposzta vitte a prímet. A családok, szomszédok összeültek, borozgattak, adomáztak, felemlegették az elmúlt dolgokat. A férfiemberek egy-egy fehérréppel megesett kalandjukat is elsőhajtották, ha a ház asszonya kilépett egy tál kocsonyáért vagy süteményért, amelyeket inkább az „elsőházban” (a hosszú parasztházak első szobája) tartottak a hidegen. Erre a sóhajra aztán megint csak inni kellett, hogy a jó otelló, vagy noha bor édeskés-fanyar íze visszahozza őket a jelenbe, ugyanis a ház asszonyának kendőcsücske már feltűnt az ajtókeretben, így a férfiembernek még a gondolata sem lehetett már biztonságban. Mindezek ellenére a boros kancsók gyakran lejártak a pincékbe és éjfél tájra már a komák is utána eredtek, mert az a fránya kancsó már csak nehezen vette a lépcsőfokokat. Az esztendőket elválasztó harangszóval aztán ki-ki nyugovóra tért, hogy az év első, Szűz Máriának szentelt napján tiszteletét tehesse az országot és a nemzetet védő nagyasszony előtt.

Múlt század közepi disznóvágások az Érmelléken
(A régi fotográfiák az Érmellék 2009 Fotóklub archívumából valók.)

Az érkörtvélyesi Tóth család 1936-ban épült, sokat látott borháza

Diószegi pince, ahová gyakran lejártak a bakator levéért

ÉRMELLÉKI RÉGI MIKULÁSOK

A felnőttek is nyugodtan bevallhatják, egy kicsit még mindig hisznek a Mikulásban. Így december elején nincs olyan éltes korú ember, akinek ne dobbanna meg a szíve, ha arra gondol, Mikulás-este van. Idős nagymamák, nagyapák, ha nem restellnék, a kiszolgált öreg lábbelit, mamuszt is kitennék az ablakba. Hisz a második gyermekkorral visszatér a Mikulásban vetett hit is.

Hogyne hinné akkor ma is az a sok tágra nyílt szemű kisgyerek, hogy a jóságos öreg Mikulás ezen az estén érdekem szerint osztogatja puttonyából azt a sok finomságot és játékot. Hogyne hinnék, hogy kinyílnak az ablakok, megtelnek a kiscsizmák, kiscipők sőt, az óvodákba is ellátogat, ha éppen arra van az útja. Az Érmelléken sosem járt szánkón, nem húzták rénszarvasok, csak hatalmas öreg csizmái kopogtak a decemberi fagyos járdán, amikor még nem borította hókucsma a kistalvak házait, kéményeit. A siserahad nagy meglepődésére a Krampusz sem járt a nyomában, nem is igen ismerték errefelé sem a gyermekek, sem a szülők. A virgácsot a Mikulás hozta, azt is csak akkor, ha netán fülébe jutott egy-egy pletyka, miszerint Janika nem a legszófogadóbb gyermekfajtához tartozik. A múlt század derekán is sok ilyen eleven kislány várta szívszorongva a Mikulást, mert hátha számon kéretnek a „viselt dolgok”. Bár akkoriban talán még a Mikulások is elnézőbbek és jóságosabbak voltak. A virgácsok is csak úgy mutatóban kerültek ki hatalmas puttonyából.

„Nem rossz az a gyerek, csak eleven”

Az Érmelléken általában már délután elindult a gyerekekhez és hol a semjéni, hol a tarcsai, hol meg éppen a körtvélyesi úton látta valaki közeledni Érmihályfalva felé. A merészebb kisiúik egész felderítő hálózatot építettek ki, hogy megpillanthassák hatalmas szakállát, puttonyát és főleg annak tartalmát. A Kis utcán népes gyermekcsereg várta az estét. Elterjedt a híre, hogy a Gencsi-kertben (mihályfalvi városrész) már járt és kisrepülőket, dominókat, Fekete Péter kártyacsomagokat, versenyautókat, de még kisvonatokat is osztogatott azoknak, akik jók voltak. Az ötéves Janika, aki a Kis utcán a legbátrabbak közül való volt, tudni vélte, hogy még pettyes labdákat is kaptak az arra érdemesek. Kérdezgette is serényen az édesanyját, vajon van-e rá valami halvány reménysugár, hogy neki is jut azokból a labdákból, de Marika néninek fenntartásai voltak Janikának valami friss csíntevései miatt, amit aztán a nagypapa egy kézlegyintéssel elbogatellizált, hogy „nem rossz az a gyerek, csak eleven”.

A pettyes labda

Már alkonyodott, amikor a Bíró lányok cipőibe belekerültek a nappali szeletek, a celofánba csomagolt rahát rudacsokák, sőt törökméz, meg narancs is. Legnagyobb örömeikre azonban egy-egy néger hajasbaba szolgált, olyan kabalaféle, amelyet a lányok mindenhová vihettek magukkal.

Na, akkor már közel jár, ha Bíróék már volt – mondogatták a kisiúik és a deszkakerítés résein át kémlelték az utat, míg az anyukák, nagymamák be nem parancsolták őket, nehogy megfázzanak. Nagypapa néha ki-kiment fáért, hogy szelídítsék a decemberi hideget. Éppen egy ilyen alkalommal zörgette meg valaki a Janikáék ablakát, amitől aztán majd kiugrott a szíve és csodák csodája, amikor anyuka kinyitotta, ott állt egy hatalmas bundás, kucsomás, fehér szakállú bácsi. Janikát kereste, aki váltig bizonygatta, hogy ott van az ablak-

ban a kisbakancs, ő inkább maradna a nagymama ölében. A Mikulás pedig szelíd megértéssel bele is egyezett és csak rakosgatta az ablakpárkányra a sok pazarságot, ami már nem fért el a kis lábbeliben. Egy szép színes fakerekű kismozdony is ott kandikált kifelé az alma és a narancs mögül, és csodák csodája, a rég óhajtott kék pettyes labda is előkerült, amire aztán Janika sűrűn fogadkozni kezdett a jövőbeni magaviseletét illetően. – Elválík – mondta a szelíd szemű Mikulás. Most pedig Gallydos Andrishoz megyek a tarcsai útra. Úgy tudom, jó cimborák vagytok. A Duszgó néni mákját nem ti vámoltátok meg a kertben, ugye? Na lám! A hír gyorsan jár – kacsintott a Mikulás és hátára vette temérdek puttonyát, amelyből egy kerekszemű barna maci köszönt vissza a megszeppent Janikára.

– Még jó, hogy a Pethe Pista bácsi szénakazláról nem szerzett tudomást, amelyet Lórical szórtunk szét – pislogott nagyokat és berámolta a sok kincset az ablakból.

Hová lettek?

Manapság a Mikulások már repülő rénszarvasokon járnak, és Coca-Colát meg egyéb 21. századbeli konzumtársadalomnak való terméket visznek zsákjaikban. Színes villanyégőhálókon akár az erkélyekre is felmásznak, mindezt a kommersz kedvéért. Nincs már a puttonyban halva (napraforgómagból, cukorból, mézből és növényi olajból készült török édesség), tejkaramella, színes szemű „tojásucorka”, Zizi, amit az Érmelléken csak „pattucukornak” ismertek, mivelhogy hasonlított a pattogatott kukoricára. Nincs már könnyű finom habcsók, üvegucukor, Eugenia, kistrombita, mackó, hajás baba, bohóc. Elmaradt a törökméz, a rahát, de van helyettük mindenféle drága csokoládé, déligyümölcs és az elektronikus játékok minden fajtája, amelyeket még maga a Mikulás sem ismer.

A kiscipők izgalmas tisztogatása, fényesítgetése is idejét múlta. Helyüket lassan átveszik az amerikai piros harisnyák.

A reklámok tömkelege és a hatalmas áru kínálat szétfoslatta az ünnep varázsát. A Mikulás-nap is konzumünneppé degradálódott, mint a karácsony vagy a húsvét.

Az Érmellékről a valódi csodákat elvitte a puttonyos Mikulás.

Mikulás

Fából készült régi kisvonat

„Pattucukor”

Az üvegcsukor egy fajtája

Habcsók

„Tojásckorkák”

Halva

Törökméz

VIDÉKI PROMENÁDOK, FALUSI FŐTEREK

Mint említettük, minden kornak, minden társadalmi rétegnek megvolt a maga mondén élete, amit épp olyan intenzíven éltek meg, mint manapság. A múlt század eleji Érmellék sem szűkölködött bohém emberekben, mulatni vágyó ifjúságban, szerenádos éjszakákban. A vidék épp úgy élte az élet hevesebb, virágosabb korszakát, mint a város. Semmivel sem voltak visszafogottabbak a vasárnap délutánok és egyéb mulatásra alkalmas időszakok. A virtus olykor zajosabb, meghatározóbb volt, mint bárhol.

Az 1900-as évek elején, vasárnap délutánonként földműves és iparos családok ifjúsága népesítette be a falvak, városkák füves, illetve macskaköves főtereit. Ezek a terecskék legtöbbször helyen a Templom utcában éltek hol csendesebb, hol zajosabb mindennapjaikat. Általában az istenháza volt a település legtekintélyesebb épülete, ez számított hát minden faluban gyülekezőhelyek mérföldkövének. A lányokon mindig a legújabb ruha libbent, a legényeken pedig virított a legtisztábbik fehér vászon- vagy gyolcsing. A múlt század első negyedében születettek még emlékeznek arra az időszakra, amikor még ezeket a felsőruhákat is keményítették, hogy suhogjanak-ropogjanak, frissebbet, újabbat mutassanak. Nem volt az ám egyszerű dolog. Rengeteg babramunkával járt, és igencsak fehérréppróbáló foglalatosságnak bizonyult. Amelyik legénynek vagy leánynak nem esett át az inge, vagy neadj'isten az alsószojnyája ezen a műveleten, nagy blamázs volt az arra a hajlékra nézve. Nem is mehetett ki az a fiatal emelt fővel a falu promenádjára. Így hát minden házban, minden

hétvégén ott főtt a lisztes keményítő, amibe beáztatták mosás után a ruhadarabot. Ha megszáradt, nagy tudomány kellett annak kivasalásához is. Főleg a nagy szenes vasalóval, hogy folt ne essék a kényes fehér ruhaneműn.

A macskaköveken

Általában ezek az előkészületek előzték meg a szombat esti, vagy a vasárnap délutáni utcai életet. Nagyobb településeken, vagy netán már kisvárosnak is beillő helyeken az elitebb rétegből valók befogattak és kocsin járták fel az ismerősöket. Ermihályfalván fő attrakciónak a macskaköves tér számított. A Schwarz család tulajdonát képező Nemzeti Szálló épülete előtt volt a legnagyobb élet, annál is inkább, mivel ott volt a kaszinó. Az elit és a középréteg itt mulatta idejét, míg a Nagy- és Kisderík utcákon a nagymamák és szomszédasszonyok vigyázó tekintete alatt hajfonatos-szalagos leányok sétáltak karöltve a katolikus templomig meg vissza, utat engedve olykor egy-egy cifra fogatnak, kordélynak. A kilencvenes éveiben járó Keczán Marika néni akkor volt eladólány, amikor még Stubenberg Pál gróf hintaja is ott vesztegelt a Nemzeti előtt. „Kocsisa nagydarab, nagybajuszú ember volt, mindig ott várakozott kenyéradójára ostorral a kezében, hosszú, elmaradhatatlan esőálló kabátjában. A téren jól megfért mindenki. Estefelé már parasztszekereken ült az ifjúság – itt nálunk is, nem csak falvakon – összeszedték egymást a legények, leányok. De ők nem hajtottak be a Nemzeti előtti térre, mert nem volt szokás. Nagy keletjük volt a muzsikusoknak, hisz valakinek kellett húzni a nótát is. Előbb-utóbb tanyát vertek valamelyik portán és megesett, hogy késő éjszakába torkollott az ihaj-csuhaj. Zömében itt dőltek el a házasságok is, a szülők itt egyeztek meg a fiatalok sorsa felől, de olykor még kerítésre is sor került, ha valamelyik vénlegény, vagy sokáig pártában maradt leány nem tudott megházasodni, illetve férjhez menni.”

Vásárok és áldomások

Az éradonyi születésű hetvennyolc éves Faragó Gizi néni, aki Székelyhídra ment férjhez, az adonyi vásárokra így emlékszik. „Sokszor megesett hogy a vásárosok a templom előtt, a falu főterén rakodtak ki. Itt csizmadiák is árulták portékáikat. Lányoknak való könnyű csizmákat is lehetett kapni, de száraik kemények voltak, mert úgy volt divatos abban az időben. A mézeskalácsos portékáit keresték leginkább, mivel az volt a legolcsóbb vásárfia. Volt, amelyikben tükröt is tettek, azt a legények vették ajándékba kedvesüknek. Székelyhídon a községháza előtt is költettek vásárok, főleg lovakra. Na, nem vitték oda a jószágot, de ha egyik-másiknak megtetszett az állat, ott alkudoztak rá, ha kellett napestig. Lejártak ide még Kőbölkútról is, persze szekerekkel, de volt, hogy gyalog. Nem csak lovakra ittak itt áldomást, hanem egy-egy jó házasságra is, ha két örömapa egymás tenyerébe csapott. Hogy aztán a fiatalokat megkérdezték-e az ügyben vagy sem, azt sosem lehetett tudni. Néha csak a vagyon házasodott.”

Mihályfalván a harmincas évekből fennmaradt történet a mai napig ezt támasztja alá. Molnár Marika néni, aki szintén sok szép és tiszteletreméltó évet élt meg, mesélte, hogy a harmincas évek elején történt egy ilyen erőltetett házasság alkalmával. „Már javában mulatott a násznép, szekérre is ültek, hogy indulnak a templomba, mikor a vőlegény meg akarta ölelni a menyasszonyt. Az úgy ellökte magától a nem kívánt férjnek valót, hogy az menten lefordult a szekérről. Estében megrúgta véletlenül a lovat. A kétségbeesett, megriadt jószág elragadt násznagyostól-menyasszonyostól. Alig lehetett végül megállítani. Akkor aztán a pórul járt vőlegény újra felkapaszkodott a szekérre és az ara megkapta élete első pofonját. A kis incidens után elmentek békében örök hűséget esküdni egymásnak.”

Templombúcsúk

Az Érmellék katolikusok által is lakott falvaiban a templomok védőszentjeit mindig megünnepelték. Régebben egy-egy templombúcsú igazi sátoros ünnepnek számított. Manapság csak egy ünnepi szentmise erejéig emlékeznek a kegyhelyek védőszentjeire. Olyankor szintén a tereken volt a vásárosok kirakodása. Ezeken a neves búcsúkon inkább a népviseleten volt a hangsúly. Idős emberek állítják – a néprajzkutatókkal ellentétben –, igenis volt ezen a vidéken jellegzetes viselet, ami csak itt volt honos. Kék színű vászonszoknyára és ugyancsak kék fejkendőre emlékeznek. Tartozéka volt még a felsőrész is, azaz fehér blúz, csipkés húzott újjal, rajta pruszlikkal, amely ezen a vidéken egy bélelt mellényt jelentett. Faluhelyen a kilencszázas évek elején a földműves családok ezt a viseletet tartották a hely népviseletének. A férfiaké hasonlított a csikósok öltözetéhez, kevés eltéréssel. Népi ünnepeken, amikor felvonultak a falusi tereken, amelyik legénynek nem volt megüendő háta lóva, nem számoltak vele a lányos háznál. Ezeket a paripákat a falusi promenádokon illett meg is mutatni.

Szerenád, Szalacstól Bogyoszlóig

Papp Annus néni 1921-ben született és a harmincas évek végén lánykodott Szalacson, majd Bogyoszlón is. Mindkét településen a Templom utcai találkozóhelyeknek volt a legnagyobb szerepük az ifjúság életében. „Mindig a május adott a legtöbb okot az izgalomra, hiszen amelyik fiú muzsikuskat vitt egy lányos ház ablaka alá, az már felért egy lánykérés-sel. Nem csak május első éjszakáján voltak ilyen szerenádok. Kaptak ám máskor is szépleányok, a szépasszonyok éjjeli zenét. Amikor nem volt elég muzsikusk, a Szatmár megyei Börvelyből is hozattak harmónikást. Szombat esténként vagy vasárnap délutánként, az ivó előtt is muzsikáltatták őket a fiúk. Fizettek nekik, igaz nem sokat, mert pénz az akkor sem

volt, de azért húzták kevésért is éjfélélig, a fiatalok meg körbe állva, karöltve énekeltek, mókáztak. Nem volt még akkor iparosodthon mindenfelé. Csak fonó, de ott meg csak télen folyt a nagy élet. Nyaranta megtette akár a csűr is, egy jó kis mulatságra.

Ünneplőben

A mihályfalvi Keczán Marika néni mesélte az alábbiakat is: „A század elején, amelyik fiatalembernek félcipője volt, illetve pantallót viselt, az már iparos fiúnak számított. A földműves sarjak nyáron is csak csizmában jártak, priccses nadrágot, fehér vagy csíkos gyolcsinget viseltek. Aki a finomabb kiadású, puplin anyagból készült inget megengedhette magának, nagyon irigyelt embernek számított. A szórakozóhelyeken, de még a tereken se igen vegyültek a különböző rétegek, de azért jól megfértek egymással. Abban az időben mindenkit az öltözetéről lehetett megkülönböztetni, besorolni. Faluhelyen, nem voltak társadalmi rétegződések. Mihályfalván azonban már az arisztokráciával is számolni lehetett. A régi községháza és a katolikus templom közötti, macskakövekkel kirakott út sokat látott, tapasztalt. Számos nemzedék élete kezdődött és végződött ezen az úton.

Még Szent Mihály lova is ezeken a köveken vitte utolsó útjára a mihályfalvi embert ünneplőben, rangjától függetlenül...”

Érsemjéni népünneplő a századelőn

Érmihályfalva főtere a negyvenes években, ahol három társadalmi réteg is megélte ifjúságát

A régi községháza előtti tér Érmihályfalván

Az érmihályfalvi Nemzeti és egyéb főtéri épületek

Érköbölkút főtere 1938-ból

Érmihályfalvi macskaköves tér a harmincas években

„ELMENTEM ÉN A VÁSÁRBA...”

Sok történelmi könyvben, régi feljegyzésekben említik a vásárokat úgy, mint a falusi vagy a városi élet egyik legmarkánsabb eseményét. Főleg azokon a nagy vásártartó helyeken, ahol évente csak négyszer – az évszakoknak megfelelően – gyűltek össze messzi földről is, hozva ki-ki a maga mesteriségének gyümölcsét. A vásár nem csak az adok-vezekekről szólt. Az alábbiakban kiderül, mi mindenre szolgált egy-egy ilyen esemény Bihar vármegyében.

A régi vásárok tehát nemcsak a portékák eladását célozták, de a társadalmi élet egyik fontos formája is volt. Az ott megjelenők legtöbbször csak azért mentek a vásárba, hogy ismerőseikkel, barátaikkal, rég nem látott rokonaikkal találkozhassanak, illetve tájékozódjanak az árakat illetően. Folyt a terefere, átadták a legfrissebb történeteket, családi eseményeket, születéseket, halálhíreket. De vásárfia nélkül azonban még sem illett hazatérni, ami gyerekeknek, asszonyoknak egyaránt kijárt. A gyerekek többnyire fából faragott játékokat, bugylibicskát, füttyülőt, mézeskalácsot kaptak, míg az asszonyok, lányok számára kendőt, gyöngyöt, olvasót (rózsafüzér) vásároltak. A lányoknak a legények mézeskaláccsal kedveskedtek. Ezek általában tükrökkel ellátott szív formájúak voltak. Az ezeket árulók, hasonlatosan a szabókhöz és a csizmadiákhoz, a vásár központjában kaptak helyet, és verses rigmusokkal kínálták a szerelem eme értékes zálogát.

Cifraszűr és guba

Mint említettük, a vásároknban a legelölkelőbb helyeket a szűr- és a lábbeli készítőök foglalták el. A szűcsök rövid és hosszú bundát, subát egyaránt árultak. A gubások, akik a szegényebb réteget célozták meg, asszony-, férfi-, gyerekgubát kínáltak a sátraikban. A szabók elsősorban a posztóból készült ruhaneműekkel, teljes öltönyökkel érkeztek. A keményszárú, tartósra vikszolt csizmákat a csizmadiák ajánlgatták. Az előbbiek nem mind vertek sátrat, csak úgy rúdra akasztva árultak, így ezeknél valamivel olcsóbban lehetett vásárolni, mint a sátoros csizmaárusoknál. Az asszony nép a papucsosok előtt nézelődött, akik többnyire földre rakták áruikat, akárcsak a fazekasok. A kalaposok, sapkások sátrát is sokan látogatták, ahol a férfiemberök alkudhattak a templomos kalapra, vagy éppen a mezei munkára használt micisapkára. A kirakodóvásár szélén kaptak helyet az ócskások, ahol a használt ruhaneműk cseréltek gazdát. Látszott tehát, hogy még a vásárnak is megvolt a maga hierarchiája, nem lehetett csak úgy kirakodni, ki hova éri. Évszázadokon keresztül ezt a rendet a mesterségek ázsiója határozta meg.

A mihályfalvi nagyvásár

Érmihályfalva V. László királynak köszönheti vásártartási jogát, aki ezt a kiváltságot adományozta a településnek. Ennek mind a mai napig örvend a város. A település akkor indult fejlődésnek, amikor 1844-ben V. Ferdinánd király adománylevéllel mezővárossá nyilvánította.

A múlt század közepétől megnőtt a hetivásárok jelentősége is, így Mihályfalva piacát a gabonafélék, az ipari termékek választéka és a marhavásár tette nevezetessé. Évente négy nagyvásárt tartottak, amelyen idegen iparosok is megjelenhettek. Csütörtökön csak a helybeliek vására volt. A csokalyi származású Fényes Elek (1807–1876) statisztikus és közigazdász szerint minden szerdán baromvásárt is tartottak. Az

1900-as évek elején a kirakodást a vasúti állomás felé vezető úton, a ma is Vásártérnek nevezett területen tartották. Ide az egész Érmellékről, de olykor még Debrecen környékéről is eljöttek alkudni egy-egy jó kiállítású jószágra, vagy egyéb portékára. Ha ló vagy egyéb igavonó talált gazdára, azt meg is kellett „pecsételni” egy jó áldomással is. Volt rá eset, hogy a jószág árából alig maradt valami, mire hazaért a gazda, de hát ez is hozzátartozott a vásár rendjéhez.

Ezekon a helyeken nem csak az árúk, illetve a jószágok cseréltek gazdát. Néha két örömapa is megegyezett egy jó áldomás mellett a fiatalok egybekeléséről. Mivel birtok a birtokkal házasodott, az ara meg a vőlegénynek való olykor csak később szembesült a tényekkel. Bár a vásári jövőmondó cigányasszony mindig nagy szerelmekről regélt az eladó lányoknak, ez a délibáb hamar szétfoszlott a szülők közti megegyezéssel. A mihályfalvi vásártéren a szórakozás lehetőségét biztosítandó, állandó vendég volt a körhinta is, ahová a gavallér legények befizették a lányokat. Így aztán a vásár látványosság is volt egyben.

Belényes színes forgataga

Kun József *Belényes monográfiája* című munkájában rendkívül érdekesnek írja le a múlt század eleji nagyvásárokat Belényesben. Mint írja, az emberek ilyenkor valósággal eltaposták egymást. Nemcsak magyarok, de a hegyekből lejövő szumányos román parasztok is, bár ezek csak jószágot, túró- és sajtféléket kínáltak eladásra. A szabók, a szücsök, a csizmadiák, a kalaposok, a fésűsök, a gombosok, a szítások, a rőfösök, a pékek, a cukrászok, a mézeskalácsosok, mindmind magyarok voltak és hatalmas illatfelhőt árasztottak maguk körül. A lacikonyhák kolbász- és hurkafüstje, a teperők és húsféleségek ingert keltő szaga terjedt szerte a téren.

Itt is *„a vásárok érdekességéhez tartozott a hosszas alkudozás, ami a vásárlók többszöri vissza-térésével gyakran a végtelenség látszatát keltette. A parasztnak kevés pénze volt, különösen a szegény*

hegyvidéki románnak, nehezen vált meg tőle. Az eladóknak kialakult az a taktikájuk, hogy az áruért jóval többet kértek s most már lehetett alkudni" (...))

A vásári kikiáltók apró versikékkal kínálták áruikat, és hangulatteremtő viccelődéssel, mókázással csalták sátrukhoz az embereket. Koldusok sokasága fokozta a vásáros napok zaját, hol prózában, hol énekléssel hívták fel magukra a figyelmet.

„A vásári néphez tartoztak a madarászok, akik vagy a földre rakták le a kalitkákat, vagy egy-két kalitkával a kezükben sétáltak minden irányban, hogy apró madaraikat észrevehetővé tegyék; szintén kiabálással ajánlgatták portékájukat (...). A belényesi vásárok legmozgalmasabb és leglátványosabb része, a nagy számban összevásárolt szarvasmarhák elhajtása volt. A tehetősebb kupecsek, sokszor többen is összefogva, annyi szarvasmarhát vásároltak össze a belényesi piacon, hogy azokat már érdemes volt elhajtani például Váradra, Debrecenbe, Aradra (...)” – írja Kun József a vármegye eme másik szegletéből.

De hasonlóképpen volt ez Nagyváradon, Nagyszalontán vagy akár Margittán is.

Nagyvásárok reneszánsza

A debreceni Szent Mihály-napi nagyvásáron már évek óta nosztalgizáshat az odalátogató. Mihályfalván hagyományos tavaszi és őszi nagyvásárokat szervez az önkormányzat minden évben. Egyiket a májusi Nyíló Akác fesztivál első napján nyitják meg, a másikat október elején a Dióverő „Szip Napok” hagyományokra épülő rendezvény alkalmával. Ilyenkor a messzi földről ideérkező árusok utca hosszan kínálják áruikat, sőt van, hogy utcai zenészek és „vándorkomédiások” is megadják a módját, zamatát az eseménynek. A vásár minden formája a hétköznapok tartozéka. Csak annyi a különbség, hogy míg régen átalvetőben vitték haza a vásárfiát, addig ma a személyautók csomagtartói roskadoznak a konzum-generáció napi szükségleteitől.

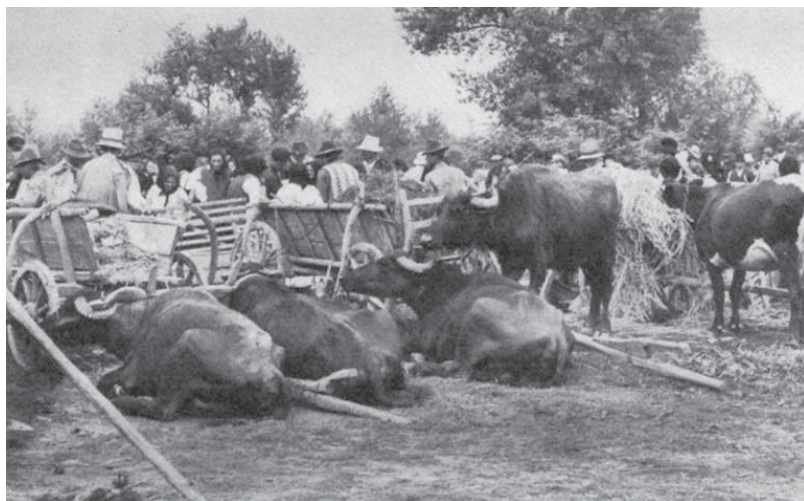
Korabeli Bihar vármegyei viseletek. Az átlavetőben a vásárfia

Debreceni piactér a 19. században

Belényesi nagyvásár a múlt század közepén

Terményvásár Belényesen, pihenő bivalyokkal

BETEKINTÉS AZ ÓSI MAGYAR KONYHÁBA

Mit evett Árpád népe?

Ki hitte volna, hogy az ősmagyarok ismerték és alkalmazták a szárított hús és tejpor készítését. Egy magyar lovas bórzsákjában több liter levesnek vagy tejnek megfelelő élelmet is vihetett magával, amikor kedve támadt átlovagolni Ázsián. Őseink már ismerték a kovászos uborka receptjét is, Európában a mai napig kevés nemzet ismeri ezt a fajta savanyúságot.

Az ősmagyarok már alkalmazták az aszalást és a füstölést is. A téli szálláshely körül még gabonaféléket is termesztettek: árpát, kölest, búzát. A főzéshez persze az elmaradhatatlan bográcsot használták, sütéshez a nyársat. A kásafélékből tejben, vízben főtt étkeket, később kerek köveken sült lepényeket készítettek. Ezek a lepények átmenetet jelentettek a kenyér és a tésztafélék között. Az egyik legrégebbi tésztánk a galuska és a csipetke. De használtak ám ételízesítőt is a magyar konyha régi amazonjai, méghozzá tárkonyt, csombort, kakukkfűvet, fokhagymát, rozmaringot, zsályát, valamint gyümölcsöket, sőt virágokat is. Az egykori jurtakonyhában fontos étel volt a vöröshagyma és a káposzta. A tej savanyításával nyert alapanyagok közül a tejföl és túró nem csupán számos ételünk nélkülözhetetlen kelléke, de egyetlen más világkonyhában sem volt használatos.

Az ősi magyar konyhában a paprikát még nem ismerték. Spanyolországból a török megszállás idején, a 15. században került Magyarországra, de sokáig nem volt becsülete. Szinte hihetetlen, hogy manapság ez az egyik leghasználatosabb

fűszerünk. Megjelenésével háttérbe szorult a sáfrány, a gyömbér, a bazsalikom és még sok ősi fűszerünk.

Étkek a török és a francia világból

Néhány étel, amelyet a törökök hoztak magukkal, nemzeti hagyományunk részévé vált. Ilyen volt a pitah, amiből a lángos lett, a rétes, a pogácsa vagy a tarhonya. A törökök más zöldségfélét is magukkal hoztak, például a paradicsomot. Ebben az időben természetek először cseresznyét és meggyet. Még a kukorica is török közvetítéssel került hozzánk, évszázadokon keresztül úgy is hívták, hogy „törökbúza”. A töltött káposzta (szárma) is a török időkből való.

Az egyik legfontosabb azonban a kávé volt, amely nagy szerepet játszott egy későbbi kulturális jelenség, a kávéház megszületésében. Mária Terézia és II. József idején a bécsi udvar konyhája teljesen francia volt, amely természetesen hatott a magyarok étkezésére is. Az akkoriban megjelent szakácskönyvek erőleveseket, becsináltakat ajánlanak.

Ám Magyarországon igen nagy a kínálat a levesekből. Az alapanyagok és az elkészítési módok terén egyaránt változatosak. A levesek egy részét rántással sűrítik. Ez az elkészítési mód jószerint csak a magyar konyhára jellemző.

Bár a magyarok a franciáktól tanulták el a cukrászsütemények készítését, az osztrákoktól a házi tésztákét, tésztaféléink igazi gasztronómiai büszkeségeink. Az első cukrászda a 18. század közepén nyílt Pesten. A dobostorta, a Rigó Jancsi, a somlói galuska, a Rákóczi-túrós mind világhírű magyar édességek. A krumplis és káposztás kocka önálló fogásként is megállják a helyüket. A különféle, gyümölcsrel töltött gombócaink burgonyatésztából készülnek. A palacsinta, a rétes, az aranygaluska, a fánk, mind-mind magyar ételsajátosság.

Régi tápláló ételeink

Őseink a bográcsok és nyársak mellett cserépedényben (a régiek szerint vászonfazékban) is főztek, ami nagy tapasztalatot igényelt. Az idős emberek ma is meggyőződéssel vallják, hogy a cserépedényben és kemencében lehet igazán ízesen elkészíteni az ételeket.

De hová lettek a régi cserépedényeink? A kemencék lebontásával eltűntek a háztartásokból, egy részük a múzeumok ritka emlékei közé tartoznak.

Sokan éreznek nosztalgiát a régi ízek, a régi ételek után, melyekben őseink leginkább a hajdinát, a kölest, a kukoricát, a sulyomot, a burgonyát, valamint a ma is ismert rozmarinogot használták. A Fekete-tenger vidékéről hazánkba került hajdinából gabonakását készítették, vagy a malomban lisztté őrlötték. Legismertebb a hajdinagárica, gombóc, leves, málé, rétes, dödölle. Közülük talán legjobban a gáricát kedvelték, amelyet keményre főzve tepsiben még egyszer megsütöttek és forró hagymás zsírral leöntve ették.

Kölesből, törökbúzából

A köleskása termesztése a 19. század második felében még nagyon ritka étel volt. Disznóvágáskor a hurkába köleskását használták, de hétköznapiokon is gyakran került az asztalra különböző formában. Ugyanakkor elfogadott böjti eledel is volt. A kukoricaliszt finom szemcséjű órleményéből őseink gáricát, puliszkát, málét, ropogóst, felfújtat, gombócot, lán-gost készítették.

A mai magyar konyha már kevésbé használja, pedig aki kipróbálja, annak ma is ízlik. Számos felhasználási módja közül a húsetelekhez – különösen az erdélyi konyhákban a pörkölt, tokány és vadas húsok –, ma is közkedveltek.

A juhtúrós és a sajtos puliszka az egyik legegészségesebb ételünk mind a mai napig

A sulyom és a dödölle

A sulyom évelő vízi növény, termése a gesztenyéhez hasonló. A Tisza szabályozása előtt annyi volt a sulyom, hogy még ladikkal is alig lehetett közlekedni. Ma is keresik és gyűjtik, Tiszafüred környékén másodvirágzását éli, vendéglői étlapon is szerepel. Nyáron még egy kicsit zöld, de késő ősszel már érett lesz, és ekkor már ehető. Felhasználáskor kettévágják, finom belét kiszedik. Általában mártást és sült tésztát készítenek belőle. Az érmelléki mocsári ember is jól ismeri ezt az eledelt. Sokat táplálta ez a szegény halászbereket ezen a vidéken is.

Legismertebb ősi burgonyaételünk a dödölle, amelyre az idős emberek gondolnak leginkább nosztalgiával.

Úgy készül, hogy a burgonyát meghámozzák, kockára vágják, és sós vízben megfőzik. Levében úgy törik össze, hogy kásaszerű legyen. Ezután hozzákeverik a lisztet – búza-, hajdina- vagy kölesliszt – és jól összedagasztják. Zsírban pirított, apróra vágott hagymával elkeverik. A sűrű masszából kanállal nagy galuskákat szaggatnak egy szintén hagymás zsíros hőálló edénybe, és tetejét is hagymás zsírral öntik le, amire újból szaggatott galuskaréteg kerül. Sütőben átpirítva forrón a legízletesebb egytálétel.

Régi magyar ételeinek elkészítése időigényes volt. Ám akkor még a Nap járása volt az óra a konyhában is. Ma már a napszakokat is alig ismerjük.

Dödölle

Elfelejtett növényünk, a hajdina (*Fagopyrum esculentum*)

Hajdinakása

A kovászos uborka a napon érlelődik

Hagyományos, magyaros terített asztal

Vászonzsákak

Fűszeres köleskása tepsiben

Juhtúrós málé tepertővel

A BÚBOSOK MELEGE

Az ötvenes években, sőt később is, a legtöbb érmelléki kisházban még beépített kemencék voltak. Ha nem is sült benne mindennap kenyér, életillatú látványa valami nagy lélekszerű békességet kölcsönzött a ház lakóinak.

A folytonosság jelképeként a kemencék évszázadokon keresztül őrizték az otthon melegét, az ételek sajátos ízét, illatát. Az Érmellék nádfedeles, tornácos házainak lakói télire begyűjtötték a kertek alá a gallyat, nádat, venyigét, íziket. A tüzelőt is ingyen adta a természet, mint megannyi mást. Az Úristen, ha azt parancsolta az erdőnek, a szőlőhegynek, a mocsárnak vagy a szántó földnek, hogy márpedig az embernek meg kell melegednie, ha fűjni kezdenek a vékony szelek, akkor nőnie kellett annak az erdőnek, hajtania a szőlőnek, nádnak és sok lett a tengeri szár is.

A tehát búbos, mint szelíd fehér párna, ott púposodott a konyha sarkában. Telente, ha a hótakaró lehalkította a tájat, jó volt elüldögelni nagy fehér ölében.

A konyha

A múlt század eleji konyháknak nagy családmegtartó erejük és jelentőségük volt. A generációk itt éltek le életük nagy részét. Nem csak a kemence, de a csikóspór is megvette lábait némelyikük sarkában. Felettük a főzéshez szükséges kellekeket aggatták, így mindig kéznél volt a laskaszűrő, a tarkedlisütő, a mángorló, a vágódeszka. A fából készült kanalas és sőtartó is általában a spór vagy a kemence mellett

függött. Az elmaradhatatlan szöveges-varrottas falvédő is ott hirdette a nagy igazságot.

Kerepesi néni lisztes ládája

Az Isten legbecsesebb ajándékát, a jó búzalisztet nem lehetett ám akármiben tartani. Annak csakis vastag deszkájú, igényes faragású, szép mívű ládák szolgáltak. A mihályfalvi Kerepesi Mária néni mindig úgy nyúlt ebbe a „tabernakulumba”, mintha valami nagy szentélybe merítette volna kezeit. A lisztes ládák általában két rekeszből álltak. Az egyik volt az első liszté, a másik a barnábbik, gyengébb minőségűé. Laska vagy levestészta készítésekor előkerült a sok tisztítástól szinte már fehérre nemesedett makulátlan gyúródeszka is. A szertartásszerű művelethez illett a fehér kötény, vagy ha más nem volt kéznél, egy régi fehér abrosz is megtette, amit maguk elé tűztek az asszonyok.

Kamratitkok

Az érmihályfalvi Tarcsai úton, a Kerepesi család szomszéd-ságában lakott egykoron Szilágyi Ágnes és Gábor is. Gyermekük nem lévén, hajlott korukra ketten örültek a későn érő temérdek ropogós cseresznyének, amelyet az első udvar fája ontott nyaranta. A nagy szemű hamvas szilvákat is összegyűjtötte Ágnes mama, és kenyérsütés után a kemencébe rakta szárítgatni. Amikor a sok szájtáti gyerek, s eladólány ott téblábolt körülötte, néha el is magyarázta a nagy konyhai és kamrai tudományokat, titkokat: „Aszalni addig kell, amíg a víz nagy része elpárolog a gyümölcsből, hogy azon ne fogjon többé sem a penész, sem az erjedés, de kiváltképp a rothadás fel ne léphessen.” Meleg és esőtlen nyarakon Ágnes néni a napon vagy a padláson is szárítgatta gyümölcsseit, illetve felkarikázott zöldségeit. A fogyasztható gombákat is összeszedte minden szezonkor. A gombát fel kellett fűzni vastag

tűvel házicérnára, s hirtelen kellett szárítani. Éjjelre mindig a tűzhely sütőjébe rakta, így igen hamar megszott. „Ha az időjárás nem elég napfényes, a gombaaszalás nem sikerül, mert a gomba igen romlandó” – hagyta meg az utókor számára az aszalások tudora, Ágnes mama.

Bacsó néni lebbencse

Ágnes nénivel átellenben lakott Bacsó Annus néni is, aki a lebbencsleveséről volt híres. Minden héten legalább egyszer a „tisztaszobában” lévő vetett ágy tetején ott sárgállott egy levéltészta formájára nyújtott nagy kerek lebbencsnek való. Amikor az megszáradt, szabálytalan apró darabkákra tördelve, hagymás, szalonnakockák kíséretében megpirította, majd megszórta pirospaprikával. Ízesítve minden jóval, felengedte langyos vízzel. A stelázi polcain elhelyezett cseréptányérok körül nagy volt olyankor a forgalom. A család apraja-nagyja a kanalast vallatta. Hisz ezután a túrós málé csak ráadás volt. Nehogy abba a tévedésbe essék az emberfia, hogy a paraszti ebéd nem tartalmazott desszertet. Édesség gyanánt mindig ott állt egy nagy cserépfazék szilva-cibere is, amely úgy készült, hogy a gyümölcsöt kevés vízzel jó édesre megfőzték. Erre rá lehetett járni egy hétig is, ha hűvös helyen tartották. Édeskés illata napokra betöltötte a „lincsel” földes konyhát. Bacsó néni a szemes tengerit is megfőzte télen. Amikor már jó puha lett, megcukrozta és egy tálkába ott sárgállott az asztalon. Téli estéken nagyon finom és közkedvelt csemege volt.

Elveszett dolgok

A régi érmelléki kiskonyhákba helyezte letétbe az Úristen a nyugalmat és a békét. Amikor már úgy látta, hogy máshol már nagyon megfogyatkozott, eljött egy-egy maréknyiért, vagy elküldte ide azokat, akiket meg akart ajándékozni eme

szent dolgokkal. A mihályfalvi Tarcsai úton még áll néhány ezekből a kis hajlékokból. Akik útközben elvesztették a legfontosabbakat, menjenek és szippantsanak bele a hangulatba, amelyet ezek a kis megsüllyedt, diófalombok mögé rejtőzött békeőrzők rejtenek.

Az illusztrációk a Kéri Gáspár által létrehozott gálospetri tájházban készültek.

Házi áldás falvédővel

A konyha illata

Lisztes láda

Törülőkendő

Konyhai stelázi

Falvédő, asztali lámpával

Búbos kemence, felette kanalassal

Fasótartó és egyéb konyhai kellékek

RÉGI ÉRMELLÉKI PÜNKÖSDÖK ILLATA

Minden ünnepnek él egy sajátos illata az emberben. A karácsonyok édeskés krémekkel, fenyőágakkal, narancshéjjal aromázzák az emlékeket, a húsvéthetek pattogatott kukoricával, majd kalács és sonka ízével bolondítanak vissza kicsit a régi békebeli időkbe. Az egykori pünkösödök bazsarózsa és kapros kalács illatúak voltak az Érmelléken...

Az utóbbi a kereszténység harmadik legszentebb ünnepe, a keresztényvilág a Szentlélek eljövételét dicséri ezen a napon. Ugyanakkor népszokások sora is körbelengte egykoron ezt az ünnepet. Mára már megkoptak ugyan a régi szokások, azonban a magyar kultúránkhoz továbbra is hozzá tartoznak.

Húsvét után az ötvenedik napon – az Úr mennybemenetelét követően –, itt maradt vigasztalónak egy harmadik, láthatatlan, istápoló istenség. A görög „pentecostes” jelentése is ötvenre utal, a magyar „pünkösöd” szó is ebből származik. Hasonlóan a húsvéthoz, egész héten tart, de csak két nap nyilvános ünnep. Tertullianus (Kr. u. 160–220), római jogász, laikus teológus régi ünnepnek nevezi, tehát az apostolok idejéből való. A katolikus egyházban van vigíliája, böjtje, amelyen keresztvizet szentelnek. A római katolikus egyházban a bérnálás szentségét is ekkor vagy innentől kezdve szokás kiszolgáltatni.

A pünkösöd úgynevezett mozgó ünnep, vagyis nem minden évben esik ugyanarra a napra, az ugyancsak változó húsvétból számolják ki. Nem olyan bonyolult, mint ahogy hangzik: a tavaszi napéjegyenlőség utáni első holdtöltét követő vasárnap, húsvét vasárnapja – ez minden évben március 22.

és április 25. közé esik. A húsvét utáni ötvenedik nap tehát a szentlélek ünnepe.

„Áldott szép pünkösdsnek gyönyörű ideje...”

Egykoron amolyan legényvirtustól volt híres ez az ünnep. Aki a lovas versenyekben legderekabbnak bizonyult, az lett a pünkösdi király. Ebben a „hivatalában” egy teljes évig ingyen ihatott a falu kontójára és minden mulatságra hivatalos volt. Ez az ünnep az udvarlás, a párválasztás ideje is volt egyben. Ilyenkor enyhültek a szigorú szabályok, a lányok bátran mutatkozhattak választottjaikkal. A szokások ma már kihalóban vannak, de az ember érzi, ünnepre, pillanatnyi csendre, játékra, társaságra ma is szüksége lenne. Üzenetet hordoznak ezek az ünnepek, az ember és a természet szeretetét, elválaszthatatlanságát hirdetik. Csupa olyat, amiben megkapaszkodhatunk, amik által továbbléphetünk a pünkösdvasárnapok és hétfők után, a keddek és szerdák hétköznapjaiba.

Piros pünkösds napját ezer éve virággal köszöntik a magyarok. Erre a napra minden felébred, nedvektől duzzadnak a levelek, zsong, zsong az élet. Jól tudták ezt a régiek, ilyenkor meg kell torpanni egy pillanatra. A nagy nyári munkák előtt ünnepelni kell. Köszönteni az új életet, imádkozni a bő termésért, gyermekáldásért. Az érmelléki templomokban évről évre megemlékeztek erről a napról. A Szentlélekkel való betöltekezést megelőző szélvihart kürtfújással, a lángnyelveket a pünkösdi rózsa szirmaival helyettesítették, a Szentlélek jelképeként fehér galambot röptettek. A lányok és asszonyok bíborvörös ruhába öltöztek, befont copfjukat a hagyomány szerint a vállukra kanyarítva, a férfiak felöltötték ünneplőjüket és templomozás után kezdődhetett a mulatság. Ezt idézi Balassi Bálint verse is: *„Áldott szép pünkösdsnek gyönyörű ideje / Mindent egészséggel látogató ege, / Hosszú úton járókat könnyebítő szele”*

Bazsarózsa

A pünkösdi rózsa vagy bazsarózsa ilyenkor virít. Frissége, üdesége jelképezi a lélek megújulását, a kert kiteljesedését. A templomokban is ott pompázik minden alkalommal ez a virágcsoda. Szimbolikus növénye ez a pünkösdeknek. A lányok mosdóvizébe is szokás volt szirmaiból szórni, a legények választottaik ablakába is ezt tették. A múlt század közepéig nem volt porta az Érmelléken, ahol ne virított volna a sötétvöröstől a rózsaszínen át, a fehérig. Mintha tudta volna magáról, mit jelképez, ugyanis igyekezett lépést tartani a természettel és a vallási kalendáriumokkal. A Szentlélek ünnepére nyílt.

Kapros kalács

Nem volt olyan pünkösöd az érmelléki falvakban, hogy az asztalokon ne legyen kapros kalács. Az istenadta kapor még vadon is megtermett, a lisztet meg kiharancsolta az úristen minden családnak. A zsír is kikerült mindig, „hisz a magyar embernek nem az olaj volt a jó piros bor csúsztatója, hanem a tepertő illatú disznózsír” – járta a mondás egykoron az Ér partján. Ünnep előtti szombatn már kelt a tészta és illatozott a zsírban megabált, apróra vagdalt, bőven sózott kaportöltelek is. A négy-hat darabba szaggatott bejgliszzerű tésztát kinyújtották, ízlés szerint lekenték zsírral, hogy foszlósabb legyen, majd megtöltötték a kaporral. A feltekert kalácsot aztán felvert tojással is lekenték, mielőtt bekerült a kemencébe, hogy szép fényes-pirosra süljön. Manapság is így készül az Érmelléken ez a finom, bort követelő laktatós tésztaféleség. Olyan házaknál ahol még tisztelik a hagyományt, mind a mai napig ott illatozik az ünnepi asztalon.

Idill

A múlt század közepén, egy pünkösdvasárnap délelőttjén az érmelléki tájak bazsarózsa-ünneplőbe öltöznek. A szerény házak felgereblyézett, kicsinosított portáin kapros kalács illata terjeng és nagy fazekakban gőzölög a jól felzöldségelt tyúkhúsleves. A ház apraja-nagyja templomból ballag hazafelé...

Délután meg lehet bámulni a ház előtti lócáról az ifjúságot, lehet kicsit méltatlankodni, ejnye-bejnyézni, ha valamelyik leánynak kurtább a szoknyája. Ha eljön az éhóra, be lehet ballagni egy darab kaprosért, amelyet olyan jó elmajszolgatni báméskodás közben. A lucernásbeli Málika néni kerítés menti bazsarózsa-özönére mindenki lelassít, és nem győzi dicsérni Istennek eme csodálatos virágát, amelyet önmagáért teremtett.

Valószínűleg csak ezt az egyet...

Szentlélek-ábrázolás a jaffói (Izrael) Szent Péter-templomban

Pietro Perugino (kb.1450–1523)
itáliai festő műve: A keresztelés
után a Szentlélek Jézusra szállt
galamb formájában

Árpád-kori templomrom
Érábrányban. Az Érmellék egyik
legrégebbi kegyhelye, ahol
valaha is pünkösdtől ünnepeltek

A bihardioszegi református
templom. Petrucz József helybéli
festő munkája

Az érkeserői Szent Anna-
templom szentségtartója

Így készül a kapros kalács...

és felszeletelve

Pünkösdi rózsza

MENJÜNK DISZNÓT FOGNI!

A disznótorok, szüretek és névesték hagyományai éltek túl leginkább a nemzedékeket az Érmelléken. E tájegység határain belül azért voltak ezek a szokások annyira időtállóak, mert itt az emberek egymásrautaltsága nem volt kétséges sohasem. A lóp és a mocsár világa, amilyen adakozó, olykor olyan durva és kegyetlen is tudott lenni lakójával, ezért a szokásoknak, hagyományoknak itt megtartó erejük volt.

Évszázados hagyomány szerint a disznótorok jártak a legnagyobb vigadalommal. Ezek talán még a szüreti mulatságokat is felülmúlták, mert leginkább télvíz idején ejtették-ejtik meg a gazdák. Régebben ilyenkor értek rá az emberek, egyéb elfoglaltság híján volt hát idő akkurátusan megadni mindennek a módját.

A saját nevelésű disznónak nagy becsülete volt mindig a környéken, hisz azt nagy odafigyeléssel nevelték. Az sem volt mindegy mivel etették, hizlalták. A húsa csak akkor volt igazi, ha nem volt „idegen szaga”. A jó házi disznónak kijárt naponta a korpa, a tengeridara, ahogy azt az erre valósiak nevezik, és a jó apró főtt krumplival elegyített moslék, amit az ételmaradékból állítottak össze. És persze kellett még hozzá a jó gazda hizlaló szeme is, anélkül nem is hízott volna az a disznó semmit.

Általában karácsony előtt vágták le A kövér disznókat. Így azzal ütötték el a két egymás utáni ünnepet. Húsból, hurkából, kolbászból sosem volt hiány. Manapság is megmaradt ez a szokás, bár a hagyományoknak már nem adóznak úgy, mint régen. Mostanság már hét közben is disznót váganak, és hentes dolgozza fel azt.

Egy közmondás szerint jó az öreg a háznál. Akinek van, az jól jár, mert annak nem kell sem hentes, sem idegen tanács, nagyapa úgy is mindent tud.

A nap hőse

Érmihályfalván a Nyíri-portán már előző este nagy a sürgés-forgás. A család nagy öregje, a 89 éves Lajos bácsi élesíti a késeket a fenőkő segítségével. Ezt egy emberöltő óta így szokta meg, nem is ért ehhez senki rajta kívül. Fontos is ez, hisz sok múlik azon, milyen szerszámot használ ilyesmihez az ember.

Megkérdzem Lajos bácsit tudja-e, hogy az európai szabványok szerint ezentúl kötelező az „áldozatot” elkábítani egy arra hivatott sokkoló szerkezettel. Tudom – feleli nem kis meglepetésemre –, de azt csak míveljék azok, akik kitalálták maguknak – mondja. Nekünk nem jut olyan úri dologra. Még hentesre sem futja. A mi családukban még a dédnagyapám is így ölte a disznót. Ez szokás volt és virtus. Főleg virtus. Mert ki lett volna ugyan a nap hőse, ha nem az, aki leszúrta a nagykant!

A ház apraja-nagyja nagy izgalommal készülődik az eseményre, az asszonyok előkészítik az edényeket, még a fateknő is lekerül a padlásról, vesszőkosarakat bélelnek ki fehér kendőkkel, dézsát mosnak a sózáshoz, na meg a nagy üstöt az abáláshoz. Évtizedek óta használatosak ezek az eszközök, a magukra adó, régi nagyházaknál mindezeknek hivatalból meg volt a helyük. Végül, de nem utolsósorban a stampedlik is előkerülnek a jó szilvapálinkával, mert a „bátorító” nélkül nem ér semmit az egész.

Amitől a disznó hízott

Már előtte való este feljárta a gazda a komát, a jószomszédot, toborozva a reggeli disznófogókat. Lajos bácsi szerint

régen, mire odakerült a sor, már nem is férték hozzá a szegény párához, annyian összegyűltek a fehér, csikorgós reggeleken. A társaság a disznóól korlátjának dőlve mustrálta a hízott jószágot, miközben körbe járt a stampedli. Ennek nem csak vérpezsdítő rendeltetése volt, de bátorság gyűjtő is, hisz férfiember ide vagy oda, mégis nagy erőt igényel e nemes megmérettetés ember és állat között. A jószág is hízott tőle. Minél többször ért körbe a szilvórium, annál kövérebb lett a mangalica vagy a báznai, a gazda gyönyörűségére.

Mire megjött a kellő bátorság, már annyi volt a segítő kéz, hogy nem volt annyi fognivaló része a disznónak. De így volt szép! – toldotta meg Torda Jani bácsi is, aki szintén nagy disznótorozó hírében állt Mihályfalván. A pletykák szerint még a muzsikus Gyuláékat is odarendelte a házhoz estére, hogy húzzák a fülébe a nótáját. Volt is nagy híre a Kis utcán az ötvenes-hatvanas években!

Vigyázzatok, el ne szaladjon!

Manapság már gázzal perzselik a disznót, mert az emberek mindent időben mérnek. Régen csak a szalmával való perzselésre esküdtek, mert lassúbb és akkurátusabb volt az eljárás, még a szalonna íze is jobb volt tőle – néz el messzire Lajos bácsi. De nem csak emiatt, gyermekeim! Az megint csak alkalmat adott egy-egy kupicára is, mert ugye megint csak inni kellett a nagy hőstettre. Aztán meg mit is tehetett volna az ember, míg égett az a szép tűz? Sok adoma van ám arról is, hogy elszaladt a disznó égő szalmástól, aztán futhatott utána a komaság, szomszédság! Egyszer a Nagyék szénaszíjében érték utol, de már azt is oltani kellett addigra! – derül Jani bácsi, a több mint negyvenéves történeten.

Lassan kihál

A hízó felbontása után inkább az asszonyok sürgölődtek-forgolódtek a konyhán. A férfiember a kinti dolga végeztével

behúzódott a tágas konyhába, s ha már tiszta volt a bél, akkor a kolbász és a hurka töltésével foglalatoskodott, vagy a sonkák és az oldalszalonnák kialakításával. A hagymásvéres illata belengte a házat, valamint az elmaradhatatlan töltött káposzta is főtt a nagy csempespóron. Lajos bácsi nehezményezte, hogy manapság majd' mindenki böllért hív a munkához, a fiatalok közül alig értenek már a hurka vagy a kolbász alapanyagának elkészítéséhez, fűszerezéséhez. Velünk, öregekkel ki fog halni a hagyomány. Már most is vannak házak, ahol délre fel van dolgozva a disznó, délutánra ki van takarítva, nyoma sincs a disznóvágásnak. Milyen világot értünk meg!

Muzsikus Gyuláék helyett Lagzi Lajcsi

Jani bácsi meséli, hogy régebben addig ízlelgették mind a bort, mind a kisüstit, míg el nem sóztak valamit, de az is megesett, hogy a két deszka közé préselt fősajtra ültek le kipihenni a nap fáradalmait. Az volt ám az igazi, amikor Gyula húzta. Az már a tornácon elkezdte a gazda nótáját! Az volt a biztosítéka annak, hogy nem zavarják el őket. Irénke néni csóválta is egyre a fejét, mert állítólag voltak olyan disznótorok, hogy reggelre a fél disznóság elfogyott. Kész pocséklás volt! A muzsikusokkal etették meg ezek a bolond emberek azt a drága húst, kolbászt – méltatlankodik annyi év távlatából. Jani bácsi viszont csak legyint. Számított is az – mondta –, vágtunk másikat. Volt olyan tél, hogy két-három disznót is vágtunk. Nem volt olyan fősvény világ, mint manapság.

Jól éltek Gyuláék is – néz maga elé mosolyogva és egy kicsit a jelennel is megbékélve Lajos bácsi. Most helyettük Lagzi Lajcsi énekel.

Ma már egyetlen disznót is nagydolog felhizlalni. Lassan már egyet se fognak. Hallgatom olykor a híreket, amelyekből csak azt értem, hogy ennek a fenenagy uniónak az lett a vége, hogy a jószágoknak több joga lett már, mint az embernek. Ki hallott már olyat, hogy már csirkét se lehet tartani csak a

neki kijáró területen. Senki nem fog tartani semmit, ha ezt komolyan gondolják mifelénk akár egyszer is. Még a baromfiudvar is ki fog halni, nemcsak a disznóól – merengett el a nagypolitikán Lajos bácsi...

Múlt század közepi disznóvágások az Érmelléken
(A régi fotográfiák az Érmellék 2009 Fotóklub archívumából valók.)

A GULYÁSLEVESTŐL AZ ANGYALBÖGYÖRŐIG

A régi szakácskönyvek érdekes olvasmányok. Régies nyelvezetük külön kuriózum. A receptek alapján sokat megtudhatunk különböző korok étkezési szokásairól sőt, az ételeken keresztül a történelmi változásokat is nyomon követhetjük. A szakácskönyvek családi ereklyék, hiteles kordokumentumok.

Az Érmelléken is voltak régi receptes könyvek. Egy ilyen családi hagyaték a *Biri néni szakácskönyve* is, amely 1926-ban látott napvilágot, éppen ezen a vidéken.

Ezekből a hajdani receptes könyvekből az is kiderül, milyen étel honnan ered, kik hozták, honosították meg. Gondolta-e volna bárki is, hogy a közkedvelt pogácsa éppen a törököktől származik? Nagyanyáink idejében még divat volt lakomákat tartani, nagy zsíros hurkaesteket rendezni, disznótorok módját megadni. Am ezek a szokások mára már feledésbe merültek, vagy ha élnek is, merőben megváltoztak. Manapság, amikor mindenki fogyókúrázik, egészségesnek kikiáltott ételeket fogyaszt, olajjal főz, a zsír lassan a konyha relikviájává válik. Pedig a régiek el sem tudták volna képzelni ételeiket a jó illatú disznózsír, tepertő és a jó adag „fröstökre” való szalonnás rántotta nélkül.

Az „ílet” és a zsírozó

Az érmelléki háztartás két fő tényezője tehát a kenyér és a zsírozó volt. A szegény ember a kenyérnekvalót, helyben

honos tájszóval, „ületnek” (élet) nevezte, zsírozónak a szalonnát, illetve a zsírt. Ezen a vidéken az olaj csak bőjtben volt használatos. Az itteni konyhák mellett, ennek megfelelően két kamra is szolgált: az egyik az „ületes”-, a másik a szalonnás kamra.

Az idevalósi emberek elsősorban levesevők voltak. Úgy tartották, nem is ebéd az, ha nincs leves. A leggyakrabban főztek között tartották számon a pergelt-, valamint a tészta-leveseket, a különböző hús-, gyümölcs-, tojás-, illetve habart leveseket.

A húslevesek jellegzetes betétje a csigatészta volt, amelynek sodró eszközeiből, a csigacsinálókából, minden igazi magyar konyhában szép gyűjtemény gazdagította a szekrényfiát.

A húsételekből hétköznapokon csak a polgári családok asztalára jutott. Disznóból általában kettőt-hármat is tartottak. Egyet megöltek zsírozónak, kettőt eladtak, hogy jövedelmezőbb legyen a sertéstartás. Juhhúsból már kevesebbet fogyasztottak, azt is inkább a pásztoremberek, míg a baromfiakat legtöbbször csak a piacra nevelték.

A marhahús „aprópecsenye” gyanánt fogyott, de a gulyásleves alapanyagául is ez a húsfajta szolgált, amely az Érmelléken épp olyan közkedvelt étel volt, akár az egész magyar honban.

A marhagulyás

Minden bizonnyal nagyon régi magyar étel. Talán már ették a honfoglalás korában is. Egykoron a pásztorok tápláléka volt, mint neve is mutatja. A foglalkozásra utaló szó, azaz a gulyás, Árpád-kori kifejezés, de a róluk elnevezett étel jóval későbbi. A 18. század második felétől, a falusi konyha közvetítésével lett mindennapossá. Először minden magyar háztartásban ették és kínálták, de a reformkorban már az iparszerű vendéglátás is étlapra tűzte. Rövidesen bekerült a szakácskönyvek ajánlataiba is. Történetével sokan foglalkoz-

tak, sokfélét elmondtak eredetéről, elterjedéséről, fortélyairól. Az egykori érmelléki asszonyok nem használtak mesterséges ételízesítőket, mégis felejthetetlen ízeket csikartak ki az összetevőiből. A múlt század elején és közepén igazi kultusza volt a marhagulyásnak, aprópecsenyének. Majd minden családi összejövetel menüalapjában ott szerepelt a jó szaftos marhapörkölt, vagy a sok zöldséggel fűszerezett gulyásleves.

Pergelt káposzta és angyalbögyörő

A levesek mellett a „vastag” ételnek is nagy keletje volt az érmelléki konyhákban, főleg a nehéz munkát végző családok életében. Vastag ételnek nevezték a kalóriadús, laktatós étkeket, amelyek kötelezően hozzátartoztak a mindennapi étrendhez. Egyik ilyen közkedvelt ebéd vagy vacsora a pergelt káposzta volt. Az apró hordós káposztát levétől kifacsarták, kevés zsiradékban megforgatták majd a sütőben, vagy csak úgy a spór lapján, egy nagyobb edényben, lassú tűzön megpergelték. Lehetett készíteni vörös káposztából is, ezt ecettel, cukorral is ízesítették. Tetejére, kakastaréj formára sült szalonnát, oldalast vagy kolbászt tettek, de köretként is tálalták.

Egy másik mindennapi eledel az angyalbögyörő, vagy más néven nudli volt. Főtt krumplival, liszttel, sóval, tojással meggyúrták a tésztát, melyből ujjnyi vastagságú rudakat sodortak. Ezeket 1–2 centiméteres darabokra szabdalták. A kis nudlikat sós vízben főzték ki. Ezek voltak az angyalbögyörők, amelyeket pirított zsemlemorzzába forgattak. Sósan is, édesen is lehetett fogyasztani. A laskaféléknek is nagy keletjük volt. Főleg a túrós, diós, mákos vagy a káposztás laskának.

Magyaros túrós laska

A megszitált fél kilónyi lisztből két tojással, kevés sóval, vízzel kemény, de nyújtható tésztát gyúrtak az egykori asszonyok. Nem bolti száraztésztából készült ám! Az a lusta asz-

szony tésztája volt ezen a vidéken is. Az összeállítás után kicsit pihentetni kellett, utána vékonyra kinyújtani. Miután szikkadt, nyújtófára csavarták, majd közepén végigvágták. A csíkokat egymásra helyezve keskeny szeletekre darabolták. A felvágott tésztát forró vízbe rakták, és addig főzték, amíg feljött a víz tetejére. Ezt követően leöblítették, lecsurgatták. Kevés hideg zsírral kikent lábasba (így nem ragadt le a tészta) forró zsírral és fele túróval elkeverték. Tálalásig meleg helyen tárolták, majd ha tányérra került, tetejére morzsolták a maradéktúrót, az apró kockára vágott és kisütött füstölt szalonnát, zsírjával együtt. A tejföl már csak ráadásként szolgált.

Biri néni szakácskönyve

A régi magyaros ételeket felsorakoztató Biri néni a levesek misztériumával elkezdődően, a vastag ételeken át, a „nyalánk-ságokig” mindent átadott gazdasszonytársai számára. Az utolsó oldalakon a szaloncukor készítéséről a kenyérsütésig, a hordós káposztától a disznótoros eledelekig – amiket csak egy igazi háziasszonynak tudnia illett –, mindent leírt. Még a szappanfőzés tudományát is megosztotta velük. A könyv megjelenése előtt három évvel, azaz 1923-ban íródott előszavában meg is jegyzi: receptes könyvét a háborús idők-höz igazította, amikor a takarékoság csak javára válhatott minden háztartásnak. Ezzel a gyűjteménnyel a múlt századbeli húszas évek kulináris keresztmetszetét hagyta ránk, eme névtelenség ködébe veszett, önmagát csak Biri néni-nek nevezett remek szakácsnő.

Biri néni szakácskönyve
1926-ból

Gulyásleves

Angyalbögyörő

Pergelt káposzta sülttel

Érmelléki régi konyha - gálspetri tájház

Érmelléki tányérgyűjtemény - gálspetri tájház

Az „ilet” kamrája, lisztesládákkal

A zsírozó kamra

Laskanyújtás

Magyaros, túrós laska, szalonna darabkákkal

A TÖKÉLETES ALKOTÁS

Az érmihályfalvi Marcsó József Képzőművészeti Kör műhelyéből

Az Érmellék fővárosában szeretik a művészbereket, érdeklődésükkel mindig ki is tüntették azokat, akikben isteni szikrát sejtettek. Ugyanis a helybéliek azt tartják, eme parnasszusi követek közvetítenek ég és föld, illetve Isten és ember között. Ezért igencsak meg kell becsülni őket, annál is inkább, mivel a művészet arra hivatott, hogy a múlandóságot átítassa az örökkévalóság üzenetével.

Érezvén ezt a megbecsülést, valamikor 2000 decemberében egy maroknyi mihályfalvi irodalmár és képzőművész összeverődött a régi városi könyvtár épületének egyik sötét kis zugában, ahol egy kiszolgált csempekályha szelídítette a csikorgó telet, s világításul egy asztali lámpa fényesítette az arcokat. Na meg a nagy elszántság, hogy márpedig ebből a találkozásból valami maradandót fognak hagyni a városra. Nem egyet, de kettőt hagytak és vittek-visznek tovább mind e mai napig. Azon az estén megalakult a Máté Imre nevét viselő irodalmi és képzőművészeti önképzőkör, mely társaság 2002-ben már ki is adta a *Homokrögök* című irodalmi antológiáját, saját alkotásaikkal illusztrálva azt. Ebben az időszakban a képzőművészek művészeti vezetője id. Szilágyi Ferenc plakettkészítő volt, aki a nagyváradi Tibor Ernő Galéria tagja is egyben.

2006-ra azonban a kör alkotói létszáma akkorára duzzadt, hogy a képzőművészek különválva alapíthattak maguknak

„alkotóműhely”, ami abban az időben inkább csak egy önálló tömörülést jelentett. Munkájukat Szalai Ilona és Gheri Judit könyvtárosok és az akkori helyi önkormányzat istápolta – lehetőségeik függvényében. A Máté Imre nevét viselő tömörülésből kivált alkotók művészeti vezetője Marcsó József festőművész lett, aki a 2007-ben bekövetkezett haláláig foglalkozott az utánpótlással is. Mellette Oláh Szabolcs kispasztikus, Balázs József Attila karikaturista, Hintalan Géza festő, Kiss György és Medvély Barnabás fafaragók, Kovács Éva üvegfestő, Kovács Zoltán mandalafestő, Kiss Brigitta grafikus sorakoztak fel. A későbbiekben az irodalmi körből csatlakozott hozzájuk id. Szilágyi Ferenc plakettkészítő, illetve író és költő, valamint Kovács József fafaragó, Farkas Ferenc bőrdíszműves, Molnár Zoltán tájfestő és a székelyhídi Berszán László festő is. A körnek van egy tiszteletbeli tagja, a helybéli Hack Lenke rajztanár és festő személyében, aki idős korára való tekintettel csak alkotásaival tisztel meg egy-egy közös tárlatot.

A képzőművészeti kör és névadója

Marcsó József (1950–2007), a kör vezetője és későbbi névadója, a település egyik istenadta tehetsége volt, akit egykoron, a szintén mihályfalvi Fekete Károly (1898–1981) festőművész (a nagybányai festőiskola látogatója, egyike azoknak, akinek a nevéhez fűződnek a mihályfalvi római katolikus templom freskói) karolt fel és istápolta. Különleges tehetségét már a hatvanas években felismerte, s ösztönözte is a színek és a formák világának tanulmányozására. Marcsó halála után, inasai és pályatársai, nevének megörökítésével adóztak emlékének.

A nemzet egyik híres festője, Csontváry Kosztka Tivadar (1853–1919) mondta egykoron: *„Zseni lehet, aki soron van, akit a sors keze kiválasztott, akinek ősei akaraterővel, lelki műveltséggel, művészi tehetséggel voltak felruházva, aki telivérrel – szerelemmel – jött a világra, aki szerelmes volt a dajkájába, aki szerelmes volt a*

napba, szerelmes volt az üstökös csillagba. Aki a szabadba kívánczolt, s pille után futkosott, aki szerette az igazságot, magában soha nem unatkozott..." Az Érmellék fővárosában sokan néztek már a napba és osztották meg annak sugarait alkotásaik színeiben, formáiban. Közös és egyéni kiállításai a Nyíló Akác Napok alkalmával Érmihályfalván, több hazai településen, illetve a határon túl is helyet kaptak már. Tagjaik nemegyszer megjárták a tiszadobi (Magyarország), illetve a hajdúnánási művész-táborokat is, a Mihályfalvára már szinte hazajáró Tóth Péter és Patai István – a tábor mecénása, illetve vezetője jóvoltából.

Alkotótáborok

A tiszadobi és a hajdúnánási alkotótábor mintájára indult el 2007-ben a mihályfalvi művésztelep nyári tevékenysége is. Az évente megrendezett művésztalálkozón, a házigazda Marcsó-körösök mellett magyarországi, érmelléki, illetve nagyváradi művészek is részt vesznek. A nagyváradi Tibor Ernő Galéria alkotói mellett a megyeközpontból Ferenczy Béla tanár (Citromka) és fia, Ferenczy András is mindannyiszor részt vesznek a telep mintegy tíznapos alkotói időszakában. Az idén már hatodik alkalommal szervezték meg az alkotótábort, amelynek tagjait a helybéli Török László is vendégül látta a pásztorgazi (városnegyed) kúriáján, ahol a tisztes fogadtatás mellett, belefeledkezhetnek az alkotás mámorába is. Kéri Gáspár jóvoltából a gálospetri tájház is ihletül szolgált a művészeknek. Patai István – a hajdúnánási és a tiszadobi táborok állandó tagja és vezetője – is minden alkalommal megtisztelti jelenlétével az immár hagyományossá vált mihályfalvi művésztelepet.

Ellesni Istentől az alkotást

Minden nyáron meglátogatjuk a táborozókat, mind alkotás közben, mind a táborzáró kiállításuk alkalmával. Egyik ilyen

tárlatnyitón Tóth Péter is jelen volt, aki így szólt méltató beszédében: „Már az is egy csoda, hogy ebben a szétforgácsolódott, individualista világban néhány tíz ember egyet akar és közös elhatározással meg is valósít. Ellesni Istentől az alkotást, a teremtő erőt, nagy szó. Ha megvannak hozzá a megfelelő körülmények, könnyebb dolguk van a művészeknek. Mihályfalván ezúttal sem panaszkodhatott senki.”

Szalai Ilona, aki az idei „műzsajárásnak” is lehetőséget biztosított, elmondta: jövőre a Tibor Ernő Galériában lesz alkalmuk kiállítani a mihályfalviaknak.

„Semmi sem teszi a lelket oly kegyessé és tisztává valamely tökéletes alkotásra, mint a fáradozás, mert Isten a tökéletesség, és aki arra iparkodik, az az istenire törekszik” – hangoztatta hajdanában a művészetek itáliai atyja, Michelangelo.

Az a néhány tíz ember, aki az érmelléki homokdombok aljában felállítja festőállványát, vagy megmunkálásra kiválaszt egy fadarabot, már egy síkba került Istennel és a tökéletes alkotással.

A kör 2006-os önállósodása, Marcsó Józseffel – balról a harmadik

Táborzáró – Patai István beszél

Kovács Éva munkái

Kiss György alkotása

Ferenczy Béla akvarellje a gálospetri tájházról

**Emlékjel Máté Imre (1936–1989)
mihályfalvi költőnek.
A Marcsó-kör közös alkotása**

Hintalan Géza akvarellje

TARTALOM

A HÍDŐRZŐK IDEJE	5
História	5
Árpád-kori romokon	6
A kőművesek ideje	7
Hídőrzők kerestetnek!	7
A LEGENDÁK NEM HALNAK MEG	12
A templom	13
Millenniumi újrászentelés	13
Kuriózum	14
ÍGY MŰLIK EL A VILÁG DICSŐSÉGE!	17
Fényes idők	17
Élő emlékezet	18
A hajdani mondén Mihályfalva	19
A KOSSUTH-PÁRTIAK	23
Érmihályfalvi 1848-as szabadságharcosok emlékezete	23
Mihályfalvi szabadságharcosok	24
Bernáth József	25
Az utókor emlékezete	26
SZENT ANTAL KÖPÖNYEGE ALATT	30
Az „óhit” új alapköve	31
A szentségek őrzői	32
Akik a falakról néznek le az élet panaszosaira	32
A LEGRÉGIBB ISKOLAÉPÜLETEK ÉRMIHÁLYFALVÁN ...	36
„Elvész a nép, mely tudomány nélkül való”	36
Református iskolák, óvodák régen és ma	36
Az állami nevelő intézetek szükségessége	37
Az Állami Polgári Fiú- és Leányiskola	38
AZ ÉRMIHÁLYFALVI GIZELLA-MALOM	42
Az életnek szentelt házak	42
A tűzvész	43

Újra malom és olajütő	44
Tegnap össznépi tulajdon, ma közpréda	44
KENYÉR ÉS FÉNY AZ ÉRMELLÉKEN	48
Az Érmellék dicsősége	48
A hazatérőkért	49
Isten malmai	49
TÖVISEK ÉS VIRÁGOK	53
AHOL KAZINCZYT KERESZTELTEK	57
Bejegyzés az „igazi kegyességű” Fráter József főkurátor idejéből	57
Égbenézők	58
Ami szokatlanul szép	59
AMI A FALAKBÓL ÁRAD	62
Fráter Béla úri laka	62
Fráter Loránd udvarháza Újsemjénben	63
A Roxin- és a Szunyogh-Fuchs-kúriák	64
A Csiha család barantói udvarháza	64
MIRŐL ÁLMODNAK AZ ÉRKENÉZI ROMOK?	68
A Szlávyak	68
A koronaőr	69
Az érkenézi erőd	69
Lujza néni meséi	70
Szerelem - futárral	70
A romok álma	71
AHOL AZ UTAK VÉGET ÉRNEK	75
Az erre valósiak lelke	75
Merre tart a falu?	76
Bagaméri ereklye	77
A falu névjegye	78
Mitől szép?	78
AZ EGYKORI NÁDFEDELES TEMPLOM ÉRSELÉNDEN	83
KISKEREKI SZELÍD ARCA	85
Érmenti nosztalgia	85
„Kiskereki betyár csárda”	86
„Végképp eltörölni”	87
Jó az Isten	87
Lélek József	88
Van valami az Érmelléken... ..	88

ASSZONYVÁSÁRÁN ALKONYODIK	91
Ember ütötte rések	91
Történelmi utak méltatlan sorsa	92
Az enyészet határán	93
Az asszonyvásári Fráter-kúria kálváriája	93
A mindenkori hatalom megnyilvánulásai	94
Boldog Asszony Vásárának középkora	94
Újabb rendszerváltás, újabb következmények	95
Remények a Forum Reginae kúriájának megmentésére	95
A rom	96
A RÉGI HÍRNÉV KÖTELEZ	99
Szalacs a harmadik évezred elején	99
A történelem fura dolgai	100
Lehetőségek	101
A „BUJDOSÓ BIBLIA” NYOMÁBAN	104
Ottomány	105
Hősi idők szele	105
A kastély viszontagságai	105
Ami ma a lombok mögött van	106
MŰEMLÉK ÉPÜLET AZ ENYÉSZET ÚTJÁN	108
A 17. századi épület	108
Kastély és arborétum	109
AKIKNEK SOHASEM JÁRT TÖBB	114
Ahol átfut a világ	115
Föld, föld, föld!	115
Munkaszolgálat és Hosszú elvtárs	116
Ami már történelem	117
Vissza a valóságba	117
ISTEN TENYERÉN	120
Nagy idők nyomai Gálospetriben	120
Nem találják a helyüket	121
ÉRADONY, A LEGKISEBB TESTVÉR	125
A közös adminisztráció hozadéka	125
Jelenleg generális javítás alatt van... ..	126
Ha visszanezünk... ..	126
TÖRTÉNELMÜNK SAROKKÖVEI ÉRÁBRÁNYBAN	130
Alapításának története	131
A templom	131

20. századi története	132
Történelmünk sarokkövei	132
MI LESZ VELED ÉROLASZI?	136
Feltámadunk!	136
Kövessitől, Balaskóig	137
TÖRTÉNELEM A DOMBOK KÖZÖTT	140
Isten hozta az érkezőt!	140
Az operettkirály Érköbölkúton	141
Ereklyék	142
A Szent Korona útja	143
A falu régi lakói	144
Csupa történelem	145
Egy régi templom ereklyéi	145
A MAGYAR SZENT KORONA ÉRMELLÉKI ÚTJA	
A SZABADSÁGHARC BUKÁSA UTÁN	149
A kitérő	149
Az út vége	150
Epilógus	151
A DRÁVECZKYEK NYOMAI AZ ÉRMELLÉKEN	154
Kutyabőr	154
A mocsár nem mindig konzervál	155
Mit rejtenek?	155
Báróság és diplomácia	156
Rokonok	156
A HÁZ LELKE	159
A „nagyház”	159
A tűz és a hajlék	160
Lelkes házak	161
ÉLETKÖZELBEN	163
„Puszták népe”	164
Tanyasi hétköznapiak	165
A csikaszok vidéke	165
Menekülés	166
NÁDFEDELES KISFALUMBAN... ..	169
A szegénység szimbóluma	169
A nád reneszánsza	170
Érmelléki nádazók	170
A hátulütő	171
Otthonillatú	172

AKIK A BETYÁRBÚJTATÓ NÁDASBÓL IS MEGÉLTEK	176
Szalacs a hazája	176
A háziiparos	177
A gyékény	178
Kihalófélben	179
Csak a tájházak őrzik	179
A KENYÉR ÉS A BOR HÁZAI	181
Számvetés a múlttal	182
Leltározók	182
Megadták a módját	183
Életmentő „élet”	183
Magtárak	184
„FALU VÉGÉN KURTA KOCSMA...”	187
Berendezés és kármentő	188
„Kiskereki betyár csárda...”	188
„Itt állj meg, ha tudsz!”	189
„Fényes” idők	190
A JEGYKENDŐTŐL A SZÖVŐSZÉKIG	194
Tóthék	194
A falumúzeum	195
Faragott tornác, búbos kemence	196
A béke és nyugalom szentélye	196
Ami a szívhez közel áll	197
RÉGI TÖRTÉNETEK LÁMPAFÉNYBEN	
A MÚLT SZÁZAD DEREKÁRÓL	203
Csőröge	203
Régi történetek	204
A „föld kutyája”	204
Harangszó és lámpaoltás	205
TARLÓRÓL FÚJ A SZÉL...	209
Báli szokások falun	209
Virtus	210
„Fogjátok meg!”	211
Szép ruhák...	212
ÖREG A HÁZBAN	216
Zárt világ	216
Tűzőrzők	217
Együttérés	218
Árva tornácok	218

A MESTERGERENDÁK TITKAI	221
Őrségváltás	222
A nagy háború emlékezete	223
Kalap és hárászkendő	223
GYERTYASZENTELEŐ BOLDOGASSZONY	
AZ ÉRMELLÉKEN	228
Gyökerek	228
Hiedelmek	229
Hárászkendő és fehér gyertya	229
A medve jóslata	230
A pacsirta éneke	230
A HÁZSZENTELEÉS MA IS ÉLŐ HAGYOMÁNY	233
Vízkereszt	233
Napkeleti bölcsek	234
Fehér abrosz és gyertyaláng	234
A hívek számbavétele	235
A vasárnap délutáni fánk és a kancsó bor	235
Nem csak hagyomány	236
Fognak a lelkek, de a hagyományok ma sem fakulnak	236
DECEMBERI HAGYOMÁNYOK AZ ÉRMELLÉKEN	240
Szent napok és hagyományok	241
Istvánok és Jánosok	242
Óesztendő, újesztendő	243
ÉRMELLÉKI RÉGI MIKULÁSOK	245
„Nem rossz az a gyerek, csak eleven”	246
A pettyes labda	246
Hová lettek?	247
VIDÉKI PROMENÁDOK, FALUSI FÓTEREK	250
A macskaköveken	251
Vásárok és áldomások	252
Templombúcsúk	253
Szerenád, Szalactól Bogyoszlóig	253
Ünneplőben	254
„ELMENTEM ÉN A VÁSÁRBA...”	258
Cifraszűr és guba	259
A mihályfalvi nagyvásár	259
Belényes színes forgataga	260
Nagyvásárok reneszánsza	261

BETEKINTÉS AZ ÓSI MAGYAR KONYHÁBA	264
Mit evett Árpád népe?	264
Étkek a török és a francia világból	265
Régi tápláló ételeink	266
Kölesből, törökbúzából	267
A sulyom és a dödölle	267
A BÚBOSOK MELEGE	271
A konyha	271
Kerepesi néni lisztes ládája	272
Kamratitkok	272
Bacsó néni lebbencse	273
Elveszett dolgok	273
RÉGI ÉRMELLÉKI PÜNKÖSDÖK ILLATA	278
„Áldott szép püнкөsdnek gyönyörű ideje...”	279
Bazsarózsa	280
Kaprok kalács	280
Idill	281
MENJÜNK DISZNÓT FOGNI!	284
A nap hőse	285
Amitől a disznó hízott	285
Vigyázzatok, el ne szaladjon!	286
Lassan kihal	286
Muzsikusk Gyulák helyett Lagzi Lajcsi	287
A GULYÁSLEVESTŐL AZ ANGYALBÖGYÖRŐIG	289
Az „ilet” és a zsírozó	289
A marhagulyás	290
Pergelt káposzta és angyalbögyörő	291
Magyaros túrós laska	291
Biri néni szakácskönyve	292
A TÖKÉLETES ALKOTÁS	297
Az érmihályfalvi Marcsó József Képzőművészeti Kör műhelyéből	297
A képzőművészeti kör és névadója	298
Alkotótáborok	299
Ellesni Istentől az alkotást	299

**A Partiumi füzetek kiskönyv-sorozatában
eddig megjelent munkák:**

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: *Bihar*
2. Kordics Imre: *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben*
3. Péter I. Zoltán: *Félixfürdő*
4. Dánielisz Endre: *Nagyszalonta – városismertető*
5. Benedek Zoltán: *Nagykároly – református templom*
6. Bessenyei István: *Sarmaság*
7. *Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők* (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: *Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek*
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: *Püspökfürdő*
10. Dánielisz Endre: *„Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”*
11. Bunyitay Vince – Fodor József: *Székesegyházi Bazilika – Nagyvárad*
12. Alexandru Pop: *Varadinum – a vizek határolta város és vár*
13. *A szabadságharc zászlaja alatt* (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: *Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században*
15. Kupán Árpád: *Mezőtelegd iskolatörténete*
16. Csilik József: *István király Szent Jobbja és Szentjobb község története*
17. Emődi János: *Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból*
18. Szabó István: *Ottomány* (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: *Érsemjén* (kismonográfia)
20. *Turulmadaras emlékműveink* (gyűjteményes kötet). Összeállította Dukrét Géza
21. Dr. Mózes Károly: *A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből*
22. *Rév, Erdély sziklakapuja*
23. *A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról.* Évkönyv. Összeállította Dukrét Géza
24. Nánási Zoltán: *Dr. Andrássy Ernő az Érmellék utolsó polihisztora*
25. *Nagyvárad tudós püspökei*
26. György Irén: *Szalacs* (kismonográfia)
27. Antal Béla: *Biharpüspöki*
28. Balláné Bakó Erzsébet – Török Ferenc: *Albis* (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: *„Aki fényt hagyott maga után...”*
30. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad római katolikus székesegyházai*
31. Kiss Kálmán: *Egri község* (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: *A révi fazekasság monográfiája*
33. Emődi János – Varga Árpád: *Telegdi sírkövek, emléktáblák*

34. Jósa Piroska: *Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál*
35. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében I.*
36. Anzik Albert: *Livada – Sárközújlak*
37. Bozsóky Krestyán Ilona: *A temesvári iparoktatás kezdeteiről*
38. Dukrét Géza: *Hegyköz (történeti monográfia)*
39. Kormányos László: *Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején*
40. Dukrét Géza: *A bihari turizmus története*
41. Velcsov Margit: *Bartók Béla és Nagyszentmiklós*
42. Szilágyi József: *Tóti község monográfiája*
43. Kovács Rozália: *Érmihályfalvi temetők*
44. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városismertető*
45. Kupán Árpád – Dukrét Géza: *1956 emlékezete Biharban*
46. *Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében. Összeállította Thurzó Sándor*
47. Kupán Árpád: *A mozi évszázada Nagyváradon*
48. Gavallér Lajos: *Micske a helynevek tükrében*
49. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad műemlék épületei*
50. *Nagyvárad ipartörténete*
51. Jósa Piroska: *Bihari sorsok, a változó időben*
52. Ujj János: *Arad építészeti emlékei*
53. Pávai Gyula: *Mesélő aradi házak*
54. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében II.*
55. *Épített örökségünk, a helytörténeti kutatás tükrében. Összeállította Dukrét Géza*
56. Orosz Otília Valéria: *Műemlék orgonák az Érmelléki Református Egyházmegyében*
57. Borbély Gábor: *Szőlő és bor az Érmelléken*
58. *A bölcsőtől a sírig – 250 éve született Kazinczy Ferenc*
59. Kiss Kálmán: *Túrterebes egyház- és iskolatörténete*
60. Szentjóbý Szabó Andor: *Ottomány szülöttje, Kufstein halottja*
61. S. Németh Katalin: *Vigyázó kövek*
62. Kupán Árpád: *Párhuzamos életrajzok*
63. Papp Attila: *Az én Margittám. Érzelmes városmonográfia*
64. Ványai Mária: *Hidak a viharlámpa fényében*
65. Szilágyi István: *Csillagváros visszavárta katona fiát*
66. Péter I. Zoltán: *Szecessziós építészet Nagyváradon*
67. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városháza*

68. *Római katolikus intézetek Nagyváradon*
69. Borzási Gyula, Dani Zoltán, Nagy Miklós: *Szalárd és vidéke, tegnap és ma*
70. Kupán Árpád: *Nagyvárad nagy változásainak vezéregyéniségei*
71. Dr. Szatmáry Ferenc: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület székházperének kilencéves története*
72. Makai Zoltán: *Szemelvények Bihar megye és térsége ipartörténetéből*

